

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL SERMAYE
ETKİLEŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Boğaçhan Süleyman AKPINAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Murat TEK

Hatay-2019

T.C.

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL SERMAYE
ETKİLEŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Boğaçhan Süleyman AKPINAR

Tez Danışmanı

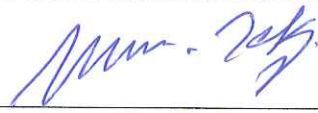
Prof. Dr. Murat TEK

Hatay-2019

ONAY

Boğaçhan Süleyman AKPINAR tarafından hazırlanan “**KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL SERMAYE ETKİLEŞİMİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

10 / 07 /2019

JÜRİ ÜYELERİ	İMZA
Prof. Dr. Murat TEK (Tez Danışmanı-Başkan)	
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Üye)	
Dr. Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU (Üye)	

Boğaçhan Süleyman AKPINAR Tarafından Hazırlanan “**Kentleşme Süreci ve Sosyal Sermaye Etkileşimi**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN
Enstitü Müdürü

T. C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde / dönem projesinde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğumu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (10 / 07 / 2019)

İmza
Boğaçhan Süleyman AKPINAR

TEŞEKKÜR

Sosyal sermayenin kentleşme ile karşılıklı ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla başladığımız bu çalışmada, teorik çalışmalarımızı gerçekleştirip geliştirdikçe bunu bir uygulama ile test etmeyi düşündük. Ancak tez aşamasına geçtiğimiz dönemden bu zamana kadar, yaklaşık üç yıldır, uzun ve sonu gelmeyen tedavi sorunlarım sebebiyle planladığımız uygulama kısmını gerçekleştiremedik. Bu çerçevede çalışmanın teorik yönüyle kısıtlı kalması bir eksiklik olarak ifade edilebilir.

Lisansüstü eğitim dönemimin ilk ders günlerinden bu zamana kadar, akademik çalışma araştırma yöntem ve hazırlığını, titiz ve sistematik biçimde, öğreten ve yönlendiren; bu tez çalışmasının planlanmasında ve yürütülmesinde de, sabırlı bir şekilde ilgilenen, hataların ve eksikliklerin düzeltilmesinde yardımcı olan, bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren tez danışmanım sayın Prof. Dr. Murat TEK'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda eğitim hayatı sürecimde, sadece buradaki lisansüstü eğitim çalışması değil diğer tüm eğitim çalışmalarında; nefes aldığı her daim sabırla yanımda olup beni teşvik eden, fedakârlıkta bulunarak huysuzluğuma müsamaha gösteren, sevgili eşim Saadet AKPINAR'a teşekkür ediyorum.

KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL SERMAYE ETKİLEŞİMİ

Boğaçhan Süleyman AKPINAR

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat TEK

ÖZET

Kent; belli bir nüfus yoğunluğunun ve heterojenliğin yaşandığı; ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitliliğin yerleştiği, birey olgusunun ortaya çıktığı coğrafi mekânlar olarak görülmektedir. Kentleşme ise kent olmaya giden bir süreç olarak, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklerin olduğu, sürekli bir şekilde sosyal kurumları da içine alarak değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu süreçte, bireyin yalnızlık ve güvensizlik duyguları oluşmaya başlamış ve devamında birçok toplumsal sorunun da oluşmasına sebep olmuştur. Kentleşme sürecinin her aşamasının sosyal sermaye ile ilişkili olduğunu ve ortaya çıkan sorunların çözümünde de, sosyal sermayenin katkısının olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü toplumsal hayattaki tüm değişimlerde sosyal sermayenin etkisinin olduğu kanısındayız. Bu çalışmada da kentleşme sürecini ve sosyal sermayenin birbiriyle nasıl etkileşimde olduğunu incelemeye çalışacağız. Öncelikle amacımız, kentleşme sürecinde göz ardı edildiğini düşündüğümüz sosyal sermaye olgusuna dikkat çekerek, sağlıklı bir kentleşme sağlanabilmesi için sosyal sermayeyi oluşturan; güvenirlilik, saygınlık, kabul görme, görev bilinci, merhamet, değer verme, karşılıklı konuşma, paylaşma, katılım, esneklik, işlemsel eşitlik, vatandaşlık ve ortaklık bilinci gibi unsurlara nasıl işlerlik kazandırılabilceği yönünde sonuç çıkarmaya çalışmaktır. Bu çalışmayı gerçekleştirirken kentleşme sürecinde sosyal sermayenin ekonomik etkilerini, siyasal yaşama etkilerini, eğitim-öğretim ve toplumsal hayata etkilerini karşılıklı olarak incelemeye çalışacağız.

ANAHTAR KELİMELER

Kent, Kentleşme, Sağlıklı Kentleşme, Güven, Katılım, Sosyal Sermaye.

THE URBANIZATION PROCESS AND SOCIAL CAPITAL INTERACTION

Boğaçhan Süleyman AKPINAR

Political Science and Public Administration, Master Thesis, 2019

Supervisor: Prof. Dr. Murat TEK

ABSTRACT

The city is seen as geographical places where there is a certain population density and heterogeneity, where economic, social and cultural diversity is settled, and the individual phenomenon emerges. Urbanization as a process to become a city, has been a process in which changes in people's behavior and relations have been taking place by taking social institutions into a continuous way. In this process, feelings of loneliness and insecurity of the individual started to develop and caused many social problems. We think that every stage of the urbanization process is related to social capital and social capital may contribute to the solution of the emerging problems. Because we believe that social capital has an effect on all changes in social life. In this study, we will try to examine the process of urbanization and how social capital interacts with each other. First of all, our aim is to draw attention to the social capital phenomenon which we think is neglected in the process of urbanization and to create a social capital for a healthy urbanization; and to try to draw conclusions on how to act on elements such as reliability, respectability, acceptance, duty awareness, compassion, valorization, conversation, sharing, participation, flexibility, operational equality, citizenship and partnership awareness. While performing this study, we will try to examine the economic effects of social capital, its effects on political life and the effects of social capital on education and social life.

KEYWORDS

City, Urbanization, Healthy Urbanization, Trust, Participation, Social Capital.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ANAHTAR KELİMELEER.....	i
ABSTRACT.....	ii
KEYWORDS.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLÖLAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT VE KENTLEŞME SÜRECİ

1.1. Kent Kavramı.....	3
1.2. Kentleşme, Kavramı ve Kentleşmenin Nedenleri.....	7
1.2.1. Kentleşme	7
1.2.2. Kentleşmenin Özellikleri	9
1.2.3. Kentleşmenin Nedenleri.....	10
1.2.3.1. Ekonomik Nedenleri	10
1.2.3.2. Teknolojik Nedenleri	11
1.2.3.3. Siyasal ve Hukuksal Nedenler	12
1.2.3.4. Sosyo-psikolojik Nedenler	12
1.2.4. Kentleşmenin Göstergeleri.....	13

1.2.5. Kentleşmenin Sorunları	13
1.2.6. Kentlileşme	14
1.3. Kent Kuramları	16
1.3.1. Klasik Kent Kuramları	16
1.3.2. Şikago Okulu ve Ekolojik Kuram	17
1.3.3. Çağdaş Kent Kuramları	20
1.4. Türkiye'de Kentleşme	24
1.4.1. Türkiye'de Kentleşme Süreci	24
1.4.1.1. 1923-1950 Arası Kentleşme Dönemi	25
1.4.1.2. 1950-1980 Arası Kentleşme Dönemi	26
1.4.1.3. 1980 Sonrası Kentleşme Dönemi	28
1.4.2. Türkiye'de Kentleşme Nedenleri	30
1.4.2.1. İtici Etmenler	31
1.4.2.2. İletici Etmenler	31
1.4.2.3. Çekici Etmenler	32
1.4.3. Türkiye'de Kentleşmenin Özellikleri	32
1.4.4. Türkiye'de Kentleşme Sorunları	33
1.4.4.1. Ekonomik Sorunlar	34
1.4.4.2. Gecekondu Sorunu	35
1.4.4.3. Altyapı ve Ulaşım Sorunları	37
1.4.4.4. Yönetim Sorunları	38
1.4.4.5. Çevresel Sorunlar	40
1.4.4.6. Sosyal Sorunlar	42
1.4.4.6.1. Kent Yoksulluğu	43
1.4.4.6.2. Kültür ve Aile Yapısındaki Değişim	45
1.4.4.6.3. Suç Sorunsalı	47

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE

2.1. Sosyal Sermaye Kavramsal Çerçeve	50
2.1.1. Kavram Olarak Sermaye ve Biçimleri	50
2.1.2. Sosyal Sermaye Tanımları	52
2.1.3. Sosyal Sermayenin Tarihsel Gelişimi	54
2.2. Sosyal Sermaye Alanında Başlıca Araştırmacılar	55
2.2.1. Pierre Bourdieu	55
2.2.2. James Comelman	57
2.2.3. Robert Putnam	58
2.2.4. Francis Fukuyama	59
2.2.5. Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama'nın Bazı Ortak Noktaları ve Farklılıkları	60
2.3. Sosyal Sermayenin Unsurları	61
2.3.1. Sosyal Sermaye ve Ağlar	62
2.3.2. Sosyal Sermaye ve Güven	63
2.3.3. Sosyal Sermaye ve Normlar	64
2.3.4. Sosyal Sermaye de İlgi ve Katılım	66
2.4. Sosyal Sermaye Etkileşimleri	67
2.4.1. Sosyal Sermayenin Ekonomi ile Etkileşimi	67
2.4.2. Sosyal Sermayenin Siyasal Alan ile Etkileşimi	69
2.4.3. Sosyal Sermayenin Toplumsal Alan ile Etkileşimi	70
2.4.3.1. Sosyal Sermaye ve Aile	70
2.4.3.2. Sosyal Sermaye ve Eğitim	70
2.4.3.3. Sosyal Sermaye ve Sağlık	71
2.4.3.4. Sosyal Sermaye ve Suç	72

2.4.3.5. Sosyal Sermaye ve Devletin İşleyişi	72
2.4.3.6. Sosyal Sermaye ve Örgütler	73
2.5. Sosyal Sermayenin Ölçümü	75
2.5.1. Putnam ve Sosyal Sermaye İndeksi	77
2.5.2. Sosyal Sermayenin Makro Düzeyde Ölçümü	78
2.6. Sosyal Sermayeyi Üretmek ve Arttırmak	80
2.7. Sosyal Sermayenin Negatif Sonuçları	83
2.8. Türkiye'de Sosyal Sermaye	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL SERMAYE

3.1. Kentleşme ve Sosyal Sermayeye İlişkin Model	88
3.1.1. Kentlerin Rolünde Farklılaşma	90
3.1.2. Kentlilik Bilinci	91
3.1.2.1. Kentsel Aidiyet ve Kenti Sahiplenme	92
3.1.2.2. Kentte Katılım ve Kent Sorunlarıyla İlgilenme	93
3.1.3. Kentlileşme	94
3.2. Kurumlar Üzerinden Kentleşme ve Dönüşüm İlişkisi	96
3.2.1. Akrabalık ve Komşuluk Kurumu	96
3.2.2. Eğitim ve Sağlık Kurumları	99
3.2.3. Din Kurumu ve Ahlaki Normlar	101
3.2.4. Ekonomik ve Sosyal İlişkiler	103
3.2.5. Siyasal Alan ve Devletin Kurumsal Değişimi	105
3.3. Kent ve Birey Arasındaki İlişki	107
3.3.1. Kentleşmede Birey Açısından Sorunlar	107

3.3.2. Kentleşmede Toplum Bakımından Sorunlar.....	108
3.4. Kentleşme Sorunlarının Çözümünde Sosyal Sermayenin Rolü.....	114
3.5. Sosyal Sermaye Açısından Kent Yönetimlerine Düşen Görevler ..	121
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	127
KAYNAKÇA.....	131

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. <i>Sermaye Kuramları</i>	51
Tablo 2. <i>Sosyal Sermayenin Farklı Tanımları</i>	53
Tablo 3. <i>Putnam'ın Sosyal Sermaye Göstergesinin Bileşenleri</i>	78
Tablo 4. <i>Grootaert'in Sosyal Sermaye Göstergeleri</i>	79
Tablo 5. <i>Dünya Değerler Araştırmasına Göre Bazı Ülkelerin Güven Durumu</i> .	87
Tablo 6. <i>Kentleşme ve Sosyal Sermaye Süreç İlişkisi Modeli</i>	89
Tablo 7. <i>İlişki Sürecinin Özneleri ve Katkıları</i>	89
Tablo 8. <i>Kentin Farklılaşan Yapısı</i>	90
Tablo 9. <i>Yetersizlikler ve İkamesi</i>	109
Tablo 10. <i>Kentleşmenin Getirdiği Yetersizlikler ve Sorunlar</i>	114
Tablo 11. <i>Kentleşme Sürecinde Sosyal Sermaye Sorunlar</i>	119

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
DDA	: Dünya Değerler Araştırması
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
STÖ	: Sivil Toplum Örgütleri
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TV	: Televizyon
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Kent sayılarının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıyla birlikte ekonomik, kültürel ve toplumsal bir dizi değişimin meydana gelmesi sonucu oluşan kentleşme, dinamik bir yapı olarak bulunduğu bölge ile sürekli etkileşim içerisinde değişim ve dönüşüm yaşatan bir süreçtir. Türkiye'de 1950'ler ve sonrası dönemlerde kendisini iyiden iyiye göstermeye başlayan kentleşme süreci, ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını biçimlendiren temel unsurlardan biri olmuştur. Sadece tarımsal değişimlerin ve sanayileşmenin sonucu olarak değil toplumsal değişiminde bir göstergesi olarak; siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıyı içerisine alan kendisine özgü etkiler yaratmıştır. Kentleşme süreciyle kentlerde nüfusun artması, bireylerin iletişimlerini azalttığı gibi kamusal alandan çekilmelerini de beraberinde getirmiştir. Bu durum devamında bireylerin birbirlerine olan güvenlerini azaltarak yalnızlıkla başlayan ve ardı ardına toplumsal sorunları da arkasından getiren bir duruma sürüklemiştir. Kentleşmenin olumsuz etkileri göz önüne alındığında ortaya çıkan yalnızlık, güvensizlik, ortak amaçlar için işbirliğinden uzaklık, aidiyet ve sahiplenme duygusunda azalma, suç oranlarında artma gibi örnekler çoğaltılabilir. Ancak temel nokta bireyler arası, kurumlar arası güven unsurunun azalmasıdır. Bu durum sonrasında; güveni, işbirliğini, iletişimi, karşılıklı anlayışı ve kuralları temel almış olan sosyal sermaye kavramının zayıfladığını gösterir. Bu zayıflama ise kentleşme süreci sonunda oluşması istenen ve beklenen demokratik, güvenilir, dayanışmanın olduğu bir kentsel yaşam için tehdit oluşturabilmektedir. Bireyler arasında ekonomik, siyasi, dini ve etnik farklılığa dayalı ayrışma; toplum kesimleri arası, kurumlar arası ve de yönetenler ile yönetilenler arasında ki ilişkilerin kopukluğu, kısıtlılığı ve güven ortamından uzak olması sosyal sermaye yetersizliği olarak kabul edilmektedir. Buradaki sorunların çözülmesi ise bireylerin yalnızlık ve güvensizlik duygusundan çıkarak, kenti sahiplenip aidiyet duygusunu oluşturarak, kentteki yönetim birimleri ve sivil toplum örgütleriyle hareket edip sosyal sermayeyi artırarak mümkün olacağı düşünülmektedir.

Kentleşme sürecinin sosyal sermaye ile etkileşimini görmeye çalıştığımız bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümün de kent, kentleşme, kentleşme kavramları süreçleri ile birlikte ele alınmıştır. Kentleşmenin

nedenleri, sorunları kent kuramlarıyla birlikte gösterilmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki kentleşme süreci dönemsel olarak anlatılmış, kendine özgü kentleşme nedenleri ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek, kentleşme sürecinde karşılaşılan sorunlar ortaya konulmuştur.

İkinci bölüm de ise sosyal sermaye kavramı ve unsurlarıyla neleri içerdiği ortaya konulmaktadır. Sosyal sermayenin kavramsal çerçevesi belirtilip, sosyal sermaye alanında önem kazanmış araştırmacılar ve yazıları hakkında bilgi verilerek, sosyal sermayenin boyutları ve öneminin artmasının nedenleri belirtilmiş; ekonomi, siyaset, kültür ve toplum kurumlarıyla etkileşimi tartışılmıştır. Sosyal sermayenin üretilmesi ve arttırılabilmesi, sosyal sermayenin diğer sermaye çeşitleri ile bağlantısı ve sosyal sermayenin ölçülebilirliği diğer tartışma konuları olmuştur.

Üçüncü bölümde ise kentleşme ve sosyal sermaye etkileşimini görmek açısından, öncelikle kentleşme ve sosyal sermayeye ilişkin her iki kavramın unsurlarının teorisi değerlendirilmiştir. Sosyal sermayeye ait güven, iletişim ağları, kurallar ve katılımın kentleşmeye ait değerler, ilkeler, aidiyet gibi unsurlarla ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Akrabalık, komşuluk, din, ekonomi, eğitim gibi sosyal kurumların kentleşme sürecindeki dönüşümü tartışılmış, bu değişim ve dönüşüm sürecinde önce birey ölçeğinde sonra toplumsal anlamda çıkan sorunlar ortaya konulmuştur. Oluşan sorunlara karşı sosyal sermaye nasıl etki göstermekte, kentsel mekânlarda sosyal sermaye ne kadar önem gösterebilmekte, sosyal sermayeye düşen görevler nelerdir ve kent yönetimlerine bu noktada ne gibi görevler düşmekte, gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT VE KENTLEŞME SÜRECİ

Bu bölümde kent, kentleşme kavramları, kent kuramları, kentleşme neden, sonuçları üzerinde durularak, terminolojik olarak açıklamalarda bulunulacaktır.

1.1. Kent Kavramı

İngilizce'deki "kent" terimi, Latince'deki yurttaşlık (civitas) kavramından türetilmiş olmakla beraber diğer dillerde de benzer şekilde olarak, Fransızca cite, İtalyanca citta, İspanyolca ciudad kavramları olarak kullanılmaktadır. Bu kavramların eski Roma dünyasındaki önemi; kenti, kamusal vatandaşlık haklarına özgüleyen klasik Yunan düşüncesinden kaynaklanmış olmasıdır. Kent yönetimine katılabilmek demek; aynı zamanda "taşınmaz mülkiyet sahibi, özgürlüğü olan erkek olmak" anlamına gelmekteydi (Holton, 1999: 13). Kentin kavramsal olarak Orta Asya Türklerinde ise "Şehir" karşılığı olarak kullanıldığı görülmekte olup, Semizkend (Semerkant), Taşkend örneklerinde olduğu gibi, birçok büyük yerleşim yeri bu şekilde isimlendirilmiştir (Kaya vd. 2007: 10).

Kent teriminin kökeni her ne kadar belirli olsa da geçmişten günümüze birçok tanım yapılmaya çalışılan, 'kent' kavramı için her şeyi kapsar nitelikte, genel bir tanım yapılamadığı görülmektedir. Bu sebepten farklı kent tanımlarına baktığımızda; kent, kalıcı bir biçimde toplumsal değişim sürecine girmiş bulunan ve toplumun, barınma ihtiyacından, çalışma, eğlenme ihtiyacına kadar hemen hemen tüm ihtiyaçlarının karşılandığı, az bir grubun tarımsal uğraşılara girdiği, köylere nazaran nüfus yönünden daha yoğun olan ve komşuluk birimlerinin küçük olduğu yerleşme birimidir (Keleş, 1998: 75).

"Kent; belirli bir alan da ve bir zaman diliminde var olan insan yerleşkelerinin, kendine özgü belirli nitelikleri olan özel alanlar olarak belirtilebilir. Bu özel alanları tarif edebilmek için, öncelikle genel durumunu karakterize eden bütün unsurları, parametreleri tarif edebilmek; sonra bu parametrelerin tek tek ve

birlikte hangi değerleri alırlarsa, insan yerleşkesi bir alan olarak tanımlanması gerektiği izlenir” (Suher, 1991: 20).

Kılıçbay'a (2000: 41) göre kent, kendi kendini yöneten ve birlikte oturan topluluğun işgal ettiği ve bu işgalden dolayı iskân ettiği, buna bağlı olarak organize olduğu mekân demektir. “Kent; yoğunlaşmış, tarımsal olmayan insan yerleşmesidir ve çok çeşitli hizmetler sunmaktadır. Şehirler başka bölgeleri kendisine çekerek hizmet ihtiyacını karşılar. Bu hizmet ihtiyacını karşıladığı alanlar, onun hinterlandını oluşturur” (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 417). “Kentler tarım dışı üretimin yapıldığı ancak bunun yanında tarımsal ürünlerin dağıtım faaliyetlerinin, kontrol işlevlerinin toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyük, ayrışık ve bütünleşme düzeylerine ulaşmış yerleşke biçimleridir” (Kıray, 1987: 1).

Kent, karmaşık bir yapının var olduğu, bireylere yine birey ölçeğindeki çözülemeyecek sorunların üstesinden gelebilme imkan ve yetisinin sağladığı, kendine özgü nitelikleri olan bir yerleşim sistemidir. Bu nedenle kent, içerisinde barındırdığı bireylerin; ekonomik ve toplumsal etkinliklerinin çeşitliliği ile karakterize olmaktadır (Huot vd., 2000: 33).

Kent, sadece insanlara daha büyük bir yerleşim ve çalışma olanakları sunan mekân değildir; aynı zamanda, dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, çeşitli bölgeleri, insanları ve diğer olguları belli bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir. Kentsel olguları, genelde toplumu anlayabilmek için, uygun bir toplumsal alan kavramı tanımlamak ve bunun felsefesini oluşturmak hayati öneme sahiptir (Karakaş, 2006: 945).

“Kentler, insanlar için vazgeçilmez önem taşıyan, felsefe, din ve sanatların vücut bulduğu alanlardır” (Kartal, 1992: 25). Ekonomik ölçüt tanımlamasıyla, ürün ve hizmetlerin, üretimden tüketim sürecine kadar toplumun daimi olarak değişen ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan ekonomik bir oluşumdur. Bu tanımın dışında bir yerleşmeye ‘kent’ adının verilebilmesi, genellikle, nüfusun tarım dışı kesimlerde çalışmasına bağlı bir durumdur ki, tarım dışındaki ve tarımdaki nüfus oranlarına bakılarak kent ve köy ismini almaktadır (Keleş, 2008: 110-111).

“Kent, içerisinde bulundurduğu kişi sayısının belli bir oranı ve yoğunluğu aştığı, ekonomisinin daha çok hizmet ve sanayi faaliyetleriyle meşgul olduğu, kendi öz nüfusundan başka yaşayanlara da imkan sunan yerleşim birimidir” (Demir ve Acar, 1997: 132). “Kent; her türden ekonomik etkinliğin var olduğu, tarımsal ürünlerle birlikte her çeşit ürünün dağıtıldığı, yoğunlaşmış ve belirli durumdaki nüfusun sosyal bakımdan sınıflaştığı, bireylerin farklı uğraşlarla meşgul olduğu, dikey ve yatay tutumların yaygın görüldüğü, farklı türden sosyal grupların içerisine girdiği, sivil toplumun örgütlendiği, merkezi ve yerel yönetim birimlerinin yönetsel ve hukuksal temsilcilerinin bulunduğu, bölgesel ya da uluslararası ilişki bağlarına sahip, kendine özgü yaşam biçiminin ve bilincinin gelişmekte olduğu, heterojen bir toplum mekânıdır” (Bal, 2003: 23).

Kente fiziki ve fonksiyonel açıdan bakıldığında; fiziki açıdan kentler, farklı amaçlar için kullanılan çok sayıdaki yapı ile insanların ulaşımını sağlayan yollardan oluşmuştur. Fonksiyonel açıdan ise ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin, aktivitelerin gerçekleştirildiği yaşam alanları olarak nitelendirilebilir (İspir, 1991: 5). Bir başka tanımda ise “kent, nüfusu belli bir sayının üzerinde, ekonomik geçimi sanayi, hizmetler gibi tarım dışı alanlardan sağlayan, içinde yaşayan insanları arasında birincil ilişkilerden çok ikincil ilişkilerin başat olduğu, köy kültürü dışında kentsoylu bir kültürün oluştuğu, ekonomik, politik ve sosyal bir yerleşim birimidir” (Tomambay, 1999: 147). “Kent, mesleki organizasyonların ön plana çıktığı, sosyal baskının sınırlandığı, kişilerin 'ben' duygusu ile toplumsal ilişkilerde kendini gösterdiği örgütlü toplum mekânıdır” (Tatlıdil, 1989: 386).

“Amerikan sosyologlarından Queen ve Carpenter, kenti, yerine ve zamanına göre oldukça makro düzeyde bir yapıya ulaşmış ve kendisine münhasır bazı özellikler bulunan kişiler ve yapılar topluluğu olarak tanımlar” (Keleş, 2008:111). Kent, en azından insanlığın toplumsallaşmasıyla ilgili temel yaratımlarına kaynaklık eden tamamen insan ürünü toplumsal bir yapı, gerçekçi bir kültür alanı olarak saygı görmektedir. Bu gelenekte kent, doğadan ayrılmış toprak parçası, adetler ve mitlerden ayrılmış olan akılcılık, kardeşlik yemininin birlikte olduğu eski düşünceli gruptan ayrılmış bireylerin mekânı olarak görülür. İdeal olarak bakıldığında kent, törelerin, rasyonel olmayan ve doğal olumsuzluğun iniş ve yükselişlerinin baktığı pencereden bir tür insani yakınlığın alanıdır; özetle, egemen yurttaşın kendi benliğini

ve kişisel geleceğini belirlemede özgür olduğu toplumsal mekânlardır (Pirene, 1994: 28). Sosyal açıdan ise her şeyden önce kent bir insan ürünüdür daha açık bir ifadeyle kent, bir toplumsal grubun ürünü olmayı simgelemekle birlikte, sosyal bir varlığın kendi bünyesini kontrol etmek ve ayakta tutmak üzere kullandığı bir araçtır (Laborit, 1990: 21-27).

“Kent aynı zamanda; tarım ve tarım dışı üretimin denetlenip dağıtıldığı, iktisadi etkinliklere dayanan, teknolojik gelişme ve sosyal değişmeye paralel olarak organizasyonun, işbölümünün, uzmanlaşmanın yüksek olduğu, çok fazla nüfus büyüklüğü ve buna bağlı olarak nüfus yoğunluğuna ulaşmış, sosyal yönden heterojen ve bütünleşme düzeyine çıkmış, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın yerleşim yeridir” (Çezik, 1982: 27).

Yörükkan'a (2006: 49-55) göre kenti kırdan ayıran özellikler; köy, homojen olmasına karşın kent, heterojen bir sosyal gruptur. Yani çeşitli etnik grupları, kültür ve meslek gruplarını, farklı sosyo-ekonomik sınıfları içine alan bir topluluktur. Kent nüfus olarak kalabalık ve nüfus yoğunluğu fazla bir yaşam alanıdır. Köy topluluğunda herkes birbirini iyi bilirken, kent içinde ilişkiler, gayrişahsî, soğuk, örtülü ve kısa sürelidir. Kentte akraba, arkadaş gibi sosyal ilişkiler zayıftır. Kentte şekli iş organizasyonları kurulmuş ve kent içinde toplumsal hareketlilik egemendir.

Bir yerleşim yerinin kent niteliğine sahip olabilmesi için, sosyolojik açıdan şu özellikleri taşıması gerektiğini söylenebilir: Belli bir nüfus sayısının çokluğuna ve nüfus kesafetine ulaşmış olması; tarımsal üretimin üstünde bir üretim düzeyi olan sanayi üretimine geçiş yapmış olması ve bununla birlikte hizmet sektörünün gelişmiş olması; yerleşim alanlarının fiziki yapılarının belirli bir düzeye ulaşmış olması; geniş geleneksel aile yapısının çözülerek yerini dar çekirdek aile yapısına bırakmış olması; nüfusun büyük oranda organize edilmiş, karmaşık bir iş bölümüne ve yüksek uzmanlaşma düzeyine ulaşmış olması; yerel öz ve ilkelerin yerini, ülkesel değerlerin veya daha da geniş evrensel öz ve ilkelerin almış olması; cemaat toplum tipi olan geleneksel ilişkilerin çözülüp, bireysel ilişkilerin ya da bireysel çıkarların ön plana çıkmış olması; eğitim anlayışı ile birlikte eğitim düzey ve imkânlarının, kırsal alanlardaki eğitim düzey ve imkânlarından daha yüksek olması ve çocuk bakım ve eğitiminde aile dışı ilgilenecek kurumların gelişmiş olması; toplumsal kuralların

yerini, resmi kuralların ve denetleme kurumlarının almış olması; statülerin aileden değil, bireylerin kendi uğraşlarıyla elde etmiş olmalarıdır (Erkan, 2004: 22).

1.2. Kentleşme, Kavramı ve Kentleşmenin Nedenleri

Bu başlık altında kavramsal olarak kentleşme tanımlarını, kentleşmeye yol açan nedenleri, kentleşme göstergelerini, kentleşmeyi hızlandıran unsurları ve sorunları görmeye çalışacağız.

1.2.1. Kentleşme

Kentleşme, en yalın tanımıyla kent sayılarının ve kentlerde yaşayan insanların sayısının artması iken, geniş anlamdaki tanımı ise; sanayileşme faaliyetlerine ve ekonomik büyümeye bağlı olarak, kent sayısının artması ve kentlerin gelişmesi sonucunu doğuran, toplum yapısında sürekli meydana gelen organizasyonların bulunduğu, işbölümü ve uzmanlaşmanın yaratıldığı, insanların davranışlarının kentlere özgü karakterize olduğu bir nüfus birikimi olarak ifade edilebilmektedir (Keleş, 2014: 20; 2008: 25-26; 1998: 80). Kentler siyasi, fiziki ve fonksiyonel olarak sürekli bir devinim içerisindeyler. Sanayileşme, kentlerin fiziki açıdan birbirleriyle ayrılıklarını ortadan kaldırdığı gibi kentlerin kendilerini çevreleyen daha küçük yerleşim birimleriyle fiziki sınırlar açısından birleşme yoluna gitmesini sağlamıştır. Tarihsel olarak kentleşme, diğer bir ifade ile kent dışı yerleşim alanlarının kent haline gelmesi, uygarlıkların başlangıcına kadar gitmekle beraber, esas olarak sanayi devrimiyle belirgin hale gelmiştir (Bulut, 2005: 33).

Boockin'e (1999: 11) göre kentleşme, yalnızca coğrafi alanda meydana gelen bir genişleme olmayıp, aynı zamanda kent yaşamının yıkıcı bir şekilde insani niteliğini yitirmesi, topluluk yaşamının yok edilmesi ve tarımsal yaşamın doğal halinden uzaklaştırılması anlamına gelmektedir. Kentleşme tüm ülke çapındaki değişimleri, nüfus ve kaynak akımlarını, ekonomik ve sosyal açıdan ortaya çıkan ciddi dönüşümleri içinde barındırır. Kentin ekonomik, sosyal ve siyasi fonksiyonlarının olması sebebiyle kentleşmenin bir değişimin ifadesi olduğu ortaya çıkmaktadır (Görmez, 1997: 11). Kentleşme, gelişmiş veya gelişmemiş, batılı veya doğulu tüm toplum biçimlerinde görülen belki de en önemli bir toplumsal olgu

olarak, hem kırsal kesimin kentsel bir topluma dönüşme süreci, hem de kentsel alanların ve toplumsal pratiğin değişme ve evrimleşme sürecidir (Tolan, 1996: 157-162). Kentleşme bir yandan ekonomik, sosyal ve teknolojik değişmelerin diğer yandan bunlara bağlı gelişmeler sonucunda toplumun yapısında ve insanın tutum ve davranışlarında meydana gelen farklılaşmalar açısından ele alan, kentleşmeyi iki boyutlu olgu olarak görür. Ona göre birincisi, birtakım ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik değişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur. İkincisi ise, toplumun ekonomik, siyasal ve sosyal yapısında ve insan tutum ve davranışlarında değişmelere yol açabilme gücüne sahip bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Kartal, 1987: 4). Kentleşme, köyden kente göç edenlerin kente uyum sürecidir. Bir başka değişle kentlilik bilincine sahip olmaları ve bu bilince uygun tutum ve hareketlerde bulunmalarıdır. Göç ile beraber aslında belli bir değişimden bahsedilebilir; ancak bu değişim kentin sahip olduğu genel değişim dinamikleri ile aynı yönlü olmaz. Bu yüzden, köy-kent ayrımı bazen bir statü belirleyicisi olarak da algılanır. Köyden kente göç edenlerin zamanla kentsel alanlarda kararlılık göstermeleri ve buna bağlı olarak kentli tutum ve davranışlar edinmeleri ile kentin yeni yerlileri olmaya başlarlar (Bağlı ve Binici, 2005: 22). Kentleşme kavramını Sezal (1992: 22), 'dar mekânlı' cemaat yaşamından, 'geniş mekânlı' bir cemiyet yaşamına geçiş olarak belirtir ve bu sonradan geçilen yaşam şekli, yeni sosyal münasebetlere ve bu münasebetlerin gerektirdiği yeni teşkilatlanmalara giriş olarak tanımlanmaktadır.

İspir'e (1982: 7-8) göre kentleşme; dar anlamda kasaba ve kentlerde veya belirli bölgede kalabalıkların toplanma oranındaki yükselme olarak, geniş anlamda ise; kentleşme oranındaki yükselme, üretim ve hizmetlerin büyümesini sağlayan sanayileşmenin etkisiyle nüfusun kent içi yerleşim yerlerinde yaşamak istemeleri veya iskân edilmeleri nedeniyle nüfusun kentlerde birikmesine ve kent sayısının artmasına neden olan, aynı zamanda da burada yaşayanların özel hayatlarını ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve devletinde belirli birtakım faaliyetlerini gerektiren değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme, insan davranış ve ilişkilerinin kent yapısına uygun formlarla biçimlendiği, toplumsal değişim sürecidir. Bu süreçte, insanlar arasındaki ilişkiler yeniden şekillenirken, ilişkiler çıkar ilişkilerine dayalı olarak kurulmakta, bireyci ve rasyonel tutumlar egemen duruma gelmektedir (Ertürk ve Sam, 2009: 11-13).

Kentleşme, son iki yüzyılın en önemli olgularından birisi olarak, toplumsal değişme sürecinin bir boyutudur. Batı da sanayi devrimiyle başlayan bu değişim günümüz az gelişmiş ülkelerinde farklı bir biçimde gelişmiş ve en hareketli toplumsal gerçeklerin başında yer almıştır. Toplumsal değişme süreci içerisinde hem bağımlı hem de bağımsız değişken olan kentleşme olgusu, neden ve sonuçları bakımından oldukça karmaşık bir nitelik göstermektedir (Es ve Ateş, 2004: 58). Çeşitli nedenlerle meydana gelen göç sonucunda, bir taraftan mevcut kentlerin nüfus ve mekânsal olarak büyümesi, diğer taraftan da köy, kasaba, vb. yerleşim birimlerinin giderek büyümesi sonucunda kente dönüşüp, mevcut kent sayısının artmasıdır. Milli gelir ve istihdam ölçütlerine göre, ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kayması ile ilgili evrensel ve sayısallaştırılabilir bir süreçtir (Kaya, 2003: 87). “Kentleşme sosyolojik bir kavram olarak, sadece yeni bir ekonomik örgütlenme ve değişmiş bir fiziki çevreyi belirtmemekte, aynı zamanda insanın davranış ve düşüncelerine de etki eden yeni bir toplumsal olguyu ifade etmektedir” (Güçlü, 2002: 113). “Sosyolojik yönlü kentleşme, birey-toplum ilişkilerinden sosyal münasebetlere kadar geniş bir alan da tüm yapıyı değiştirci etkiyi ortaya koyan bir olgudur” (Bilgin, 1991: 47).

1.2.2. Kentleşmenin Özellikleri

İspir'e (2014a: 10) göre kentleşmenin 3 temel özelliği vardır. Birincisi, kentleşme bir değişim sürecidir. Bu değişim devletin yüklendiği hizmetler açısından yapması gereken ekonomik, sosyal, fiziki ve nüfus alanlarındaki hareketlenmedir. Ülke düzeyinde hukuk ve düzeni sağlamayı amaçlayan, kurumlarını bunları denetlemek ve sağlamak üzere planlayan devletin, hızlı kentleşmesinin doğuracağı problemleri çözmek için kent düzeyindeki yönetim fonksiyonlarını (özellikle, planlama, karar verme ve uygulama) kullanan yöneticilerin, daha üst kademelerde bulunan yöneticilerin kullandıkları ayrı yönetim fonksiyonları açısından yatay ve dikey ilişkilerin düzenlenmesinde fayda bulunmaktadır. İkinci nokta, kentleşme devletin ödevlerinde artışı zorunlu kılmaktadır. Devlet, gelirlerinin arttırılması, bu gelirlerin belirlenen bütçe çerçevesinde gerçekleştirilecek değişik programlara dağıtılması ve öncelikli olanların belirlenmesi gibi mali sorunlar kentleşmeyle yakından ilgilidir. Kentlerin gelişme sürecinde ortaya koydukları değişimler çok yönlü olduğu için bulundukları ülkelerin ekonomik ve sosyo-politik yapılarını

etkileme güçlerine sahiptir. Üçüncü nokta ise; ülkelerin kentleşme sebebiyle karşılaşıacağı problemler ve görevlerin, karmaşık ve teknik nitelikler taşımasıdır. Ülkeler kentleşme sebebiyle taşımacılık, konut, salgın hastalıkların önlenmesi ve denetimi, çevre kirlenmesini önlemek ve enerji, altyapı, eğitim, kültür ve sosyal hizmetleri yürütme durumunda kalabilmektedir. Bu hizmetlerin görülmesi kentleşmeden dolayı daha karmaşık olabilmekte ve çeşitli kaynakların kullanılabilmesi işleri teknik konulara girebilmektedir.

1.2.3. Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşmenin başlangıcı çok eski zamanlar olsa da 18. yüzyılın yarısından itibaren kendisini tam anlamıyla hissettirmiş, 19. ve 20. yüzyılda da büyük bir gelişme göstermiştir. Kentleşmenin bu şekilde hızla gelişme nedenlerini; klasik kentleşme ve çağdaş kentleşme nedenleri olarak ayırabiliriz. Klasik kentleşme nedenleri; tarım tekniklerinin gelişmesi, çalışma imkânları, ulaşım tekniklerinin gelişmesi, coğrafi sebepler, hukuki-siyasi sebepler ve göç etme eğilimi olarak gösterilmekte iken çağdaş kentleşme nedenleri; ekonomik işbirliği toplulukları, yabancı işçiler ve kitle ulaşım imkânlarındaki artış olarak gösterilmektedir (İspir, 2014a: 15).

Kentleşmeye neden olan etkenler itici, çekici, iletili nedenler olarak da tasnif edilmekte olup, kesin çizgilerle birbirinden ayırmak kolay olmasa da, Keleş'in sınıflandırmasını esas alarak, ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik nedenler olmak üzere dörde ayırabiliriz (Keleş, 2008: 30).

1.2.3.1. Ekonomik Nedenleri

Ekonomik nedenler hem kırsal kesimdeki yapısal dönüşümün hem de kentlerdeki ekonomik faaliyetlerin yarattığı artı ürünün üstünlüğü temelindedir. Kentleşmeye sebep olan ekonomik sebeplerin kaynağında; tarımda kapitalistleşme süreci, modern tarım işletmelerinde üretimi arttırmakla birlikte bir iş gücü açığını da ortaya çıkartmış ve bu ortaya çıkan iş gücü fazlası, iş olanaklarının fazla olduğu kentlere yönelmiştir (Erkan, 2004: 81-82).

Ekonomik nedenlerin bir kısmı, köylü nüfusu köyünden iten, tarım kesiminin içinde bulunduğu şartlardan kaynaklanan, itici etmenler ya da olumsuz göç nedenleri adı verilen sebeplerdir. Kırsal alanlardan şehirlere doğru gerçekleşen nüfus hareketinin başlaması, tarımda bir üretim fazlasının, artık ürünün elde edilmesine bağlı olmuştur. Aynı zamanda, tarımda çağdaş üretim araçlarının kullanılması, makineli tarıma geçilmesi, tarımsal üretimdeki bütün ilkel aşamaların terk edilmesi, gerekli insan gücü miktarını azaltmıştır. Özellikle azgelişmiş ülkelerde, tarımın verimliliği ve kişi başına düşen tarımsal gelir, köylüyü köyünde tutmaya yetmeyecek kadar düşük düzeyde kalmıştır. Bu yetersiz gelirin yanı sıra, tarım topraklarının oldukça küçülmüş olması, iklim koşulları ve toprak aşınması itici nedenleri kuvvetlendirmiştir. Bu olumsuz göç nedenleri yanında olumlu göç nedenleri olarak da ifade edilen, güvence bulamayan nüfusu kente çeken nedenlerde bulunmaktadır. Kentteki iş imkânlarının fazla olması bir ekonomik neden iken, kişi başına düşen gelirin artması sonrasında, kentlerde üretilen mal ve hizmetlere duyulan ihtiyaç tarım ürünlerine olan ihtiyaçtan fazla olmaktadır (Keleş, 2008: 31-32).

Kentlerde marjinal sektörler olarak adlandırılan iş olanaklarının ortaya çıkması ve sürekli bulunması, köyden kente göçü cazip hale getirmiştir. Bu durum nüfusun önemli bir bölümünün marjinal işler olarak adlandırılan enformel alanlarda istihdam edilmesine yol açmıştır. Karşılaşılan marjinal sektörler, işportacılık, hizmetçilik, değnekçilik, hamallık gibi örgütlenmiş bir ekonomik yapıda bulunmayan ya da böyle bir ekonomik yapıda işten çıkarılıp atılacak olurlarsa ekonominin işlerliğinde herhangi bir aksamaya yol açmayacak işler olarak tanımlanır (Şenyapılı, 1981: 39).

1.2.3.2. Teknolojik Nedenleri

17. yüzyıl sonlarında buhar makinelerinin icat edilerek sanayide kullanılmaya başlanması sonrasında, üretim etkinliklerinin, yönetim hizmetlerinin ve dağıtım faaliyetlerinin kentlerde birleşmesi, böylelikle elektrik enerjisinin daha fazla kullanılması, sanayi ve nüfusun kentlerde toplanarak çevreye yayılması gibi nedenler, teknolojik gelişmelerin kentleşme üzerindeki etkilerine örnek olarak verilebilir (Keleş, 2008: 33-34). Sanayi devriminin getirdiği ekonomik ve siyasal düzlemdeki değişiklikler ve tarıma egemen olan koşullar, kentleşmenin hızlanmasını

teknolojik gelişmeyle bütünlük içinde gerçekleştirmiştir. Hammaddelerin sanayi tesislerine aktarılması ve buralarda işlenmesi, sonrasında üretilen ürünlerin pazarlara ulaştırılması, sanayi faaliyetleri ve insanlar için gerekli olan enerjinin üretilmesi, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak kolaylaştığı gibi kentleşmeyi de olduğunca hızlandırmıştır. Yol yapım çalışmaları ile ulaşım araçlarının gelişmesi, kentlerin daha uzak çevrelere yayılmasına, banliyölerin ve çevre kentlerin kurulmasına olanak sağlamıştır (Keleş, 2008: 29-30).

1.2.3.3. Siyasal ve Hukuksal Nedenler

Çeşitli aşamalarda alınan siyasi kararlar, yönetim yapısının özellikleri, hukuk kurumlarının etkileri ve uluslararası alandaki ilişkiler, kentleşmeyi özendirici nitelik taşıyabilmektedir. Nitekim seyahat ya da ticaret özgürlüklerini sınırlandıran yasaların oluşturulması veya oluşturulmuş olanların kaldırılması kentleşme üzerinde etki yapabilir. Bazı kentlere siyasal kararlarla başkent statüsü verilmesi veya bazı bölgeleri ekonomik anlamda serbest bölge ilan etmek gibi faaliyetler kentleşmeyi hızlandıran nedenlerdendir (Erkan, 2004: 85).

Seyahat, yerleşme ve ticaret özgürlüklerini kısıtlayan yasaların kaldırılması kentleşme üzerinde önemli etki yapmaktadır. Ayrıca kamuya ait tesislerin bazı illerde toplanması ve siyasal kararlarla başkent statüsü verilmesi o kentlerde kentleşmeyi hazırladığı gibi çevresindeki diğer kentlerin de kentleşme düzeyini etkilemiştir. Ankara, Canberra, Astana gibi kentler bu konuda verilebilecek örnek kentlerdir. Sanayileşmeye öncelik veren ekonomik ve toplumsal kalkınma planları ve toprak reformlarının kentleşmeyi hızlandırdığı görülmektedir. Bazı bölgelerdeki tarım topraklarının sahipleri tarafından iyi bir şekilde işlenemeyecek kadar büyük olması başka bölgelerde ise geçim ve yaşam şartlarını karşılayamayacak kadar küçük olması göçe neden olacağından dolayı kentleşme hızına olumlu ya da olumsuz etki yapacaktır (Keleş, 2008: 35-37).

1.2.3.4. Sosyo-psikolojik Nedenler

Sosyo-psikolojik etmenler kırsal ile kent yaşam biçimleri arasındaki farklılıklardan temellenir. Kentlerin özgür havası, geniş bir grubun üyesi olma

duygusu, kentli olmanın gururu, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel yaşam imkânlarının varlığı kentlerin çekiciliğini artırmaktadır. Özellikle de 20. yüzyılın son çeyreğindeki iletişim ve ulaşım altyapılarının da gelişmesi, kente göçü teşvik etmektedir (Erkan, 2004: 86-87).

1.2.4. Kentleşmenin Göstergeleri

Kentleşmenin başlıca işaretleri şunlardır; kentlerin ve kentlerde yaşayan nüfusun artması; tarımın modernleşmesi, emek yoğun aile üretimi yerine, pazara yönelik teknoloji yoğun üretimin önem kazanması ve hizmet sektörünün ağırlığının artması; mesleki alanda çeşitliliğin ve nitelikli iş gücünün artması; nüfusun heterojenleşmesi, sınıfsal farklılıkların belirginleşmesi gibi toplumsal yapının farklılaşması; toplumsal ilişkiler ve değerler sisteminin farklılaşması ve kentleşme; ailenin küçülmesi; kadının iş hayatına katılması ve aile içi ilişkilerde konumunun güçlenmesi; eğitilmiş nüfusun artması; sosyal güvenlik sistemlerinin toplumun çeşitli kesimlerinde yaygınlaşması; mekâna yerleşim biçiminin farklılaşması ve kentsel mekânın tarihi, kültürel ve doğal kaynakları koruyacak ve yaşamı kolaylaştıracak biçimde planlanması (Gül, 2014: 159).

1.2.5. Kentleşmenin Sorunları

Kentleşmenin genel olarak yarattığı etkileri, fiziki ve sosyo-ekonomik etkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziki etkiler daha çok çevresel alanda yarattığı olgulardır. Çevresel sorunlar insanların her türlü faaliyetleri sonucu, su da toprak da ve hava da meydana gelen, zehirlilik, gürültü, hava kirliliği ve benzeri gibi oluşumlardır. Doğal yaşam alanlarının yerleşim alanlarına dönüştürülmesi, yani habitat üzerindeki etkisi olan, verimli tarım arazilerinin ve hayvanlara ait yaşam alanlarının yerleşim alanlarına çevrilmesi ile hem kıt olan tarım arazilerinin israfına hem de ekolojik dengenin bozulması ve hayvan türlerinin azalması ya da yok olmasına sebep olunmaktadır. Kentleşen alanlar bulundukları bölgeden çıkarılan kaynaklardan daha fazla kaynağa ihtiyaç duyarlar bu yüzden kendi alanı uzağındaki doğal kaynakları da tüketirler. Aynı zamanda kentleşme sonrası ortaya çıkan atıkların atmosfer, litosfer ve hidrosfer üzerinde olumsuz etkileri çevresel zararları ortaya çıkarmaktadır. Kalabalıkların yaratmış olduğu ek mali yükler, trafik sorunları gibi,

daha fazla yaşam alanı sağlamak için kentin yatay değil dikey olarak gelişmeyi sürdürmesi, çok katlı binalar gibi, yine gelişigüzel kentleşmenin yarattığı gecekondular ve buna bağlı altyapı sorunları bu süreçte ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluklar özellikle plansız kentleşmenin ve sanayileşmenin olduğu alanlarda kendini daha fazla göstermektedir (İspir, 2014a: 31-32). Ayrıca kentleşme ile sanayinin de etkisiyle, kültür turizmin özü olan tarihi eser niteliğindeki alanlar ve eski yapılarda zarara uğramış uğramaktadır (Erkal, 1999: 194).

Kentleşmenin sosyo-ekonomik etkileri, fiziki nedenler ile desteklenip bütünlük göstererek, sorunların daha da belirginleşmesini sağlamaktadır. Bu durum öncelikle işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğin yeterince giderilememesi zamanla çeşitli suçların oluşumuna, kent sakinlerinin güven duygusunun azalması gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Kente göç edenlerin, kırsal alanlarda toprağa duydukları özlem ve doğadan kopmanın acısıyla geleneksel yaşamlarını sürdürmeye çabalarken, diğer taraftan da şehir hayatından dışlanmamak için bütünlük çabası arasında kalmışlardır (Gençtan, 1997: 21). Kırsaldan kente göç edenler bireyler bir yandan kırsal kültürden uzaklaşırken, diğer yandan da şehir kültürünü içselleştirememekte, bundan dolayı 'kuralsızlık' hali ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise toplumda var olan sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamı, anarşik bir ortama doğru hazırlamaktadır (Kaya, 2003: 43). Kentleşme ile toplumdaki bireyler, geleneksel toplum bağlarının koparıldığı, yakın ilişkiler içindeki geniş ailenin çekirdek aileyle sınırlandırıldığı, iş yoğunluğu yüksek olduğu ve sosyal güvence arayışının olduğu ortam içerisinde yalnız bırakılmıştır. Bu durum bireyleri iletişim ağlarının koptuğu, yalnızlık, güvensizlik, yakın insan ilişkilerinin zayıflaması gibi psikolojik sorunlarla karşı karşıya bırakıldığı bir durumdur (Black, 1986: 69).

1.2.6. Kentlileşme

Kentlileşme ya da şehirlileşme kavramı, pek çok kez kentleşme ile karıştırılmakla birlikte, kentleşmeden ayrı olan ve kentleşme süreci sonucunda meydana gelen toplumsal değişimin, kişilerin davranışlarında ve birbirleriyle ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişikliklerin olduğu süreçtir (Keleş, 1998: 80).

Toplum ölçeğindeki kentleşme sürecinin yalnız birey ölçeğindeki yansıması olarak karşımıza çıkan kentlileşme olgusu, kırdan kente göç eden kişinin kente özgü işlerde uğraş vermesi, kentin sunduğu tüm imkânlardan yararlanması ve kente özgü davranış kalıplarını içselleştirmesi yönünde bir değişim olarak tanımlanabilir (Giritlioğlu, 1991: 52).

"Kentlileşme, kentleşme süreci sonunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve birbirleriyle ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam tarzlarında değişikliklerin yaratılması sürecidir" (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1604).

Kentlileşme, uyum içinde bir toplumsal değişim ve bütünleşme süreci olarak kırsaldan kente gelenlerin, yeni durumlarına uygun ilişkiler şekli üreterek kentin bir unsuru olma sürecinde, bireylerin kentsel yaşam içindeki etkileşimleriyle ortaya çıkan bir değişimdir (Erkan, 2004: 26-27). "Kentlileşme, kent kültürüne ait değer ve davranış benimsenmesi olarak tanımlanabilir" (Güneş, 2011: 59).

Kentlileşme bir anlamda, toplum üyelerinin çeşitli gruplar yoluyla formel yaşama alışması ve birey-örgüt ilişkisinin yerini örgüt-örgüt ilişkisinin alması sonucunda, bireyin diğer gruplar karşısında güçlenmesi, örgütsel yaşamın gerektirdiği bilgi ve becerilerle şekillenmesi ve kente özgü ilke, değer ve amaçları benimsemiş olmasıdır (Erol vd., 1997: 342).

"Kentlileşme ya da kentli olmak birey ölçeğindeki bir değişim sürecidir ve toplum ölçeğindeki kentleşme sürecinin, psikolojik yönü ağırlıklı birey ölçeğine yansımasıdır" (Erkut, 1991: 52).

Kentlileşme; kentleşmenin sosyal ve kültürel boyutu olarak; toplum yapısının çoğulculaşması; dayanışma ve yardımlaşma anlayışının farklılaşması; birincil ilişkilerinin belirleme yönünün azalması buna karşılık ikincil ilişkilerin önem kazanması; eğitim ve öğretim anlayışının, kadının konumu üzerindeki düşüncelerin, zaman ve mekânın algılanmasının, iletişim gibi konulardaki tutum ve davranışların değişmesi; insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklerin oluşması; örgütlenme düzeyinin, iş bölümü ve uzmanlaşmanın artması; bireyin öne çıkması;

kentlilik bilincinin ve kültürünün benimsenmiş olması ve benzeri gibi unsurları içerir (Gül, 2014: 159).

1.3. Kent Kuramları

Kent kuramları, kent adındaki olguların neden var olduklarını, nasıl oluşup geliştiklerini, temel öğelerinin neler olduğunu mantığa ve akla uygun ilkeler çerçevesinde, açıklanmaya çalışılan düşünceler bütünü olarak tanımlanabilir (Keleş, 2008: 123-124). Bu çerçevede kentleşme kuramlarını genel olarak; kentleşmeyi toplumsal faktörler içinde ele alan Karl Marx, Frederic Engels, Max Weber ve Georg Simmel'in görüşlerini barındıran klasik kent kuramları; Robert E. Park, E. Burgess, R. Mc Kenzie ve Louis Wirth'ün yaklaşımlarının bulunduğu kent sosyolojisinin disiplin olmasını sağlayan Şikago okulu; son olarak da Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey'in görüşlerinin olduğu çağdaş kent kuramları çerçevesinde özetleyerek ele alacağız.

1.3.1. Klasik Kent Kuramları

Marx ve Engels'in çalışmalarında kenti ayrı bir çalışma alanı olarak yapılan kuramsal yaklaşım bulmak zor olsa da yaptıkları çalışmalarda kentle ilişkili değerlendirmeleri bulunmaktadır. Marx, sanayileşme ile kırsaldan kentlere göçün artacağını, mekânsal değişimlerin yeni yaşam biçimiyle insan davranışlarında değişiklik yaratıp, proletarya kültürünün oluşacağını savunmuştur. Marx'a göre, modern tarih, taşranın kentleşmesidir. Marx, kapitalist sanayileşmenin, kentlerin aşırı hızla büyümesine yol açtığıyla ilgilenmiş, kapitalizmin insanların feodal bağlarını koparacağını ileri sürmüştür. Marx ve Engels'in ekonomi politik yaklaşımı kentleşmeyi, kapitalizmin gelişimi ve sermaye birikim süreçleri çerçevesinde analiz etmektedir. Marx'ın analizlerinde kır-kent ayrımı iş bölümü temellidir (Güllüpcinar, 2013a: 53-54). Bir ülkede, işbölümünün, sanayi ve ticareti tarımdan ayırdığını ve sonucunda da, kırsal alanlarla kentlerin, her birinin çıkarları arasında bir zıtlığın baş gösterdiğini, bu nedenle de kente, işbölümünün arttığı bir yerleşim gözü ile bakılmakta, köye karşı tavır alınmaktadır. Köysel yaşam onlar için "aptalca" bir yaşamdır ve kurtuluş köylülükten kurtulmaya dayanır. Kırsal alanlar yalnızlık ve dağınıklığın simgesidirler. Marx'a göre kent, yalnızca üretim güçlerinin değil, erkin

toplandığı, toprak iyeliğinden kopuk bir kapitalizme dayanır ki bu da çıkar ve çelişki kümelerinde kendine özgü bir bilinçle sınıf yapısının doğmasına yol açar (Keleş, 2008: 135-136).

Weber göre kent, feodalizmden kapitalizme geçişte, rasyonelliğin, vatandaşlık haklarının, kapitalist girişimcinin geliştiği mekân olarak önemli olmaktadır. Weber bu geçişi ideal tip olarak görmüştür. İdeal kentin özellikleri, savunma amaçlı kale, pazar yeri, görelî özerkliğe sahip kent yasalarını uygulayan mahkeme, bir arada yaşama duygusu ve kentlilerin seçimle getirdiği idari otorite (Güllüpnar, 2013a: 56). Weber'e göre kent, kendi içinde ve kendi başına ele alınabilecek bir sorun değil, kent kuramının geliştirilmesinde de yarar yoktur. Weber kenti sadece, kapitalizm sorununun bir parçası olarak ele almıştır (Keleş, 2008: 137-138).

George Simmel'e göre; kentleşmenin hız kazanması ve sonrasında nüfusun kentlerde oldukça artması topluluk duygusunun ve mekâna bağlılığın yok olmasına, bütün olarak bakıldığında ise anonimleşme ve yabancılaşmaya yol açtığını, bunlarında kentte yaşam kalitesini düşürdüğünü savunmuştur. Simmel'e göre kent hayatının en temel sorunu, toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasından kaynaklanmaktadır. Simmel'e göre kent, zekânın olduğu kadar, para ekonomisinin de egemen olduğu alanlardır. Kent yaşamının uyarıcıları altında kalan birey çekingen, içi geçmiş ve boş vermiş davranışlar geliştirir. Kent insanı, davranışlarını kendisi olarak gerçekleştiremediği ve bölünmüş bir kişiliğe sahip olduğu için yabancıdır. (Güllüpnar, 2013a: 57-59).

1.3.2. Şikago Okulu ve Ekolojik Kuram

Bu yaklaşım 1920'li yıllarda hızla büyüme sürecine giren Şikago'nun kentleşme deneyimi üzerine yapılan araştırmalarla oluşturulmuş, bu okulun kent çalışmaları sosyal ekolojik yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Bu okul içinde Robert Ezra Park (1864-1944), Roderick D. Mc Kenzie, Ernest Burgess (1886-1966) ve Luis Wirth (1897-1952) başlıca katkı yapanlardır (Güneş, 2011: 63). Ekolojik yaklaşım, sistemli olarak kenti inceleyen ilk kuramdır ve bu yaklaşımın temeli,

insanların bir araya gelmesiyle oluşan nüfus topluluğunun örgütlenmesi sonucu, çevreyle uyumun daha kolay bir hale geleceğidir (Aslanoğlu, 2000: 25).

Robert Park tarafından ilk defa geliştirilen kentsel ekoloji kuramı, yeni oluşmuş sanayi kentlerinde kentsel büyüme ve kentteki ayrımlaşma sorununu açıklamaya çalışan bir kuramdır. Kent sosyolojisinde karşılaştığımız getto, çöküntü alanları vb. kavramlar bu yaklaşımla gündeme gelmiştir. Park, Amerikan kentlerinin aldıkları yoğun göçlere rağmen varlıklarını nasıl sürdürdüklerini ve kente gelen göçmenlerin kente nasıl uyum sağladıklarını, pek çok etnik grup ve ırkın 'Amerikan hayat tarzı' içinde eriyerek nasıl başarılı şekilde geliştiğini açıklamaya çalışmıştır. Ekolojik bakış açısında kent, tasarlanmış veya planlamalar dahilinde meydana gelmiş bir yapı değil, doğal kendi kendine giden bir süreçte ortaya çıkmakta ve lüks konutlar, sanayi bölgeleri gibi yerleşim yerleri doğal alanlar olarak tanımlanmaktadır. Park, Darwin'in evrim teorisinden etkilenmiş, kentleşme sürecinin doğal ayıklanma, rekabet ve hayatta kalma mücadelesi gibi Darwinci ilkelerle açıklamaya çalışmıştır. Buna göre kent, içinde insanların sürekli olarak karmaşık bir hayat mücadelesi verdiği ve mekânsal rekabet süreci içinde çevrelerine uyum sağladıkları, en güçlü hâkim ve merkezde olduğu, en zayıfın ise kentin arka taraflarında kaldığı bir sosyal ormandır. Ekolojik yaklaşımda kentler gelişim sürecini, mekânların avantajlı niteliklerine tepki olarak geliştirmektedirler (Güllüpinar, 2013a: 60-62). Park, kenti bir taraftan aile, köy ve kilise tarafından sağlanmış birliğin bozulmasıyla her türlü düşünceyi takip edebilecek tehlikeli yığınların istila ettiği mekânlar olarak tanımlarken başka taraftan ise farklı sosyal örgütlenmelerin kurulmasına yer sağlayacak alanlar olarak nitelendirir (Aslanoğlu, 2000: 26). Park'a göre kent hayatı biyotik ve kültürel olmak üzere iki düzeylidir. Biyotik düzey, insanların yaşaması için gerekli olan kentin kıt kaynaklarıdır. Doğadaki canlılar gibi insanlarda kentte yaşamlarını devam ettirebilmek için en uygun çevresel koşulları seçerler. Kente yeni gelmiş bir ailenin ilk önce konut araması gibi. Bu durum ise konut ve toprağın kıt olmasından kaynaklı bir rekabetin oluşmasına neden olur. Bu rekabet sonrasında oluşan konut, iş yeri, alışveriş merkezleri doğal alanlardır. Bu doğal alanların üzerine kurulan değer, norm, örf ve adetler temelinde kültürel düzey meydana gelir. Kültürel düzey, bir alanda oluşturulan akrabalık ilişki ve örgütleri, topluluğun kendi değer yargılarını, okullarını, dini yapılarını inşa eden bir olgudur. Park'a göre kentlilik, rekabet yani

biyotik düzey ve iş birliğinin diğer ifadesiyle kültürel düzeyin karışımı, bütünleşmesidir (Güneş, 2011: 64).

Roderick Mc Kenzie'ye göre de, kentler resmi politikalara göre değil ekolojik süreçlerle büyür ve gelişir. Ekolojik süreçler ise ilki yoğunlaşmadır. Bir bölgede yaşayan insanların yoğunluğu olduğu gibi, aynı işleve sahip birimlerin aynı mekânda yoğunlaşma eğilimidir. İkincisi kentsel işlevlerin farklılaşması sonucu denetim ve örgütlenmenin merkezileşmesi eğilimidir. Bir diğer süreç, ayrılma olarak kavramlaştırılan, belirli faaliyetlerin kentin belirli kesiminde yapılmasını ve diğer bölgelerden ayrılmasını ifade eder. Son süreç ise istila ve tamamlanma diğer ifadeyle ardıllıktır. Daha önce belli bir işleve sahip olan ekolojik birim içinde yeni bir işlevin gelmesi sonucu eski işlevin başka alana kayarak yerini yeni işleve bırakması sürecidir (Güllüpnar, 2013a: 64-65). Mc Kenzie bu süreçler içinde kentsel alan kullanımını değiştiren istila ve ardıllık üzerinde durmuş ve bunları ortaya çıkaran koşulları şu şekilde belirtmiştir. Kentsel ulaşım bağlantılarında ortaya çıkan değişiklikler, kentin belirli alanlarındaki fiziksel eskimeler, kente yapılacak aktivitelerle çekim odaklarının yaratılması, yeni bir sanayi türünün ortaya çıkması ya da mevcut sanayi oluşumlarının ortadan kalkması, gelir dağılımı gibi iktisadi durumdaki temel değişiklikler, kentsel mekânda söz konusu süreçlerin oluşturulmasında etkili olmaktadır (Aslanoğlu, 2000: 29).

Ernest Burgess, kent içindeki arazi kullanımını genişleyen ortak merkezli daireler modeli ile açıklamıştır. İş, üretim, farklı sosyal sınıfların barınması vb. farklı arazi kullanımının düzenli bir model takip ettiğini savunmuştur (Güllüpnar, 2013a: 63). O'na göre, kent ortak bir merkezden çevreye doğru çemberler şeklinde genişleyerek yayılır (Bal, 2006: 151). Burgess'in kentsel büyüme modelinde, birinci dairede iş ve ticaret bölgesi yer alır. Ticari iş merkezleri, perakende satış mağazaları, dükkânlar, bankalar, tiyatro gibi kurumlar bu bölgeyi sarar. İkinci daire, nüfus ve arazi kullanımının kaygan ve değişken olduğu geçiş alanıdır. Bu alan nitelik olarak kötü olan oturma bölgelerini içerir. Daha çok göç sonrası ilk yerleşilen yerlerdir. Üçüncü dairede işçilerin oturduğu bölge olarak, geçiş bölgesinden kaçan ve çalıştıkları yere daha kolay gitmeyi isteyen sanayi işçileri ve ikinci kuşak göçmenleri kapsar. Bu bölgedeki işçi sınıfının yaşam standartları yüksektir. Dördüncü daire üst sınıfların yaşadığı bölgedir. Burada zenginlerin büyük mülkleri ile orta sınıf konutları

yer alır. Beşinci dairede de yöre kentler yani banliyöler yer almaktadır. Burgess'in bu yaklaşımı bazı sınırlılıklara sahip olduğundan, birden fazla merkez ve dilimler yaklaşımı ile sınırlılıklar aşılmaya çalışılmıştır (Güneş, 2011: 65). Dilim teorisi daha çok ana ulaşım yolları istikametinde kentin geleceğini ve çevre kentlerinde buna göre şekilleneceğini kabul eder. Bu teori dolayısıyla, ucuz konut alanlarının tam zıt yönünde ve ana ulaşım yolları üzerinde orta ve üst gelir düzeyinin var olduğu çevre kentler gelişme göstermiştir. Birden fazla merkezli gelişme kuramında ise tek bir merkez yerine birçok merkez etrafında kentleşmenin olacağını ve çevre kentlerinde buna göre hareket edeceğini kabul eder (İspir, 2014b: 110-111).

Louis Wirth çalışmalarında kentlerdeki yaşamın evrensel özelliklerine odaklanarak, 'kentleşme bir yaşam biçimidir' görüşünü öne sürmüştür. Wirth, kentsel yaşamı ayrı bir inceleme konusu olarak ele almıştır. Ona göre kent, sadece yaşanan mekân değil aynı zamanda insanları etkileyen, onlardan etkilenen toplumsal, kültürel ve ekonomik bileşenleri içeren bir yapıdır. Kentteki insanların ilişkileri kısa ömürlü, çıkar üzerine kurulu, anomik değil kişisel ilişkilerdir. Bireyler, manevi değerler, katılma, yardımlaşma duygusu ve içinden geldiği gibi kendini ifade etme yetisini kaybetmiştir. Wirth'e göre, kentle etkileşim içerisinde olan insan sayısındaki artış, yoğunluk ve çeşitlilik, kişiliklerin tam olarak temas kurmalarını imkânsız kılmakta, sonuçta kentlerde parçalı bir karakter oluştuğundan ilişkiler yüzeysel ve ikinci düzeyde oluşmaktadır. Kentlerde tipik olarak fiziksel bağlar yakın iken sosyal bağlar birbirine uzak kalmaktadır (Güllüpinar, 2013a: 65-68). Kentlerde insanlar genellikle yan yana yaşadığı halde birbirlerini kişisel olarak tanımazlar ve bu çerçevede kentleri köylerden ayıran temel farklılıklardan biri oluşmuş olur. Çünkü kent sakinlerinin kurduğu ilişkiler, gelip geçici ve insanların amaçlarına yöneliktir (Giddens, 2012: 948). Sonuçta nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve çeşitliliğinin sonuçları kent kültürünü, kente özgü davranış ve yaşam biçimini belirler (Güneş, 2011: 65).

1.3.3. Çağdaş Kent Kuramları

Çağdaş kent kuramlarının 1960'lı yıllar sonrası kenti ekonomi politik bir bakış açısıyla analiz ettikleri görülmektedir. Bu yaklaşım içerisinde yer alan Henry Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey, Marx'ın toplum teorisinden etkilenmiştir. Marx'ın kapitalist toplum teorisi bu düşünürler tarafından 2. Dünya

savaşı sonrası kentleşme dinamiklerinin anlaşılması için yeniden yorumlanmıştır (Güneş, 2011: 67). Bu yeni kuramlar, kentliliğin özerk bir süreç olmadığı ve ana ekonomik ve siyasi değişim bağlantılarıyla ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir (Giddens, 2012: 950).

Klasik kent kuramları kentlerin kuruluş ve gelişime seyrini tek bir faktöre bağlayarak açıklama eğiliminde iken çağdaş kent kuramları kenti sosyolojik bir olgu olarak bakarak, kentsel yapı analizlerinde hem normatif hem de açıklayıcı yönleri ile birbirlerini tamamlayıcı nitelikte unsurlarla ele almışlardır (Erkan, 2004: 228).

Henry Lefebvre sermaye yatırımı, kar, rant, ücret, sınıf sömürüsü ve eşitsiz gelişim gibi ekonomik kavramları kent çözümlemelerinde kullanmıştır (Güneş, 2011: 67). Lefebvre, kentsel topluluğu; sanayileşmeye dayalı bir kümelenme olarak tanımlamış, sermaye birikiminin temelini ise yatırım ekonomisi olduğunu ve bununla birlikte teknolojik ilerlemenin oluştuğunu, emeğin daha çok sömürüldüğünü belirtmiştir. Üretim araçları kapitalistlerin elinde olduğu için emek sömürülmekte, sömürünün en ciddi hayat bulduğu yer ise kentler olmaktadır. Lefebvre'ye göre kent planlaması aşamasında, kentin sadece fiziksel açıdan değil aynı zamanda gündelik ilişkiler ve sosyal hayat açısından da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (Türk, 2015: 53-54). Ona göre, mekân toplumsal bir üründür ve her üretim biçimi kendi mekânını meydana getirmektedir. Bu süreçte oluşan yeni mekânlar ise yeni toplumsal ilişkileri oluşturmaktadır. Kapitalizm mekâna yerleşerek ve mekânı üreterek kendisini farklılaşan koşullar altında sürdürülebilir kılmaktadır. Sermaye, kent mekânını sadece üretimin yapıldığı bir mekân olarak görmemiş, mekânın kendisini de alınıp-satılır bir rant aracına dönüştürmüştür (Güllüpinar, 2013a: 69-72). Böylelikle mekânın iki anlamı ortaya çıkmıştır. Mekân bir taraftan bireyin davranışlarını etkilerken, diğer taraftan insanlar tarafından dönüştürülmektedir. Kent üzerinde inşa edilmiş bir apartman insanların barınma ihtiyaçlarını karşılarken, apartmanın kendisi içinde yaşayan bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin resmi ilişkiler gibi farklılaşmasına neden olmaktadır. Kentsel mekân, özellikle ekonomik kriz zamanlarında kar elde etmek için çekici hale gelebilmektedir. Yatırım yapılan mekân, zenginliğin elde edilmesinde önemli bir araç olmaktadır. Bunun temel nedeni sosyal ilişkilerin temelde kentlerde üretilmekte olmasıdır. Lefebvre'ye göre, kent mekânı kapitalist toplumda somut ve soyut iki işleve sahiptir. Somut mekân,

mekânın günlük pratik yaşam pratiklerimizi gerçekleştirdiğimiz, ihtiyaçlarımızı karşıladığımız kullanım değerini ifade ederken, soyut mekân, mekânın fiziksel bir parça olarak kullanım değerinin ikinci plana atılıp üzerinden ekonomik çıkar elde edilen bir araca dönüşmesidir (Güneş, 2011: 67-68).

Sanayiden, kent kaynaklı modern kapitalist üretime geçişi Lefebvre, kentsel devrim olarak ifade etmektedir. Kentsel devrim, kentin fiziksel alanıyla sınırlı olmayıp, genel olarak bir kentli yaşam biçimini ifade etmektedir. Kent, ona göre, birbiriyle bağlantılı üç kavramla açıklanır; mekân, günlük hayat ve kapitalist sosyal ilişkilerin yeniden üretimi. Kent, üretim ilişkilerinin bireylerin günlük hayat deneyimleriyle yeniden anlam bulduğu bir global mekânsal bağlam olarak ifade edilir. Lefebvre'nin kuramsal yaklaşımı içinde kent bulunmazken, kırdan kopmuş, küresel, kentsel ilişkilerin kentli yaşam biçiminin egemen olduğu bir mekân vardır (Aslanoglu, 2000: 68-69).

Manuel Castells'e göre ise kentler, işgücünün yeniden üretimi için gerekli olan eğitim, sağlık, ulaşım, dinlenme, konut gibi ortak tüketim ihtiyaçlarının sağlandığı mekânlardır. Devlet, bu ihtiyaçlar için, ucuz ulaşım, ucuz konut gibi, aracılık görevi yapar. Devlet, işgücünün yeniden üretimi için tüketim araçlarını sağlamaya yönelik müdahalelerde bulunur. Ortak tüketim ihtiyaçlarının karşılanamaması, emek güçleri ileri sermaye arasında çelişki yaratarak, çelişki sonucunda sistemi tehdit edebilecek kentsel sosyal hareketlere sebebiyet verebilir. Kent temelde ideolojik içeriğe sahiptir ve kentsel sorunlara sınıf mücadelesi ile toplumsal hareketler ekseninde bakmak gerekir. Devletin ortak tüketim araçlarını sağlayarak yaptığı müdahaleler, genellikle sermaye sahibi ve zenginler lehine olduğundan, kentsel çatışmaları çözme yerine şiddetlendirmektedir. Kent, yaratılmış bir çevre olarak yalnızca devletin ve girişimcilerin etkinlikleriyle değil aynı zamanda bu girişime karşı koyan kentsel sosyal grupların eylemleriyle de şekillenmektedir (Güllüpcinar, 2013a: 72-75).

Castells, kentsel değişmeyi metropolitenleşme ve alt kentleşme gibi sosyo-mekânsal mekanizmalarla açıklama yoluna gitmiştir. Metropolitenleşme; nüfus ve kentsel sermayenin mekânda; üretim araçları, işgücü, tüketim ve kurumsallaşmanın bir araya gelmesiyle oluşan yoğunlaşmasıdır. Alt kentleşme ise, sanayi ve ticaret

birimlerinin merkezden uzaklaşarak orta sınıfın ve kalifiye işçilerin hareketliliği ile gerçekleşmiştir. Bu mekânsal hareketliliğin sonucunda ise kent merkezlerinde yoksulluk ortaya çıkmakta ve gelir düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak suç oranları da artmaktadır. Bu mekânlar meydana çıkan özelliklerinden dolayı kentsel kriz alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Castells'e göre, bu alanlar için yerel yönetimlerin, kentsel yatırımları iç kent mekânlarına yönlendirilmesinde etkin rol oynamaları gerekir (Aslanoğlu, 2000: 65-67).

David Harvey, 20. yüzyılı kentleşme çağı olarak belirtmiş ve ona göre bu çağda kentlerin iç mekânındaki farklılaşmalar, dünya ekonomisinde belirleyici olmalarını sağlamıştır. Birincisi, iletişim imkânlarının, kentsel alanları parçalaması ve devamında kentsel sıklığı azaltmasıdır. İkincisi ise, çeşitli teknolojilerin üretim ve tüketim de uygulama bulmasıyla, farklı şehir yapılarının ve kentsel tasarımların pazara yönelmesidir (Türk, 2015: 54). Harvey, kent çalışmalarında genel olarak kapitalist sistemin adaletsizliğine odaklanarak, mekân kavramını kapitalist sermaye birikiminin hareketleri ve yarattığı krizler kapsamında ele almıştır. Harvey'e göre, kapitalistler kriz dönemlerinde karlarını yükseltmek için kentlere yatırım yaparlar. Ona göre, kentlerin büyümesi kapitalistlerin, kar oranlarını yükseğe çıkarmak istemesinin tarihidir (Güneş, 2011: 69). Kentlilik, sanayi kapitalizminin yaygınlaşmasıyla, ortaya çıkan yaratılmış çevrenin bir boyutudur. Harvey, günümüz modern kentlerinde, mekânların sürekli yeniden yapılandırıldığını işaret eder. Bu yapılandırma süreci, sermayedarların, araştırma ve geliştirme merkezlerinin nerelere yatırım yapmaya karar vermelerine göre, hükümetlerin bazı denetim haklarını kimlere verdiğine ve gayrimenkul işleri ile uğraşanların etkinliklerine göre belirlenir (Giddens, 2012: 950-951).

Harvey, büyük tüketim merkezlerinin ısıtılarının, moda endüstrilerinin, kahvehanelerin kent yaşamında tüketimin özendirilmesine yönelik olduğunu belirtir. Harvey'in kentsel hak kavramı ise kentte yaşayanların çıkarlarını korumak için oluşturulmuştur. Bu haklar, kullananlara bir taraftan kente ilişkin düşünceleri ve kentsel aktiviteleri tanımlamak için kullanıcı haklarını gösterirken, aynı zamanda yaşanabilir konutların, yeşil alanların ve diğer hizmetlerin kullanım hakkını da içermektedir. Kentlerdeki insanların, kente ait haklarının neler olduğunu bilme ve bu haklar üzerinde karar sahibi olma hakkı bulunmaktadır. Mahallelerde yaşayanlar

orada yaşamaktan dolayı oluşmuş haklarını bilen, yani bulundukları alanda mekân organizasyonunun nasıl olması gerektiğine karar vericiler olmalıdır. Harvey'e göre, bireylerin kentsel mekânı oluşturma ve kentsel farklılaşma getiren güçlere yaratıcı bir yön verme fırsatı bulunmaktadır. Fakat bu fırsatları değerlendirebilmek için, kentleri yabancı çevreler olarak yaratan, kentselleşmeyi bireysel ve ortaklaşa amaçlarımızı yabancı yönlerle sürülmesini sağlayan güçlere karşı koyulması gerekmektedir (Güllüpinar, 2013a: 77-78).

1.4. Türkiye'de Kentleşme

Bu başlık altında; Türkiye'de bu sürecin nasıl bir seyir izlediğini görebilmek amacıyla, belirli dönemler olarak kentleşmeyi açıklayarak, ülkemizdeki kentleşme neden ve sorunlarını izleyeceğiz.

1.4.1. Türkiye'de Kentleşme Süreci

Kentleşme, esas itibariyle sanayi devrimi ile beraber geldiği için, sanayi devriminin toplumsal ve ekonomik yapıda, nüfus yapısında ve mekânda yaratmış olduğu değişim ve dönüşümün temel bir yönünü yansıtır. Ancak Türkiye'de bilinen anlamda bir sanayileşme süreci ortaya çıkmamış olmakla birlikte, Batıdaki gelişmelerin çok az da olsa etkilerini, Osmanlının son yüzyılından itibaren Türkiye'de görülmeye başlandığı söylenebilir (Özel, 2005: 120). “Türkiye’de kentleşme, kentin ekonomik ve sosyal faaliyet kapasitesinin üzerinde, nüfusun yerleşim alanlarına toplanmasıyla meydana gelen demografik bir kentleşme şeklinde gerçekleşmiştir” (Keleş, 1974: 27).

Modernleşme süreci içinde, Türkiye'nin kentleşme süreci tarihsel olarak, Cumhuriyetin erken dönemlerinden İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar olan 1923 ve 1950 arası dönem, yoğun bir göç ve hızlı kentleşme ile birlikte planlı kalkınmanın da oluşturulduğu 1950 ve 1980 arası dönem, son olarak da 1980 sonrası dönem olmak üzere üç parçada ele alınabilmektedir (Tekeli, 1998).

1.4.1.1. 1923-1950 Arası Kentleşme Dönemi

Ulus devlet olma sürecindeki 1923-1950 arası dönem de, Anadolu'nun ortasında dış etkilerden uzak olarak Ankara'nın başkent seçilmesi, yeni hatlar açılarak ve yabancı şirketlerin ellerindeki hatlar devletleştirilerek ülkenin demiryolu ağları ile örülmesi ve izlenen devletçilik politikaları sonucu demiryolu güzergâhları üzerindeki Anadolu kentlerine fabrikalar kurulması bu dönemin temel karakteri olmuştur (Tekeli, 1998: 4-5). Ankara'nın başkent seçilmesiyle; modern, çağdaş ve örnek bir kentin kurulması, Cumhuriyetin oluşturacağı ulusal burjuvazinin yaşam kalıplarının diğer kentlere örnek olacak şekilde geliştirilmesi amaçlanmıştır (Koçak Turhanoglu, 2013: 203). Bunun için 1928 yılında çıkarılan 1351 sayılı yasa ile, güçlü bir planlamayla donatılmış Ankara Şehri İmar Müdürlüğü kurulmuş, en iyisini belirleyebilmek için şehir plancıları arasında yarışmalar düzenlenmesi gibi çalışmalar hızlanırken, Ankara dışındaki kentlerde aynı hız görülememiştir. Fakat dönem içinde çıkarılan yasalarla Türkiye'de 1980'li yıllar ve sonrasına kadar dönemler için kent yönetimi ve kent planlaması belirlendi. Belli büyüklükteki kentler için plan zorunluluğu getirildi. Güzel kent anlayışı ile sadece kent parçalarının planlaması değil bütün olarak kent planlanmaktaydı. Eleştiriler ise yapılan planların Türk kent dokusuyla uyum içinde olmaması, sadece estetik kaygılarla yapılmaya çalışılmış olmasıydı (Tekeli, 1998: 7-11).

Bilgin'e göre 1950'lere kadar toplumun tüm katmanlarını harekete geçirecek kayda değer bir gelişme olmadan, Batı'ya uyum sağlama amaçlı iradi bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Bu süreç öncelikle devlet ve kamusal yaşam ekseninde oluşturulmuş, sonrasında piyasa dinamikleri modernleşmesi gerçekleştirilmiştir (Bilgin, 1998: 258). Bu dönemde birçok kentte ikili bir merkez yapısı görülmüştür. Bu merkezler, yeni planlarla gelişen yönetim işlevleri ve bunlara yönelik hizmetlerin merkezi ile tarihi kent dokusuyla bütünleşmiş geleneksel kent merkezlerdir. Geleneksel kent merkezlerinde, hanların, çarşıların, zanaat türü üretim ilişkilerinin, parkende ve toptan ticaretin yer aldığı, kısmen farklılaşmış ancak doğal uzantı olarak var olan mekânlardır. Yeni merkezler ise, yönetimin merkezi olan, hükümet konağı, belediye binası, adliye binası gibi alanlardır. Bu dönemde kent merkezleri yeni kültürel faaliyetlerin mekânı olmuş, bu noktada halkevleri kentlerde önemli bir kültür odağı işlevi olarak kurulmuştur. Aynı zamanda, yeni oluşan

toplumsal kesime yönelik, farklılaşmış hizmetlerin verileceği otel, lokanta gibi mekânlar kurulmuştur (Osmay, 1998: 141-142). 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre 13,6 milyon olan ülke nüfusunun % 16,4'ü yani 2,23 milyon kadarı kentlerde yaşam alanı oluşturmuşken, 1950 yılına gelindiğinde bu oran % 18,1'e yükselmiştir. Toplam nüfus yaklaşık 21 milyona ulaşmış, kentlerde yaşayan nüfus ise 3,78 milyona yükselmiştir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 1995: 44). Sonuçta, bu dönemde, Ankara dışında ciddi nüfus artışı olmadığı gibi, genel olarak kentleşme hızı düşükte olsa devlet kentleşme üzerinde aktif rol oynamıştır (Güneş, 2011: 70).

1.4.1.2. 1950-1980 Arası Kentleşme Dönemi

1950-1980 arası dönemi iki kısım da incelemek daha isabetli olmaktadır. Çünkü birinci kısım olan 1950-1960 arası dönem, göç ve hızlı kentleşmenin olduğu bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkarken, 1960-1980 arası dönem ise planlı kalkınma ve sanayileşmenin etkisinin de bulunduğu kentleşme zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de 1940'lı yıllara kadar kentleşme oranı oldukça düşük kalmış, toplam nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı, uğraş alanlarının tarım ve hayvancılıkla olduğu, kentleşmedeki nüfus artışının büyük ölçüde doğumlardan kaynaklandığı dönemlerdi. 1923'ten 1950'ye kentli nüfus % 59 artarak 5,2 milyona yükselmiştir. Kentli nüfus oranı ise Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık % 16,5 iken, 1950'de % 18'lere anca ulaşabilmiştir (Gül, 2014: 162). Sanayi faaliyetlerinin artması, Marshall yardımları, ülkeye giren traktör sayısındaki artış, tarımsal üretimde verimliliği yükseltmiş ve tarımsal üretimde iş gücü açığı ortaya çıkarmıştır (Güneş, 2011: 70).

1950'ye kadar kendi iç dinamikleriyle artan kent nüfusu, özellikle kırsal alanlardaki yapısal dönüşümlerden kaynaklanan çözülme sonrası, kentlere doğru yoğun göçler meydana getirerek, kentsel nüfusu çok hızlı bir şekilde arttırma sürecine koymuştur (Işık, 2005: 58). Bu dönemde tarımda makineleşme ve kentlerdeki yeni iş alanlarının ortaya çıkması, bir toplumsal hareketlilik meydana getirdi. Kırsaldan kentlere doğru yoğun bir göç yaşandı, kontrol edilemeyen bu olay gecekonduların meydana gelmesine sebebiyet verdi. Hızlı kentleşme süreciyle

birlikte gecekonduların inşasının yanı sıra kentlerde yap-sat usulü ve kat mülkiyeti yasalarının çıkmasıyla apartmanlaşma da hızlanmış ve bütün Türkiye'de yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Sey, 1998: 34). 1945-1950 arasında, düzensiz ve karışık bir barakalaşma vardı. Bununla birlikte kentlerde yaygın bir fakirlik bulunurken, 1950-1960 dönemlerinde düzensiz yapıdan kurtularak mahalleleşme ve düzenli yerleşme dönemi başlamıştır (Şenyapılı, 1998: 309). Türkiye önceki dönemlerde, kentsel gelişmeyi belirlediği modernite projesine uygun olarak gerçekleştiriyordu. Ancak yaşanmaya başlanan büyük dönüşüm, bu projenin uygulama kapasitesini aşmıştı. Bu dönüşüm sonrasında kentlerin etrafında gecekondular olduğu gibi, kent içi ulaşım ihtiyaçları toplu ulaşım hizmetleri ile karşılanamamış, sonrası dolmuşlarla karşılanmaya çalışılmıştı. Kentler altyapı yetersizlikleri içinde büyümenin sorunlarını yaşamaktaydı (Tekeli, 1998: 12). Kentlerde yaşanan bu dönüşüm sonrası devlet, plansız kentleşmeyi kontrol altına almak için 1956'da çıkarılan yasa ile gecekonduları yasal kabul etmiş, 1958'de ise İmar ve İskân Bakanlığını oluşturmuş, ancak gecekonduların yapımı engellenememiş, konut talebi karşılanamamıştır (Koçak Turhanoglu, 2013: 209).

1960'la başlayan dönemde ise, 1961 Anayasası, ülke kaynaklarını rasyonel kullanım yoluyla gerçekleşmesi için planlı kalkınma ilkesini getirmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın anayasal bir kurum olarak kurulmasını sağlamıştır. Hızlı kentleşme bu zamanda da devam etmiş ancak kırsal kesimde küçük üreticiliğin sürdürülmeye çalışılması ve Batı Avrupa'nın özellikle Almanya'nın nitelsiz iş gücü talebi ile meydana gelen dış göç, kentleşmeyi az da olsa bir ölçüde yavaşlatmıştır. Bu dönemdeki bir hususta kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlarda nitelik değişmesidir. Nüfusu 200 binlerde iken hava kirliliği görmeyen Ankara ilinin, nüfusu milyona ulaştığında hava kirliliği ile tanışması gibidir (Tekeli, 1998: 15). Bu dönemde Cumhuriyet'in modernite projesine uygun olan bölgeler ve kendiliğinden gelişen gecekondular olmak üzere çizgilerle ayrılmış ve karşı karşıya gelmiş ikili yapı meydana gelmiştir. Köyden kente göç edenler gecekondular mahallelerinde kendi toplumsal ilişki ağlarına yönelik bir hemşehrlik bağlarına yönelik bir yapı oluşturdular (Koçak Turhanoglu, 2013: 213). Bu dönemler kadar sanayileşme, Türkiye kentleşmesinde belirleyici rol olmamıştır. Dönemsel bazı gelişmeler dışında 1950 ve 1960'larla sanayileşme bir kentleşme faktörü olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin kentleşme süreçleri ile Türkiye'nin kentleşme süreci

yapısal anlamda önemli farklılıklar içermektedir (Görmez, 1997: 15). 1960'tan sonra ithal ikameci sanayileşme politikaları bağlamında ve kalkınma planı dönemlerinde, küçük üretim faaliyetleri, kentlerin geleneksel merkezi iş alanlarında ve onların çevresinde artış göstermiştir (Osmay, 1998: 143).

1965 sonrasında küçük sanayi sitelerinde artış yaşanmış, büyük ve organize sanayiler kentin yakın çevresine kümelenmiş, dönem içerisinde yapımına başlanan organize sanayi bölgeleriyle, üretim faaliyetleri kent merkezinden uzaklaşmaya başlamıştır (Tekeli, 1998: 16). Bu dönemde devlet yardımlarının yanında sağlanan dış kredilerle ulaşım, sulama, tarım gibi alanlarda yatırımlar artmış, kentsel alanlardaki yatırımlar ticaretin yanında sanayiye ve altyapıya da kaydırılarak devam etmiştir. Bunların sonucunda 1960 yılında 27,7 milyon nüfusun 7,3 milyonu kentlerde yaşarken, 1970 yılında kentte yaşayan nüfus 12,8 milyona ve kentli nüfus oranı da % 35,8'lere çıkmıştır. 1970'ler siyasi ve ekonomik krizlerin olduğu dönemlerdi. Ülkenin ekonomik kalkınması ve toplumsal barışı bu yıllarda olumsuz etkilenmiş, güçsüz yerel yönetimlerinde etkisiyle de kentlerde sunulan sosyal konut, altyapı ve diğer kamusal ve kentsel hizmetler azalma ya da aksama istikametine girmiştir. 1970'lerin ikinci yarısında kentleşme hızı görece azalsa da kırsal bölgelerdeki dışarıda kalmış iş gücünün fazla olması, kentin daha iyi fırsatlar sunması ve o dönemin Türk sinemasının kenti popülerleştirmesi, kentli nüfus oranını hızla arttırmaya devam ettirmiştir. 1970 yılında 35,7 milyon olan nüfusun 12,8 milyonu kentlerde yaşarken, 1980 yılında kentte yaşayan nüfus 20,3 milyona yükselmiş ve kentli nüfus oranı da % 45,4'e çıkmıştır (Gül, 2014: 162).

1.4.1.3. 1980 Sonrası Kentleşme Dönemi

1955'de nüfusun % 71,2'si köylerde % 28,8'i kentlerde iken, 1980 yılında nüfusun % 56,1'i kırsalda % 43,9'u ise kentlerde yaşamaya başladığı görülmektedir. 1980'den sonra kentsel nüfusun % 50'ye ulaştığı ve bu oranın üzerine çıktığı gözlemlenmiştir. Kentsel nüfus artış oranı hızla yükselerek 1990'da % 59'a, 2000 yılı Türkiye nüfus sayımında ise il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı % 65'e ulaşmıştır. 2000 nüfus sayımı rakamlarına göre, Türkiye'deki kentleşmenin gelişmiş ülkelerdeki kentleşme düzeyini yakaladığı söylenebilmektedir. Bu artış, kentlerdeki doğal nüfus artışından kaynaklanmamakta çünkü kentlerdeki doğal nüfus artışı kırsal

alandan daha düşüktür. Bunun altında yatan sebepler ise 1980 sonrası dönemin kendine özgü nitelikleridir (Erkan, 2004: 99-100).

1980 sonrası dönem de Türkiye, dünyadaki kentsel gelişim eğilimine uyumlu biçimde, tarımsal ekonomi kentlerinden sanayi toplumu kentlerine doğru bir sürece girmiştir. Bu dönemde kentleşmede etki yaratan temel nedenler, 24 Ocak kararlarıyla neo-liberal politikalar, sanayileşme, turizm ve güvenlik sorunundan kaynaklanan büyük çaplı nüfus hareketleridir. Bu dönem başlarında, öncelikle ihracata yönelik birikim rejimiyle birlikte uygulanan neo-liberal politikalar sayesinde büyük sermaye kentsel mekânlara yönelmiş, sermayenin kentleşmesi süreci döneme damgasını bırakmıştır. Neo-liberal dönemde, kentler bir işletmecilik ilkeleriyle planlanmış ve değerlendirilmiştir. Büyük sermaye, kentleşme sürecinde üretimden çok kentsel rantlar ve finans sektörü gibi alanlara yönelerek sermayenin kentleştiğini göstermiştir (Güllüpnar, 2013b: 253-257). Dışa açık ekonomik model ile sermayenin yatırım alanları genişlemiş, üretimin yanı sıra kent mekânları, altyapı ve telekomünikasyon gibi, yeni yatırımlara öncelik verilerek kentler sermaye birikim sürecinde önemli mekânlar haline gelmişlerdir. Turizm yatırımlarının, dinlenme faaliyetlerinin geliştirilmesi ve seracılığın yaygınlaşması sonucu ülkenin Batı ve Güney kıyıları, sermayenin ve nüfusun mekânda yeniden dağılımında paylarını arttırmıştır. Toplu konut yasalarıyla konut sektörüne yatırımlar artmış, konut yapımının artması ile kentsel mekânlarda yerleşim biçimlerinin değişmiştir. Dönem içinde gerçekleşen gecekondu affı ile çok katlı olmayan gecekondu bölgelerinin, ıslah planlarıyla apartmanlaştırılmasına yol açılmak istenmiş ve gecekondu yapanlara kentsel ranttan pay alma olanağı getirilmiştir. Yaygınlaşan konut projeleri, altyapılar, oteller, kentin dokusunu değiştirmiştir. Yine dönem içinde çıkartılan yasalarla belediyelerin kaynakları önemli derecede arttırılmış, merkezi yönetimin denetimi bir ölçüde de azaltılmış, imar planlarının yapılması ve onanmasına ilişkin yetkilerin belediyelere devredilmesi sağlanmıştır (Tekeli, 1998: 20-23).

1980 sonrası kentleşme sürecinde bir doygunluk yaşanmış ve göçün niteliğinin değiştiği gözlenmiştir (Güneş, 2011: 74). 1980'lere kadar göçler daha çok ekonomik nedenlerle gerçekleşirken, 1980 sonrası Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan ekonomik, güvenlik ve siyasi sebepler dolayısı ile kırdan kente, kentten kente ve bölgeler arası geçiş şeklinde olmuştur. 1980 öncesi göçmenler gittikleri

bölgelerde, sanayi sektörü tarafından güvenceli ve sigortalı işlerde istihdam edilirken, 1980 sonrası göç edenler değişen ekonomik ve politik koşullar sebebiyle güvencesiz, sağlıksız ve sigortasız enformel sektörlerde istihdam imkânı buldular (Güllüpinar, 2013b: 268-269).

Türkiye'deki kentleşmenin, sanayileşmeden büyük oranda etkilendiği bir gerçek olsa da, kentleşme, sanayileşme ile orantılı bir biçimde gelişmemiştir. Bunun sonucu olarak sanayileşmenin getirdiği yeni sorunlar ve ihtiyaçlar kentleşmeyi olumsuz etkilemiştir. Ülkemizde bu olumsuzlukların giderilebilmesi için organize sanayi bölgeleri oluşturularak, bölgesel gelişme sağlanmaya çalışılmış ve doğu illerinde nüfus tutma amaçlanmıştır (İspir, 2014a: 23-24). 1990'larda devletin aşırı borç yükü ve bütçe açıkları, krizle birlikte devlet yatırımlarının oldukça azalması, uzun yıllardır devam eden kontrolsüz, çarpık, sağlıksız kentleşme, gecekondulaşma, kentlerde artan suç oranları, derinleşen ve belirginleşen kentsel yoksulluk gibi olgular kentlerin çekiciliğine zarar vermiştir. Ancak bu olumsuz tabloya rağmen kentlere göç devam etmiş, fakat eski dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bu dönemde Güneydoğu bölgesindeki güvenlik sorunları nedeniyle bölge içi kentlere göç hızlanmıştır. Birçok Anadolu kentinde bulunan eğitim olanakları bu kentlerin çekim gücünü de arttırmıştır. Yine bu dönemde de sahil kentlerine göç devam etmiştir. 2000 sonrası ise daha aktif çalışma dönemine girmiş TOKİ'nin kent yönetimleriyle ortaklaşa yürüttüğü kentsel dönüşüm projeleri karşımıza çıkmaktadır. Uzun süredir kontrolsüz ve plansız kentleşmenin yol açtığı sağlıksız yerleşimlerin ve gecekonduların dönüştürülmesine hız verilmiştir. Aynı zamanda taşralarda yeni açılan üniversiteler, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi gibi nedenlerle Anadolu kentlerinin çekim gücü ve kentleşme hızı artmıştır. 2000 yılında Türkiye'de 67 milyon olan toplam nüfus, 2010'da 73,7 milyona yükselmiş, 2000 yılında nüfusun 41,7 milyonu kentte yaşarken, 2010 yılında kentli nüfus 48 milyona ve kentleşme oranı da % 65'e ulaşmıştır (Gül, 2014: 164).

1.4.2. Türkiye'de Kentleşme Nedenleri

Türkiye'ye özgü kentleşmenin itici, iletilici ve çekici nedenlerin etkisi altında olduğu genel kabul görmektedir. Kentleşme sürecinde her bir nedenin ne kadar ölçüde etkili olduğu tam anlaşılamasa da; itici nedenler, nüfusu kırsal alan ve tarım

dışına yönelten etmenleri; iletici nedenler, ulaşım olanaklarındaki ilerlemeyi; çekici nedenler ise, kentlerin ekonomik ve toplumsal yapısından kaynaklanan çekim gücüdür (Keleş, 2008: 69-70).

1.4.2.1. İtici Etmenler

Nüfusun kırsalda kentlere yönelten itici etmenin temeli, tarımda yapısal değişimlerin yaşanmaya başlanmasıdır. 1950'li yılların ortalarına kadar alınan dış destekler ve teknolojik yardımların önemli bir bölümü traktör ithalatında kullanılmıştır. 1948'de 1.750 olan traktör sayısı 1955'te 40.000'e ulaşmış ve artmaya devam etmiştir. Tarıma giren traktörler ve harman makineleri büyük ağaların emek talebini azaltmıştır (Karkıner, 2013: 182-183). Böylece topraksız kalan köylüler, sanayide açılan iş alanlarında çalışma amacıyla kent merkezlerine yönelmişlerdir (Koçak Turhanoglu, 2013: 208). Genel olarak 1950'lerden günümüze tarımda verimliliğin düşüklüğü, tarımsal verimliliğin azlığı, gelirin ve toprak iyeliğinin azlığı, tarımdaki makineleşme, miras sonrası toprağın gereğinden fazla parçalara ayrılmış olması, Türkiye'deki tarımdan kaynaklanan itici etmenlerin genel özellikleridir (Keleş, 2008: 72). Ayrıca zor iklim koşulları ve toprak aşınması (Keleş, 2014: 67), eğitim, sağlık, eğlence ve diğer altyapı kurumlarının yetersizliği, kan davası, son dönemlerde yaşanan terörün yarattığı güvensiz ortamda kırsaldan kente yönelmek için itici bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır (Bal, 2006: 75-76).

1.4.2.2. İletici Etmenler

İletici etmenler, ulaşım ve haberleşme ağlarının oluşturulması ile meydana gelmektedir. Son 50 yıl içinde taşıma araçlarının sayıca artması, bununla paralel yol yapımlarındaki artış kırsal nüfusun kentlere taşınmasında aracılık etmiştir (Erkan, 2004: 126). Kent yaşamı hakkında direkt olarak bilgilendirilmek, yazılı ve görsel haberleşme kolaylıkları, kentlerin imkânları hakkında köylünün bilinçlenmesine neden olmuş ve kente göç üzerinde etki yaratmıştır (Özer, 2004: 59). Yine karayolları dışındaki taşıma yollarının gelişmesi, ucuzlaması iletici etkenleri güçlendirmektedir. Ayrıca, eğitim düzeyi yükselmesi ve kitle iletişim araçlarıyla artan ilişkiler ve yurtdışından dönüş yapan işçilerin yaşam için kentleri seçmesi iletici nedenler arasındadır (Keleş, 2008: 74). Genel olarak hareket edilebilirliği

sağlayan her olgu, yasa ile seyahat özgürlüğünün verilmesi gibi, iletici etmenlere örnek olabilir.

1.4.2.3. Çekici Etmenler

Çekici etmenler, temelinde tarım dışı alanlarda yaratılan iş imkânları sebebiyle nüfusu kentlere çeken öncelikli olarak sanayinin görüldüğü etmenlerdir (Keleş, 2014: 68). Kırsaldaki nüfusu kendi mekânından iten sebepler her zaman yeterli olmayabilir. Ya da itici sebepler başka bir kırsal alana yönlendirebilir. Bu nedenle kırsalın hedef olarak kenti seçmesinde, kente özgü çekici güçler bulunmaktadır. Nitekim çekici nedenlerin etkisindeki kentleşme, genel olarak Batı toplumlarında sanayileşme sonrası gözlenen bir olgu iken, Türkiye kentleşmesinde istihdam olanakları açısından sanayinin yeterince gelişmemiş olması söz konusu çekici etmenleri kısıtlı bırakmıştır (Sencer, 1979: 61-63). Ancak sanayileşme sebepli çekici etmenlerin kısıtlı olmasına rağmen, kentlerdeki iş olanakları, kırsal alandaki kazanca göre yaklaşık iki kat fazla işçi ücretlerinin varlığı, vasıfsız kişilerin çalışabileceği marjinal işlerin bulunması, var olan işlerin çoğunluğundaki sosyal güvence imkânı kentlerin çekici nedenleri olarak belirtilebilir. Bu ekonomik çekici etmenlerin dışında, eğitim ve sağlık imkânlarının kırsal kesime göre oldukça iyi derecede olması, kırsaldaki bireylerin büyük kentleri psikolojik olarak da kurtuluş mekânları olarak görmeleri yine çekici etkenlerdir. Son olarak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan kan davası ve terör gibi sorunlara karşı kentlerin insanlara güvenli ortam sağlaması diğer bir etkenler kümesidir (Erkan, 2004: 127-128).

1.4.3. Türkiye'de Kentleşmenin Özellikleri

Türkiye'de kentleşmenin özellikleri, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerin kentleşme özelliklerinden çok gelişmekte olan ülkelerin kentleşme özelliklerine benzemektedir (Kavruk, 2002: 62). Çünkü kentleşmenin ekonomik büyümeye katkısından dolayı karşı çıkılmayan ve desteklenen bir olgu olması bunu göstermektedir. Ancak, 1990'lara kadar genel olarak bölgesel anlamda dengesiz bir kentleşme meydana gelmiş, Tunceli, Çankırı, Ardahan ve Muş gibi kentlerin nüfusu azalırken, İstanbul, Ankara, Eskişehir gibi batı kentlerinin, Ege ve Akdeniz sahil kentlerinin nüfusu artmıştır. Ülkemizdeki kentleşmenin genel özellikleri şu şekilde

belirtebiliriz; plansız, hızlı, dengesiz, çarpık ve sağlıksızdır. Kentsel altyapı ve hizmet eksiklikleri yaygındır. Kentleşme ağırlıklı kalkınmaya dayalı gerçekleşmemiştir. Kente göç edenlerin büyük çoğunluğu kayıt dışı işlerde çalışmaktadır. Kentleşme konusunda tutarlı yerel politikalar ve ulusal politikalar oluşturulamamıştır. Kentlerde sosyal konut gereksinimi karşılanamadığı için, gecekondulaşma yaygındır. 1950'li yıllardan itibaren devam eden hızlı göç, kent kültürünün, kentlilik bilincinin ve kentleşmenin yeterince gelişmesini engellemiştir. Ayrıca büyük kent merkezlerinde de son yıllarda sosyo-ekonomik açıdan daha sorunlu, çöküntü alanları ortaya çıkmıştır (Gül, 2014: 164).

Türkiye'de, coğrafi bölgelere göre kentleşme, kent büyüklüğü, kentlerin gelişmesi ve nüfus dağılımı bakımından oldukça dengesiz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Marmara bölgesi, Ege ve Akdeniz kıyı bölgeleri kentleşme bakımından gelişmiş, kentleşme oranının yüksek olduğu bölgeler olmasına karşılık; Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri kentleşme bakımından geri kalmış, kentleşme oranının düşük olduğu ve sürekli dışarıya göç veren bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Görmez, 1992: 40).

1.4.4. Türkiye'de Kentleşme Sorunları

Türkiye'de özellikle iç göçün yoğun olduğu 1950 ve 1980 arası dönemde hızlı kent nüfusu artışı ile kentleşme oluşurken, bu nüfusu içselleştirecek kent yapısı ve sanayi hızının olmaması birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Öncelikle gecekondular sorunu, bununla birlikte çarpık kentleşme, alt yapı sorunları gibi birçok etmen ortaya çıkmış ve birbirini tamamlar şekilde devam etmiştir. Sanayileşme ile birlikte yürüyen kentleşmeye dengeli kentleşme adı verilmektedir. Buradaki dengeden kasıt, nüfusun istihdam imkânlarıyla paralel olarak hareket etmesi, kente göçen nüfusun fazla zaman kaybetmeden iş bulmasıdır. Dengesiz kentleşme ise sanayileşme olmadan kentin nüfus yönünden büyümesi diğer anlamıyla demografik anlamda kentleşmesidir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda olduğu gibi ülkemizde de dengesiz kentleşme ile karşı karşıya bulunmaktayız (Susmaz ve Ekinci, 2009: 24). Kentlerin salt nüfus ağırlıklı olarak daha da büyümesi şeklinde gerçekleşen hızlı kentleşme ile kentlerde yaşayan insanların sayısı giderek artmaktadır. Nüfusun sürekli artması, özellikle büyük kentlerde konut, ulaşım, sağlık, eğitim, çevre

kirliliği, tarihi ve kültürel mirasın zedelenmesi, ekonomik ve yönetsel birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Es, 2008: 94). Bu çerçevede Türkiye'de kentleşmenin yola açtığı, daha açık ifade ile temelinde iç göçlerin yarattığı nüfus artışı sorunları genel olarak; ekonomik sorunlar, gecekondü sorunları, altyapı ve ulaşım sorunları, yönetim sorunları, çevresel sorunlar ve sosyal sorunlar şeklinde tasnif edebiliriz.

1.4.4.1. Ekonomik Sorunlar

Türkiye'de kentleşme sürecinin 1950'lerle başlayan döneminde enformel sektör olgusu oluşmaya başlamıştır. Kırsaldan kentlere göç eden iş gücü, kente geldiğinde ekonominin sanayi ve hizmet sektöründe yaratılan iş olanaklarından yararlanamamıştır. İşsiz kalan bireyler bu yıllarda daha çok sokak satıcılığı, hamallık gibi kent ekonomisinin marjinal işlerinde çalışma imkânı bularak gelir elde etmişlerdir. Kentlere olan nüfus hareketliliğinin hızla devam ettiği 1950-60 döneminde, kentlere yeni yerleşenlerin çoğunluğu liberal kalkınma modeli çerçevesinde oluşan örgütlü sektörlerin dışında sadece küçük çaplı işlerde istihdam imkânı bulmuşlardır. 1960-80 yılları arasında ise yeni bir ekonomik kalkınma modeli benimsenmiş, bu dönemde uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme modeli hem kentlerde enformel sektörün büyümesini sağlamış ve hem de enformel sektörün rolünü ve katkısını güçlendirmiştir. Bu model ile birlikte enformel sektör aracılığıyla sisteme ucuz işgücü sağlanmıştır. Kentin göçmenleri düşük gelir seviyesi nedeniyle ulaşamadıkları kentsel mal ve hizmetleri ucuz yollarla, kendi olanaklarıyla üretmeye başlamış, bir anlamda merdiven altı, fason üretimler oluşmaya başlamıştır. Sonuçta, kente göç eden ve ekonominin formel örgütlü yapısında istihdam edilemeyen kentin yeni insanları, enformel sektörden gelir kazanmaya başlamıştır (Güneş, 2014: 84-86).

Kırsal alanlardan kentlere gelen nüfus, formel ve enformel bir işgücü yapısına yol açarken, enformel işçiler açısından kullanıma hazır bir işgücü yaratmıştır. Ancak bu durum formel işgücünün pazarlık gücünü azaltarak, genel ücret düzeyinin düşmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan yüksek oranlı işsizlik, artan yoksullaşma, gelir adaletsizliği ve çocuk emeğinin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Özyakışır, 2013: 26).

Türkiye'deki kentleşme, üretici güçleri yeterince harekete geçirememiş, işsiz ve gizli işsizlerin çok olduğu, emek sermaye arasındaki dengesizliklerden beslenen, sadece belli başlı hizmet kesimlerinin büyüdüğü sağlıksız kentleşme şeklinde gelişmiştir. Kentleşmenin Batı Anadolu'ya yönelmiş ve yerleşmiş olması, Doğu ile Batı arasında bölgesel dengesizlikler ortaya çıkarmıştır (Keleş, 2014: 100-101). Hızla kalabalıklaşan kentlerde, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikler, arsa ve konut ihtiyacı, altyapı, ulaşım ve genel belediye hizmetlerinin yetersizliği, trafik sorunları, gürültü ve çevre kirliliği gibi problemler kent alanlarına kamu yatırımı ihtiyacını artırdığı için kamu maliyesine ek yük getirmesi bir diğer ekonomik sorundur (Özyakışır, 2013: 33).

1.4.4.2. Gecekondu Sorunu

İkinci dünya savaşından sonra Asya, Güney Amerika ve Afrika'da kırsaldan kentlere göçlerin artmasıyla, bu durum kentlerin köyleşmesi şeklinde ifade edilmiş, göç edenlere ise yaptıkları meskenlerine göre isim verilmiştir. Afrika'da göçmenlerin yerleşim yerleri bidonville, Brezilya'da favela ve diğer ülkelerde çeşitli isimler alırken, Türkiye'de ise göçmenlerin kurdukları evlere "gecekondu" ismi verilmiştir (Karpat, 2003: 9-10). Kıraya göre gecekondu, kişi ya da kişilerin kendilerine ait olmayan yerlere yaptığı, düşük standartlı bina olarak tanımlanmaktadır (Kıray, 2003: 23). Bir diğer tanım ise, düşük ücretli istihdam alanlarında çalışan ve sosyo-kültürel farklılıklardan dolayı kentle bütünleşmekte zorluk çeken nüfusun, mülkiyeti genellikle kamuya ait araziler üzerinde mevzuata aykırı şekilde yaptıkları plansız, sağlıksız meskenlerdir (Bal, 2006: 93).

Türkiye'de gecekondulaşma, özellikle 1950'li yıllardan sonra tarımda oluşan yapısal dönüşüm sonrasında, kentlere doğru hareket eden göç dalgalarının meydana getirdiği sosyal, siyasal, ekonomik vb. birçok boyutları olan bir olgu olmuştur. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerin çevresinde oluşmaya başlayan gecekondu mahalleleri, bir müddet sonra kent genişledikçe kentin iç dairesinde kalmışlardır (Bal, 2006: 93). 1945'ten 1950 yılına kadar önemli bir sorun ve sosyal afet olarak kabul edilen gecekondu, Türkiye'de dönemin siyasi ve ekonomik planlarına göre "zikzak" politikasının hedefi haline gelmiştir. Bu dönemde gecekonduların oy deposu olarak görülmelerinin de etkisiyle, siyasi açıdan

dengelerin değiştiği, önemli noktalarda daha önce yapılanların yasallaştırılması, yeni yapılacak olanlara izin verilmediği ve yıktırma politikalarının yinelendiği bir dönemdir (Çetin Beklan, 2013: 230-231). İlk kırılma noktası olarak adlandırılan dönem 1950'de Demokrat Parti'nin özellikle de gecekondu kesiminin oylarını alarak geldiği dönemdir. 1945-1950 dönemi düzensiz biçimde, barınma sorunu giderecek yapıların varlığını ve yaygın bir fakirliği yansıtırken, 1950-1960 dönemi artık düzenli kent alanlarına yerleşme dönemi olarak kendini göstermektedir. 1950'den sonra başlayan sanayileşme ve kentleşme hareketi içinde kırsaldan göçen örgütsüz ve kalifiye olmayan iş gücü; ucuz, hareketli ve geleceğe umutla yönelen bir yapıdaydı. İkinci kırılma noktası ise 1960'ların başında ekonomik alanda ithal ikame modelinin benimsenmesiyle, gecekondu nüfusu kentle bütünleşebilme amacıyla kentli gibi tüketim talebi olgusu oluşturmasıydı. 1966 yılında 775 sayılı kanun ile gecekonduların varlığı kabul edilmiş, kentte tam anlamıyla yerleşebilmesi için resmi olanaklar belirlenmişti. Bunun sonucunda 1950'lerin sağlıksız mekânları, 1970'lerin sonunda itibaren düzgün, sıklığın az olduğu, yeşil ağırlıklı, alt yapılı alanlara doğru dönüşmeye başladılar (şenyapılı, 1998: 309-311).

1970'li yılların sonuna doğru gecekonduda nitelik değişmesi ortaya çıktı. Kente yeni gelenlerin, kentte kısa sürede gecekondu yapabilmeleri genel olarak olanaksızlaşınca, gecekondu yapımı şiddet kullanabilen radikal siyasal gruplar tarafından oluşturulmaya başladı. 1980 müdahalesiyle gecekondu alanlarında oluşan bu gruplar yok oldu. 1984 yılında çıkarılan af yasasıyla gecekondu konusunda toplumda bakış açısı değişti. Yasa ile gecekondu alanlarında imar ve ışlah planları yapılması ve sonrasında da piyasa süreçleri içinde gecekonduların yıkılarak, yerine yapsatçılık yoluyla çok katlı apartmanlar yapılması öngörölmüştü (Tekeli, 2007: 464-466).

1980 ve 1990'lı yıllarda ise haksız kazanç sahibi gecekondulu ve kent yoksulu olarak gecekondulu kurgulaması çıkmıştır. Haksız kazanç sahibi gecekondulu, enformel piyasada yasa dışı olarak bu konutlardan büyük gelir sağlayan arazi mafyası gibi aktörlerin varlığına dayanmaktadır. Bu dönemde gecekonduları formel konut piyasasına çekmek için çıkarılan yasalarla gecekondulular artık "yasal rant" sağlayan kişiler olamaya başlamıştır. Dönemin

ekonomi politikalarının, gecekondu üzerindeki artan etkisi sonrası "kent yoksulu" gecekondu kurgusu da ortaya çıkmıştır (Çetin Beklan, 2013: 239).

2000'li yıllarda ise gecekondu, şiddetin, yasa dışı faaliyetlerin hâkim olduğu, radikal oluşumlara kaynaklık yapan, topluma ve sisteme karşı davranışların üretildiği, kent ve kentli için sürekli bir tehlike merkezi olarak görülmeye başlandı. Yerleşik kentliler göç sonucu oluşan bu yeni kültüre tepki göstermek adına, bu bölgeler için, "varoş" adlandırmasını kullandı. Varoşluk, tüketim estetiğinden mahrum kalmış, kentin nimetlerinden yararlanan ancak kent kültürünü yakalayıp bütünleşememiş kişiler olarak kurgulanmıştır (Çetin Beklan, 2013: 239).

Suç oranının yüksek olduğu, mimari anlamda çarpıklaşmış bir kentleşmenin mevcut olduğu, mensubiyet duygusu taşımayan yoksul halkların bulunduğu alanlar çöküntü alanlarıdır. Türkiye'de kentlerimiz bugün aşırı nüfus hareketleri sonrası oluşan, ekonomik şartlar, sosyal bilinçsizlik, yapılaşma esnasındaki koşulsuz ve yanlış mekân seçimleri gibi çeşitli nedenlerden dolayı kentsel bir çöküş yaşamaktadır (Susmaz ve Ekinci, 2009: 27). Kentler, oldukça düşük kalitede ve plansız olarak inşa edilmiş alanlar, yetersiz altyapı özellikleri ve kötü çevre koşulları dolayısı ile iyileştirilmesi mümkün olmayan çöküntü alanları haline gelmiştir. Kent içinde yoksulların yaşadıkları yerler; kamusal hizmetlerin yetersiz olduğu, yani konut açığının yaşandığı, yolların asfaltlanmadığı, içme suyu ve kanalizasyon hizmetinin yerine getirilemediği, sağlık ve eğitim imkânlarının eksik karşılandığı çöküntü mekânlarıdır (Güllüpinar, 2013b: 261-266).

1.4.4.3. Altyapı ve Ulaşım Sorunları

Altyapı, bir kent hizmeti olarak, yönetimin halkın ihtiyaçlarının giderilmesi için verdiği, her hizmetin bir sonrakinin devamı ve tamamlayıcısı olduğu, herhangi birindeki aksaklığın ya da eksikliğin diğerini etkilediği hizmetlerdir. Altyapı hizmetlerinden biri olan kanalizasyon eksikliğinde yağmur sularının aktarılamadığı bir durumda kent içi ulaşımın, halk sağlığının tehlike yaşayabilmesi örneğinde olduğu gibi (Kavruk, 2002: 252). Kentleşme sürecinde altyapılaşma sadece su, kanalizasyon, enerji gibi yalnız teknik boyutlu değil, aynı zamanda kentlerdeki bireylerle yakından ilişkili olarak toplumsal boyutu olan bir kavramdır (Kaya Projesi,

1992: 187). Altyapılar kentte, yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak, kenti tanıtmaktadır.

Altyapı yetersizliklerinin başlıca sebebi kaynak yetersizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsaldan kentlere gelen nüfusun üretken ve ulusal geliri artıran niteliği ağır basmadığı durumlarda, kent sakinleri su, elektrik gibi almış oldukları hizmetleri yüksek fiyatlarla temin etmektedirler. Bundan dolayı kentleşmenin maliyeti, ekonomik gelişmeyi sınırlayıcı ölçüde artmaktadır (Hamamcı, 1992: 254). Kentleşme sürecinde artan altyapı hizmetleri, büyük kamusal yatırımları ve maliyetleri zorunlu kılmaktadır. Hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı kentsel altyapı ihtiyaçları, altyapı kaynakları sınırlı olduğu için, büyük oranda doğrudan üretken olmayan alanlara da yönelmektedir (Tolan, 1977: 27).

Kentleşme ile birlikte kent içi ulaşım da yine altyapı kaynaklı önemli bir sorun haline gelmiştir. Yeterli genişlikte yolların olmaması, kavşak noktalarının yetersizliği, otopark ihtiyaçlarının karşılanamaması, yayalar yerine otomobillere öncelik veren uygulamalar, sadece fiziksel çevreyi değil, toplumun sosyal ve kültürel iletişimini, trafik kazaları yoluyla can güvenliğini ve solunan kirli hava nedeniyle insan sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu toplumsal maliyetlerin yanında, toplu taşımanın cazip hale getirilememesi ve otomobile duyulan güven nedeniyle herhangi bir sınıra bağlı olmadan büyüyen kentlerde mesafeler artmakta, uzun mesafelerde etkin ve verimli toplu taşıma hizmeti sunulması zorlaşmaktadır. Özel araçların artan trafik hacmi içinde önemli bir yer tutmaya başlaması, yalnızca trafiği bozmakla kalmamakta aynı zamanda ulusal ekonomi açısından da büyük kayıplara sebep olmaktadır. Aynı zamanda ulaşım yolları üzerinde doğal gaz, su, elektrik, telefon hatlarının yapılması sırasında, her birinin farklı kurumlarca kazı şeklinde yapılıyor olması bir diğer sorun grubudur (Kentleşme Şurası, 2009: 22-29).

1.4.4.4. Yönetim Sorunları

Yönetim sorunları olarak karşımıza çıkan temel olgu, kentleşme sürecinde yerel yönetimler temelli oluşan sorunlardır. Yerel yönetimler ekonomik, sosyal, altyapısal ve çevresel politikalar, düzenlemeler geliştirir, mekânsal planlar yapar, bunları uygular ve denetler. Yerel yönetimlerin uyguladıkları yerel politikaların,

verimlilik, etkinlik, erişilebilirlik, şeffaflık, hesap verebilirlik, hız, kalite, yerinde ve zamanında hizmet gibi genel ilkeleri bulunmaktadır (Gül, 2014: 168-169). Kentleşme sürecinde nüfusun çoğalması, dağınık yapılaşma yerel politikaların bu ilkelerden sapmasına sebep olabilmektedir.

Kentleşme sürecinde şehre gelen bireyler ihtiyaçları için kamudan talep edecekleri hizmetlerde büyük bir yoğunluk yaşanmaktadır. Bireyler öncelikle barınma ihtiyaçlarının giderilmesini istemekle birlikte istihdam edilmekte istemektedirler. Bununla birlikte kente yerleşenler caddeler oluşturulmasını, su ve kanalizasyon sistemlerinin kurulmasını, konutlardaki temel ihtiyaçların giderilmesini, düzenli çöplerinin alınmasını, polis korumasını, park ve oyun alanlarını, meydanları, kütüphaneleri istemekte; işine gitmek için şehir içi ulaşım aracı, ulaşım sistemleri, yerel hizmetlerin aksamadan verilmesini talep etmektedirler. Bütün bu ihtiyaçlara cevap vermek durumunda olan yerel ve merkezi idare birimleri, bu talep yoğunluğu karşısında zorlandığı için, hizmet üretmede yetersiz kalabilmekte, finans elemanı, kaynak, araç-gereç sıkıntısı içine düşebilmektedir (Kaya vd., 2007: 30).

Yerel yönetimler eğitim, sağlık, konut gibi temel sosyal politikaların yerel düzeyde sağlanmasında, vatandaşlarının refahını kendi faaliyetleri ile artırılması hususunda etkin bir kurum olarak görev almaktadır. Kentleşmenin getirdiği, ulaşım sorunları, hava kirliliği, trafik sıkışıklığı, gecekondulaşma, mesken bühranı, tarihi ve artistik sanat eserlerinin yıpranması, suçların artması gibi sorunlar karşısında, sorumlu yöneticilerin kentleşmeye yön vermek ve olumsuz etkileri giderme ödev ve sorumluluğu vardır. Kentlerin, insanların rahat ve huzurunu sağlayacak, insanların hizmetinde olacak biçimde geliştirilmeleri gerekmektedir. Kent yönetiminin temel meselesi, kentleşme sürecinde sayısı hızla artan insanların ve boyutları sürekli genişleyen mekânların gereksinimlerinin giderilmesini sağlamak, büyümeyi yönetmek yönlendirmek ve denetlemektir. Sorunun olmadığı kent yönetimi, bu hedefleri etkili ve verimli bir şekilde yerine getirebilen yönetimdir. Kentsel büyüme daha fazla nüfusa, daha geniş alana daha çok ve çeşitli hizmet sunulmasını ve sorunların bertaraf edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu konuda en büyük görev yönetim birimlerine düşmekte, bu bağlamdaki rolleri de genellikle sosyal sorumluluk kavramıyla formüle edilmektedir (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 462-463).

Kamu hizmetlerinin ve kentsel hizmetlerin etkin, verimli ve istenen amaca uygun bir şekilde yürütülmesi için merkezi idare ile yerel yönetimler arasında hizmetlerin açık bir şekilde paylaşılmamış olması farklı bir yönetim sorunu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Aynı türde olan hizmetlerin yürütülmesi hem merkezi hem de yerel yönetim birimlerine verilmemelidir. Çünkü, bir yandan yerel yönetimce görev alanında bulunması diğer yandan merkezi yönetimin müdahalesinin olması, hizmetlerin yerine getirilmesinde belirsizlik kazandırırken, kentsel hizmetlerde etkinlik sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, çağdaş kent yönetimlerinin yerel demokrasiden ödün vermeden kırsal çevre ve etki alanları ile diğer kentler ve üst yönetim birimleri ile işbirliği içerisinde olmalıdır. Yönetim sorunlarının aşılması için sadece kamu kurumlarının değil, aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ve kentte yaşayanların desteği de gereklidir. Böylece kentte toplumsal iletişim güçlendirilerek, kentin olanaklarından herkese eşit yararlanma hakkı sunan iletişim ve işbirliği gerçekleştirilebilir (Başaran, 2008: 29-32).

1.4.4.5. Çevresel Sorunlar

Çevre, insanların ortak varlığını oluşturan değerler bütünü olarak, yaşamsal vazgeçilmez niteliği bulunan bir olgudur. Çevre sorunları ise, çeşitli insan faaliyetleri sebebiyle hava, su ve toprağın zamanla niteliğinin bozulması, insanların ihtiyaçları için aşırı yararlanmaları nedeniyle bitki ve hayvan topluluklarının yok olmaya başlaması, insanlığın ortak kültürel mirasları olan tarihi çevrenin rantlar için göz ardı edilmesi olarak tanımlanabilir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 99).

19. yüzyılın ikinci yarısında batı toplumlarında sanayileşmenin yoğunlaşması, çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve yoğunlaşması açısından önemli bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kömürün sanayide enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlaması ile ortaya çıkan hava, su ve toprak kirliliği, asit yağmurları gibi çevresel sorunlar ilk fark edilen çevresel sorunlardandır. Çevre sorunları sanayileşmenin ilk aşamalarında öncelikle, daha çok yerel ve bölgesel düzeyde, sadece teknik boyutu ile ele alınırken, sanayileşmenin artarak yaygınlaşması ile birlikte giderek karmaşık bir hal almıştır. 20. yüzyıl sonlarından itibaren özellikle 21. yüzyılda ise çevre sorunları küresel düzeyde insanlığın var oluşunu ciddi şekilde tehdit eden bir seviyeye ulaşmıştır (Tuna, 2014a: 5).

Türkiye'de çevre sorunlarının artması ve ekosistemin bozulmasına neden olan etmenler ise batılı ülkelerdeki gelişmelere benzerlik göstermektedir. Çünkü Batı'da ekonomik kalkınma için endüstrileşmenin desteklenmesi, yüksek kentleşme oranı ve bu gelişmelere birlikte ilerleyen tarım politikaları genel olarak Türkiye'deki çevre sorunlarının temel nedenini oluşturmuştur. Tarihsel olarak, 1923 öncesi dönemde, Osmanlı endüstrisi yiyecek ve tekstil ürünlerine yoğunlaştığı için bu dönemdeki çevre hasarları, erozyon ve aşırı otlatmadan kaynaklı toprak kayıpları olmuştur. 1923- 1950 arası dönemde, endüstri devlet tarafından desteklenirken, tarım ekonomik kalkınmanın itici gücünü oluşturmuştu. Savaş sonrası ekonomik gelişmelere paralel oluşan hızlı bir kentleşme sürecinde, halkın sosyo- ekonomik sorunları öncelikli ve birincil sorun olduğu için çevre sorunları ile ilgili çalışmalar kaydedilememiştir. 1950- 1960 dönemiyle tarımda mekanizasyon ve hızlı kentleşme, çevre sorunlarını belirginleştirmeye başlamış, kaçak yapılaşma nedeniyle kenti çevreleyen bölgelerde çevre yıkımlarının meydana gelmesi açık şekilde görülebilen sorunların ilki olarak karşımıza çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde uygulanan kalkınma planları ile kentleşmenin belli planlar dâhilinde ilerleyerek sorunlar yavaşlatılmaya çalışılmıştır (Çetin Beklan, 2011: 92-93).

Kentleşme sürecinde çevresel sorunlar; hava kirliliği, gürültü kirliliği, su ve toprak kirliliği sorunları ile kültürel çevre sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir şekilde atmosfere bırakılan kirleticilerin, havanın doğal bileşimini bozarak, canlılara ve eşyaya zarar verecek bir yapıya dönüştürülmesine hava kirliliği denilmektedir. Kentleşme sürecinde ekonomik etkinliklerin çoğalması ve belli yerlere yığılması, bununla birlikte ortaya çıkan nüfus hareketleri daha çok enerji kullanımını gerektirmiştir. Kentleşmenin getirdiği nüfus yoğunluğunun yanı sıra kentin topografik ve meteoroloji gibi doğal ve yapısal koşullarına uygun olmayan biçimde yerleşim oluşturma düzeni de hava kirliliğinin kaynaklarından. Bu aşamada kentlerdeki ısıtma sisteminde kullanılan yakıt türleri en belirleyici özellik olarak belirlemektedir. Sanayileşme faktörünün ön planda olduğu kent alanlarında fabrikaların bacalarından çıkan gazlar bir diğer hava kirliliği kaynağıdır. Bunun yanı sıra kent ulaşımında kullanılan özel otomobillerin, taksilerin, otobüslerin sürekli artması da egzoz gazlarını havaya daha çok ulaştırarak hava kirliliğine yol açmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 101-106).

Gürültü kirliliği kentleşmeye paralel olarak artmaktadır. Çünkü kentlerde sürekli artan motorlu araçlar, seyyar satıcılar, görsel-işitsel araçlar, uçaklar, demiryolları ve insanların karşılıklı haykırışları kentlerde gürültünün temel kaynağını oluşturmuştur (Güney, 2002: 262).

Su kirliliği en geniş tanımı ile ekolojik yapının bozulmasını ifade ederken, su kaynaklarına zararlı organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin karışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme sürecinde sanayi faaliyetlerinin ağırlıklı etkisi, su kirliliği hususunda kendisini göstermektedir. Petrol rafine atıkları, kâğıt sanayi, tekstil sanayi, metal kaplama sanayi, deterjan sanayi bu ağırlıklı etkide ilk sıraları almaktadır. Aynı zamanda kentleşme ile birlikte yerleşmelerin çoğalması ile her türlü evsel atıkların, yerleşim yerinin coğrafi konumuna göre, denize, göle, akarsuya verilmesi ya da bu alanlara karışacak biçimde toprağa bırakılması su kirliliğinin kaynağı olduğu gibi etkisinin de süresini artırmaktadır. Toprak kirliliği ise hava kirliliğinden, su kirliliğinden kaynaklanan ya da katı atıklarından kaynaklanan kirleticilerin toprağın ekolojik yapısına etki etmesi ile karşımıza çıkmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 116-127).

Kültürel çevre tamamen insan eliyle oluşturulmuş bir çevre olarak, canlı ve cansız doğal çevre ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Kentleşmenin hız kazanması ile kentsel arsa rantının yüksek seviyelere ulaşması, ekonominin yapısal nedenleriyle taşınmazların spekülasyon aracı olarak kullanılması, kültürel çevrenin korunması için yeterli maddi kaynakların ayrılamaması, bunun yanında toplumsal bilincin kültürel çevrenin önemi konusunda bilinçlendirilememesi karşımıza kültürel çevre sorunları olarak çıkmıştır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 147-149).

1.4.4.6. Sosyal Sorunlar

Klasik kentleşme kuramlarında kentleşme süreciyle birlikte kentsel bütünleşme ve kentsel uyumun gerçekleşeceği varsayılırken, son yıllarda yapılan araştırmalar kentleşme sürecinin bütünleşme değil daha çok farklılaşmalara ve ayrışmalara neden olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle son 30 yıl içinde kentlerdeki gelir dağılımının önceki zaman dilimlerine göre daha fazla bozulduğu ve bunun kentlerde kutuplaşmaya önemli etkisi olduğu açıkça görülmüştür. Yani

modernleşme literatürünün kastettiği anlamıyla kentli nüfusu bir arada tutan bir kentli kültürden ya da kentlileşmeden söz etmek oldukça zor hale gelmiştir. Türkiye'de 1950'lerden 1990'lara gelindiğinde kentleşmenin, bütünleşmeyi sağlayamamış ve çoğulcu kültürün yeri olmaya başladığı görülmüştür. Günümüz kentleri tek bir kültür yerine her bir kentlinin ya da kentli grubun kent algısının farklı olduğu heterojen bir yapıya dönüşmüştür (Güllüpinar, 2013b: 263- 266).

Kentleşme sonrasında farklı mekânlarda, daha önce tanımadıkları kişilerle karşılaşan bireyler, belli bir etkileşim içerisine girerler ve bu etkileşim göreceli, geçicidir. Burada ki etkileşim uygar ilgisizlik davranışıyla sürmektedir. Uygar ilgisizlik, güven ilişkilerindeki zayıflık sebebiyle ortaya çıkmış bir olgudur (Giddens, 1994: 75-77).

Kentleşme sürecinde kente yeni gelenler, kentte anomi ve yabancılaşmanın etkisinde kalarak kentlileşememişlerdir. Bu süreçte kent mekânlarının, yeni gelen bireylerin ihtiyaçlarına cevap verememesi, tarımsal faaliyetlerden ve cemaat yapısından ayrılmış kişilerin kentlere plansız şekilde yerleşmesi, kentte ayrı bir sınıf olarak kendilerini görmelerine sebebiyet vermiştir (Görmez, 1991: 80).

Sosyal sorunları, kentlerin farklı mekânlarında oluşan ekonomik dengesizliklerin temelini oluşturduğu kent yoksulluğu ve bununla bağlantılı olarak kültür, aile yapısındaki değişim, son olarak da suç sorunu başlıkları ile incelemeye çalışacağız.

1.4.4.6.1. Kent Yoksulluğu

Yoksulluk genel olarak, insan ihtiyaçları temelinde, yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumudur. Yoksulluk, toplumsal bir varlık olan insanın sadece fiziki varlığı için gerekli beslenme ihtiyacının yanında giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama ve güven duyma gibi sosyo-kültürel ihtiyaçları da bünyesinde barındırır (Sallan Gül, 20014: 134).

Kent yoksulluğu kavramı ise tanım olarak üzerinde görüş birliği sağlanamamış olmakla birlikte iki yönlü açıklanmaktadır. Birincisi, geleneksel

ekonomik temelli yaklaşıma göre, yaşam beklentisi, beslenme, okuryazarlık, okullaşma, sağlık klinikleri gibi birçok sosyal göstergeleri içeren bir olgudur. İkincisi, antropolojik yaklaşıma göre, maddi olmayan yoksulluk ve toplumsal farklılaşma dinamiklerini de içerisinde barındıran yaklaşımdır. Kentleşme sürecinde artan nüfusun, kentin sunduğu istihdam olanaklarından yararlanamayan, eğitim ve sağlık olanaklarına ulaşamayan, altyapı hizmetlerinin yeterince gitmediği kentsel mekânlarda yaşamak zorunda kalan, eşitsizlik ve dışlanmanın varlığı ile karşı karşıya kalan nüfus, kent yoksulluğu sorununu doğurmuştur (Açıkalın, 2013: 328-329).

Kent yoksulluğuna boyutları açısından baktığımızda ilk karşımıza çıkan gelir unsurudur. Gelir düzeyi sadece, istihdam imkânları ya da sosyal güvenlik sorunlarından çok daha fazlasını içermektedir. Düşük gelir düzeyi kaynaklı sorunlar; altyapı hizmetlerinin yetersiz olduğu bölgelerde yaşamının getirdiği kentle bütünleşme aidiyet sorunlarını, benzer kültürel yapıların değişmesinin güçleşmesi sorunlarını, kayıt dışı çalışmaktan kaynaklı risklere açık bir yapı varlığı gibi sorunlara yol açmaktadır. İkinci boyut sağlık unsurudur. Kentleşme sürecinde oluşan kalabalık ve sağlıksız yaşam koşulları, konut ve endüstriyel alanların kentlerde iç içe inşa edilmiş olmasının getirdiği endüstriyel ve trafik kirliliğinin yaşam alanlarına olumsuz etkileri, kirli hava ve içme suyundan kaynaklı hastalıklar sağlık boyutunun önemli noktalarıdır. Üçüncü boyut olarak, eğitim olanaklarına ulaşamamak; iş gücü piyasasına niteliksiz girmeyi sağlayarak savunmasız bir durum yaratabilmesi, çocuk işçiliğin artması, çocukların olumsuz toplumsal çevrede yetişmesi, suça, uyuşturucuya ya da fuhuşa yönelme risklerinin artması anlamına gelebilmektedir. Bir diğer boyut yoksulluğun gayrimenkul ve kişisel olmak üzere iki şekilde ortaya çıkan güvenlik boyutudur. İmara açık alanlarda konut edinememe sonucu, kent yoksulları insani yaşam koşullarını sağlayamadıkları için sağlık sorunlarından doğal felaket risklerine kadar birçok sorunla birlikte yaşamaktadırlar. Güvenliğin kişisel boyutunda ise, uyuşturucu kullanımı, aile içi şiddet, parçalanmış aileler, kentlerde eşitsizliklerin ve buna bağlı toplumsal kutuplaşmaların sivrilmesi sonucu toplumda gerilim ve suç eğilimlerinin artması bulunmaktadır. Beşinci boyut olan savunmasızlık, insani gelişme olanaklarını kaybetme olasılığı olarak; toplumsal, sağlık, çevresel, siyasi ve piyasa riskleri olarak görülmektedir. Diğer boyutlar ise, yoksulluğun güçlendirilmesi, eşitsizlik, kutuplaşma, toplumsal dışlanmadır (Açıkalın, 2013: 330-336).

Kentin çekiciliği, kırsal iticiliği ile kentlerde oluşan fazla nüfus, Türkiye'de kent yoksulluğunu temel nedeni olmuştur. 1950'liler de ortaya çıkan kırsal kente göç, Türkiye'de birçok sorunu beraberinde getirmiş, göç edenlerin bir kısmı belli bir refah seviyesini ulaşırken, önemli bir kesimin sonu ise kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa terfi etmekle sonlanmıştır. Kırsal yoksulluk göçe, göç ise kentsel yoksulluğa neden olmuştur. Sürekli artan kentsel yoksulluk, sosyal yardım ağlarının da arttırılması gerektiği anlamına gelmektedir (Kartal ve Demirhan, 2014: 137).

1.4.4.6.2. Kültür ve Aile Yapısındaki Değişim

Kültür, insanın kendi varlığı üzerine düşünebilme, doğanın birey tarafından kendini ifade etme yönünde dönüştürebilmesinin sonunda ortaya çıkan bir simge üretme faaliyetidir. Kent yaşamı ve yazının ortaya çıkması ile belirgin hale gelen kültür, bir toplumda bütünleşmeyi sağlayan en temel unsurdur (Ergur, 2012: 3-5). Bir başka kültür tanımını da, bireyin bir toplum üyesi olarak, öğrendiği ve edindiği bilgileri, sanatı, gelenek- görenek ve benzeri yeteneklerini, alışkanlıklarını içine alan karmaşık bir bütündür. Bu karmaşıklık içerisindeki kültür olgusunun normları, değerleri, inançları, sembolleri ve dilleri gibi farklı öğeleri vardır (Sungur, 2015: 30-31).

1950'lerde başlayan kırsal ve kentsel ekonomide yaşanan değişim ile kentlerin cazibe merkezi haline gelmesi sonrasında, köyden kentin çevresindeki gecekonduya yerleşen, tarladan kentteki fabrikalara geçen, kentleşmekte olan göçmenler için geleneksel yaşantı çökmeye başladı. Çünkü kırsaldan getirdikleri geleneksel kültür yeterli gelmemekteydi. Kentin kültür ürünlerine yabancı olan bu göçmenlerin gelenekleri ile bağları zayıflamış ancak tam manasıyla kopmamıştı. Bu yüzden, yeni sosyal mekânlara ve yeni konumlarına yabancı yeni kentliler, var olan kent kültürünü görmezden gelemediği için kendilerine ait yeni kültür ürünlerinin doğmasını sağlamışlardır (Yavuz, 2012: 189-190).

Kentleşme sürecinde aynı bölgelerden gelen göçmenler kentlerde de birbirlerine çok yakın aynı semt ya da mahallelere yerleşerek buralarda kendilerine ait yörelerin kültür odacıklarını oluşturmaktadırlar. Böylece kent kültürü ile intibakı engelleyen hemşehri grupları oluşturarak, görünüşte bulundukları kentte, gerçekte ise

kendi öz memleketlerinde bulunmaktadır. Bir diğer husus ise kentleşme sürecinde çok kültürlü hale bürünen kent mekânlarında, kente yeni gelenlerin kendi geleneksel davranışlarını sürdürmeye devam ettirebildiğinden, farklı bölgelerin örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini görmek mümkündür. Sürekli değişim içerisinde bulunan kent toplumunda, kente yeni gelenler getirdikleri kültür ile kente ikinci sınıf üye olarak eklenmektedirler. Kırdan çok farklı olan kent hayatının göçmenlerden beklediği talepler, gelenleri kültür şokuna sokmaktadır (Es ve Ateş, 2004: 224-228). Burada asıl önemli olan heterojen bir yapıdaki kentte farklılıkların, ayrışmaya ve kutuplaşmaya değil, güven ve birlikte uyum içerisinde ilerleyebilmesini sağlayabilmektir.

Kentleşme sürecinde, kırsal mekânda var olan ve bir kaç kuşak bireyi barındırdığı gibi birçok iş ve faaliyeti de içinde barındıran geleneksel geniş aile yapısı temelden değişime uğramıştır. Kentlerdeki istihdam imkânlarından yararlanmak için bireylerin farklı uğraşlarda bulunulması, iş mekânlarının aileden uzak olması, geleneksel ailenin yaptığı iş kollarının başka özel kurumlarca yapılması aile yapısının değişimini gerektirmiştir (Erkan, 2004: 247).

Kentleşme sürecinde aile yapısındaki en temel değişimlerden biri de geniş aileden çekirdek aileye geçiş ve tek kişilik hane halkının artması gibi durumlardır. TÜİK'in açıkladığı son veriler ışığında, kentleşme sürecinde geniş aileden çekirdek ailelere geçiş ile hane halkı büyüklüğünde azalma eğilimi gözlenmiştir. 2014 yılında 3,6 kişi olan ortalama hane halkı büyüklüğünün azalma eğilimi göstererek 2018 yılında 3,4 kişi olduğu görüldü. İllere göre incelendiğinde ise; 2018 yılında ortalama hane halkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il 6.4 kişi ile Şırnak iken, 5.6 kişi ile Şanlıurfa, 5.5 kişi ile Hakkari ve Batman illeri izlemiştir. Ortalama hane halkı büyüklüğünün en düşük olduğu iller ise 2.7 kişi ile Çanakkale, Eskişehir ve Balıkesir oldu. Aynı zamanda tek kişilik hane halkı oranında hızlı bir artış yaşanmıştır. 2014'te % 13.9 iken 2018'de % 16.1 olmuştur (TÜİK, 2019b).

Kırsal alandan kente göç eden geniş aileler, gecekondu bölgelerine yerleşerek çekirdek aileye dönüşmüştür. Buralarda oluşan gecekondu aileleri, bir taraftan kır ailesinin alışkanlıkları, tutumları ve değer yargıları ile çevrili iken, diğer taraftan kent yaşantısının etkisi altında kalan bir aile olmuştur (Karkıner, 2015: 69).

Değişim sürecinde ortaya çıkan çekirdek aile yapısı; kentsel alanda yaşayan, hane halkı sayısının oldukça az olduğu, sanayi ve hizmet sektörüne yönelik çalışanların olduğu, akrabalık ilişkilerinin eskiye göre önemini kaybettiği, karar alma süreçlerinde aile üyeleri arasında bir uzlaş varlığının olduğu aile tipidir (Gökçe, 2012: 54).

Kırdan kente göç sürecinde aile içinde değişiklikler olduğu gibi aile çevresinde de toplumsal anlamda yeni ilişki ağları şekillenmeye başlamıştır. Göçmen ailelerin yoğun olarak bulundukları mekân olan gecekondu bölgelerinde akrabalara olan mekânsal yakınlık oldukça yüksek seviyeye çıkmış, buna bağlı görüşme sıklığı da artmıştır. Böylelikle hemşerilik ilişkileri gelişerek, kente göç edenler için oturacakları yer seçiminde ve iş fırsatlarına ulaşma da önemli rol oynamıştır (Koçak Turhanoglu, 2012: 207).

Gecekondu aile tiplerinde ne kadar da akraba bağlılığı görülse de sosyal değişim genel olarak kentsel alanlarda aile ilişkilerinden kaynaklanan dayanışmayı zayıflatmıştır (Turan, 2012: 246). Kentlerde refah düzeyini yükseltmek, birincil amaç olduğundan, insanların hayatı evlerinden ve arkadaş ilişkilerinden çok iş yerinde geçmeye başlamaktadır. Akraba ve komşuluk ilişkileri, yerini iş arkadaşlığına bıraktığı gibi samimi dostluklar da yerini rekabet anlayışına bırakmıştır. Bu da ilişkilerde güvensizlik temelini meydana getirerek, ilişkilerin yüzeysel olmasına sebep olmuştur. İş dünyasının ağırlığı altında zamanın neredeyse hiç ayrılmadığı evler, huzur ve birliktelik mekânları olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Böylece insanlar aynı evin farklı odalarında bireysel yaşamlarını sürdürüme yoluna gitmiştir (Kaya vd., 2007: 33).

1.4.4.6.3. Suç Sorunsalı

İnsanlık kadar eski olan ve insanlık var olduğu müddetçe varlığını sürdürecektir olan suç olgusu, kanunlarda açıkça yasaklanan ve karşılığında bir ceza öngörülen her türlü eylem olarak adlandırılmaktadır. Sosyolojik olarak suç, bireyi her yönüyle saran sosyal ve fiziksel çevrenin bir ürünü olarak bazen sosyal yapıların bazen de sosyal süreçlerin ürünü olarak ele alınmıştır. "İnsan, yaşadığı çevrenin çocuğudur", diyen Şikago Okuluna göre suçun nedeni, insanların yaşadıkları sosyal

ve fiziki çevredir. Burada sosyal düzensizlik teorisi ile karşılaşılmaktadır. Bu teoriye göre suçun nedeni, geleneksel sosyal kontrol mekanizmalarının çökmesidir (Dolu, 2014: 3-7).

Suç ile ilgili bir konuda suç korkusudur. Suç korkusu, bireyin muhtemel bir şiddet suçuna, fiziksel zarara ve suç mağduriyetlerine karşı gösterdiği duygusal tepki olarak tanımlanmaktadır. Suç korkusu, kentsel yaşam ile bütünleşmiş bir olgudur. Kentleşme sürecinde meydana gelen kültür farklılıkları, bireyselleşme, yabancılaşma hissi, mesafeli, uzak ve resmi ilişkiler, sosyal kontrol mekanizmalarının zayıflığı ve işsizlik suç korkusunu sürekli arttırmıştır. Nüfus yoğunluğu fazla, sanayileşmiş, göç almış büyük kentler, çok yoğun nüfus yapısına sahip olmayan kentlere göre daha fazla güvensizliğin bir anlamda suç korkusunun olduğu yerlerdir (Geleri, 2014a: 109-119).

Türkiye'de 1950'lerden sonra yaşanan nüfus hareketleri ve hızlanan kentleşme sürecinde, ekonomik sıkıntılar ve daha iyi bir yaşam kurma hissiyle şehirlere gelen taşralı kabadayılar, özellikle aile ve hemşerilik esasına dayalı mafya yapılanmasına öncülük etmişlerdir (Geleri, 2014b: 175).

Kentleşme sürecinde, kent alanlarında geleneksel bağlarla ve yüz yüze ilişkilerle oluşmuş bulunan sosyal denetim mekanizmalarının ortadan kalkmasıyla, insanları suça sevk eden şartlar oluşmuştur. Hızlı kentleşme özellikle de gecekondü bölgelerinde suç oranlarını artmasına sebep olmuştur. Göç eden bireyleri suça sevk eden sebeplerin başında onların eğitim ve uzmanlık açısından gerekli donanımına sahip olmamaları kadar kabile ve cemaat algılamaları da etkili olmuştur. Yeni gelenlerin kentte kendilerinden olanlara "biz", şehre kendilerinden daha önce yerleşmiş olanlar içinde "öteki" şeklinde görüş yaratmaları, suç işlemeye yönelik kültürel dayanakların oluşmasına sebep vermiştir. Suç konusunda yapılan çalışmalarda darp, hırsızlık gibi adi suçların daha çok sefalet mahallelerinde yaygınlaştığı karşımıza çıkmaktadır (Sağlam, 2006: 42-43).

Kırdan kentlere gelen bireyler hiç bilmedikleri büyükşehirlerde, daha önce yerleşmiş olan hemşerilerinin yardımı ile gecekondulaşma, devlet arazilerine el koyma, hemşeri dışındakileri kendi bölgelerine sokmama gibi eylemlerle, bölgesel

hemşeri hâkimiyetinin olduğu yerleşim alanları oluşturmuşlardır. Aynı şekilde göç edenlerden bazıları buralarda seyyar satıcılık, han kapıcılığı, minibüs hatları, taksi durakları, hamallık gibi bazı iş kollarını haksız şekilde ele geçirerek, daha sonra gelen hemşerilerinin bir kısmını bu iş kollarında iş sahibi yapmış ve böylece bu sektörlerde bölge hâkimiyeti kurmuşlardır (Geleri, 2014b: 186).

Kentleşme sürecinde, kentlere yerleşenlerin uyum sağlamalarını ve beklentilerini karşılayacak sosyal ve ekonomik durumun yetersizliği kentli kimliğin oluşmasında sorunlar yaratmıştır. Yüksek idealler peşinde, iç göç sonrası gelenlerin büyük çoğunluğu kentlerde hayal kırıklığı yaşamış, sosyal değişikliklerin getirdiği sorunlar bir taraftan, çocuklarına sahip çıkamamaları diğer taraftan birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle gençlerin hayallerindeki yaşam ile fiili yaşamları arasındaki uçurum, karamsarlık ve umutsuzluk yaratmıştır. Bu durumu sorgulayan bireyler ise terör ve organize suç örgütleri için uygun bir hedef ve eleman profili haline gelmiştir. Göçmenlerin sorunlarının hafifletilememesi ile kendi başlarının çaresine bakmaya başlayan yeni kentliler, oluşturdukları gecekondu ve buna paralel sorunları geliştirmişlerdir. İyi eğitim almamış, çocukluğu yokluk ve dışlanmışlık içinde geçmiş bireyler genellikle başkalarını, toplumu ve devleti suçlamış böylece her türlü suç ağına düşme eğiliminde kalmıştır (Geleri, 2014c: 215).

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE

İkinci bölüm olarak burada sosyal sermayeyi birçok farklı tanımlarıyla kavramsal olarak açıklayarak, sosyal sermaye alanında çalışmalar yapmış başlıca araştırmacıları ve araştırmaları hakkında bilgi vermeye, sosyal sermayenin diğer sosyal kurumlarla etkileşimine ve ölçümündeki zorlukları açıklamaya çalışacağız.

2.1. Sosyal Sermaye Kavramsal Çerçeve

Kavramsal olarak öncelikle sermaye kavramı içerisinde bulunan beşeri ve kültürel sermayeyi genel kuramını belirterek, tam anlamıyla bir tanım belirlemek zorluğu olsa da sosyal sermayenin birçok tanımını anlatıp, tarihsel gelişimine bakacağız.

2.1.1. Kavram Olarak Sermaye ve Biçimleri

Genel olarak ekonomik bir kavram olarak karşımıza çıkan sermaye, en eski kullanımlarında, faizden ayırıştırılmış bir kredinin anaparası anlamında kullanılmıştır. Latince, sığır, çiftlik anlamına gelen "capitale" kavramı, daha sonraları para ve paranın yatırımı olarak da ifade edilmiştir. Literatürde ekonomik bağlamda, üretimin dört ana unsurundan biri olan sermayenin hizmet ve mamul üretmede gerekli hammadde, alt yapı, donanım gibi maddi boyutu ön planda bir kavramdır (Aydemir, 2011: 12). Aynı zamanda gelir ve kazanç gibi, fayda akışı sağlayan, varlık stokunu da ifade etmektedir (Öğüt ve Erbil, 2009: 8).

Sermaye kavramını Lin, "Building a Network Theory of Social Capital" başlıklı yazısında, iki ana kategoride ele almaktadır. İlk olarak Marx'a dayandırmış olduğu klasik sermaye yaklaşımına göre sermaye, üretim araçlarını kontrol eden burjuva kesimi tarafından, metaların ve paranın üretim ve tüketim süreçleri arasındaki dolaşımı esnasında el konulan artı değer bir parçasıdır. Diğer kategori ise; neo-kapital yaklaşım olarak adlandırılan, bireyin teknik beceri ve bilgileri olan

insan sermayesi, içselleştirilmiş bir grup sembollerin ve anlamların egemen sınıf tarafından yeniden üretilmesi yönündeki kültürel sermaye ve sosyal ilişkilere yapılan yatırım olan sosyal sermaye, olarak karşımıza çıkan sermaye türleridir (Lin, 1999: 28-30). Aşağıda Lin tarafından belirtilen Tablo 1, sermaye kavramının ve yeni sermaye türlerinin çerçevesini çizmektedir.

Tablo 1
Sermaye Kuramları

	Klasik Sermaye Teorisi	Yeni Sermaye Teorileri			
		İnsani Sermaye	Kültürel Sermaye	Sosyal Sermaye	
Teorisyen	Marx	Schultz, Becker	Bourdieu	Lin, Burt, Marsden, Flap, Coleman	Bourdieu, Coleman, Putnam
Açıklama	Sosyal ilişkiler: proleteryanın kapitalistler tarafından sömürüsü	İşçinin artı değer biriktirmesi	Baskın sembol ve değerlerin yeniden üretimi	Sosyal ağlarda bulunan kaynaklara erişim imkânı ve bunların kullanımı	Dayanışma ve grubun yeniden üretimi
Sermaye	Kullanım değeri ile değişim değeri arasında artı değer bir bölümü Meta üretimi ve dolaşımına yatırım	Teknik beceri ve bilgiye yatırım	Baskın değerlerin içselleştirilmesi veya yanlış tanınması	Sosyal ağlara yatırım	Ortak tanışıklık veya bilinirliğe yatırım
Analiz düzeyi	Yapısal (sınıf)	Bireysel	Bireysel/sınıf	Bireysel	Grup/bireysel

Kaynak: Lin, 1999: 30.

İnsan faaliyetlerini kolaylaştıran birikimler olarak karşımıza çıkan sermaye kavramı; bireylerin, sanayi toplumlarında nelere sahip olduğunun, bilgi toplumunda neler bildiklerinin ve iletişim toplumlarında ise kimleri tanıyorsun, sorularının cevabı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda sermaye birçok biçimi ile gözükabilmektedir. Bu biçimleri kısaca tanımlayacak olursak; yatırım da kullanılan paraya finansal sermaye, gayrimenkul ve üretim altyapısına fiziksel sermaye, tabii varlıkların işletilmesi ile oluşan doğa sermayesi, sosyal ve ekonomik avantaj sağlayan kültür sermayesi, üretim için gerekli olan zaman dilimi zaman sermayesi, firmaların sahip olduğu soyut değerler ve bilgiyi kullanma becerisi olan entelektüel

sermaye, eğitim ve tecrübeye dayalı üretkenlik olan beşeri sermaye, güvene dayalı ilişkilerin ekonomik ve sosyal faydaya dönüşümünü sağlayan sosyal sermayedir (Karagül, 2012: 61).

2.1.2. Sosyal Sermaye Tanımları

Sosyal sermaye; sosyal bir değer olan toplumsal güven unsuru ile ekonomik bir kavram olan sermaye kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve ekonomik ifadesi ön planda tutulmuş bir kavramdır (KOSGEB, 2005: 4). Kavramı ile ilgili ne kadar çok tanım yapılmış olsa da, kavramı eksiksiz tam manası ile ifade edebilecek tanım bulmak oldukça güçtür. Bu sebepten kavram ile ilgili birçok tanım vermek zorunluluğu doğmuştur.

Sosyal sermaye; toplumsal hayata ait değerlerin, bireylerin iktisadi faaliyetlerine yansımalarını ortaya koymayı hedefleyen, toplumsal özellik barındıran iktisadi bir kavramdır. Bu kavram temelinde, en az iki tarafın birbirlerine güveni ile oluşturulan, aynı toplum kesimleri arası olduğu gibi, yöneten ile yönetilenler arasında da olan seviyeli ilişkilerin yoğunluğudur. Daha geniş ifadeyle; toplumu meydana getiren fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyonu kolaylaştıran; toplumun üretkenliğini artıran güven, kurallar ve iletişim ağları şeklinde ifade edilebilir (Karagül, 2012: 92-93).

Sosyal sermaye bireyler arasındaki aktif bağlantıların; insan şebekelerini ve topluluklarını birbirine işbirliği ile bağlayan güven, karşılıklı anlayış ve ortak değerler ile davranışların bütünüdür (Cohen ve Prusack, 2001: 20).

Sosyal sermaye, toplumsal eylemin gerçekleştirilmesinde gerekli olan sosyal yapılar ve ağlar; bu yapılar içindeki güvenilirlik ve karşılıklı ilişkiler ile birlikte, bu yapılar aracılığıyla elde edilen kolektif eylemlerin sonuçları anlamına gelir (Prakash ve Selle, 2004: 18).

Dünya bankasına göre sosyal sermaye, kurumlarla, ağlar ve sosyal normlarla toplumun sosyal etkileşim nitelik ve nicelik olarak biçimlenmesidir. Ayrıca sosyal bağlılığın toplumların sürdürülebilir gelişmeleri ve ekonomik refahı

için önemli bir unsur olduğu kadar toplumu bir arada tutmada da önemli rol oynadığı ifade edilmektedir (Keleş, 2012: 14).

Tablo 2
Sosyal Sermayenin Farklı Tanımları

Araştırmacılar	Tanımlar
Baker	Aktörlerin kendine özgü sosyal yapılardan elde ettikleri ve sonra kendi ilgilerini takip etmekte kullandıkları bir kaynak; aktörler arasındaki ilişki, değişimleri yaratmaktadır.
Belliveau, O'Reilly & Wad	Bireylerin kişisel ağı ve seçkin kurumsal bağlantıları.
Boxman,	Destek sağlanması beklenen kişilerin sayısı ve bu kişilerin kendi kullanımlarındaki kaynakları.
Burt	Finansal veya beşeri sermayesini kullanma imkânı veren arkadaşlar, iş arkadaşları.
Knoke	Sosyal aktörlerin örgüt içinde ve örgütler arasında, diğer sosyal aktörlerin kaynaklarına ulaşabilmek için ağ bağlantıları yaratmaları ve bu bağlantıları harekete geçirme sürecidir.
Portes	Aktörlerin sosyal ağlara ve diğer sosyal yapılara mensubiyetleri sayesinde çıkarlarını koruma yeteneğidir.
Brehm & Rahn	Kolektif eylem sorunlarının çözümünü kolaylaştıran, vatandaşlar arasındaki yardımlaşma temelli ilişkiler ağıdır.
Coleman	Sosyal sermaye, sadece yalnız bir varlık olmayıp, iki özelliği olan bir dizi varlıktır: Toplumsal yapının bazı görünüşlerinden oluşmakta ve bu yapıdaki bireylerin belli hareketlerini kolaylaştırmaktadır.
Inglehart	Gönüllü derneklerin geniş ağlarında ortaya çıkan güven ve hoşgörü kültürüdür.
Putnam	Karşılıklı fayda için koordinasyonu ve işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal organizasyon özellikleridir.
Loury	Piyasada değerli beceri ve özelliklerin elde edilmesine katkıda bulunan kişilerle doğal biçimde oluşan sosyal ilişkilerdir.
Nahapiet & Ghosal	Bir bireyin sahip olduğu ilişkiler ağından sağlanan ve bunun aracılığıyla elde edilen geçek ve potansiyel kaynakların toplamıdır.
Pennar	Bireysel davranışı ve bu şekilde ekonomik büyümeyi de etkileyen sosyal ilişkiler ağıdır.
Schiff	İnsanlar arasındaki ilişkileri etkileyen, fayda fonksiyonu ile birlikte sosyal yapının unsurlarıdır.

Kaynak: Adler ve Kwon, 2002: 20.

Fukuyama'ya göre sosyal sermaye, iki ya da daha fazla birey arasında işbirliğini destekleyen somutlaşmış ancak resmi olmayan kurallar bütünüdür (Fukuyama, 2001: 7). Sosyal sermaye teorisinin özü Field'e göre iki kelime olarak, "ilişkiler önemlidir", ifadesi ile belirtilmektedir. Ona göre, iletişim ağlarına üyelik ve ortak değerler bu kavramın merkezindedir (Field, 2008: 1-4). Kavram ile ilgili diğer tanımlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

2.1.3. Sosyal Sermayenin Tarihsel Gelişimi

Sosyal sermaye kavramı konusundaki araştırmalar son dönemlerde yoğunlaşmış olsa da, kavramın ilk kullanımını Lyda Judsen Hanifan tarafından, 1916 yılında yapılan "The Rural School Community Center" adlı çalışmada görmekteyiz. Sosyal sermaye, sermayenin ekonomik boyutu dışında fakat ona katkı yapan, toplumsal bütünlüğü sağlayan bireyler ve aileler arasında, iyi niyet, arkadaşlık, sıcakkanlılık ve sosyallik gibi bir takım ilişkilerin varlığına dikkat çekmek amacıyla geliştirilmiştir (Keleş, 2012: 9; Aydemir, 2011: 29). Hanifan'a göre birey, komşuları ve onların diğer komşularıyla iletişim ve sosyal etkileşime girdiğinde sosyal sermaye birikimi ortaya çıkacaktır. Bu durum ise toplumun yaşam koşullarının gelişmesine katkıda bulunacaktır (Eşki Uğuz, 2010: 23).

Sosyal sermaye, kavram olarak ilk kez 20. yy. başlarında kullanılsa da daha önceki dönemlerde de, ismi kullanılmadan gelecekteki önemine işaret edilmiştir. 1831'de Amerika'da yaptığı gezileri anlatan Fransız yazar Alexis de Tocqueville, yazdığı eserinde Amerikan demokrasisinin ve ekonomik gücünün temelini oluşturan coşkulu toplumsal yaşamı detaylarıyla anlatırken, alışık olduğu şekliyle daha geleneksel ve hiyerarşik ilişkileri bir arada tutan resmi statü ve yükümlülük bağlarının aksine gönüllü kuruluşlardaki etkileşimin, bireysel Amerikalıları birbirine bağlayan sosyal bir yapıştırıcı özelliği olduğunu vurgulamıştır. Bir diğer kişi olarak sosyolog Durkheim, feodal dünyanın mekanik dayanışmasından 19. yy kapitalizminin organik dayanışmasına doğru geçişi yinelemiştir (Field, 2008: 7).

Hanifan'dan sonra bir süre gündemden kaybolan sosyal sermaye düşüncesi, 1950'lerde kent sosyologları tarafından, 1960'larda bir sosyal mübadele teorisyeni ve kent bilimcilerince, 1970'lerde bir ekonomist tarafından yeniden icat edilmeye başlanmıştır (Woolcock ve Narayan, 2000: 229).

Sosyal sermaye kavramının sistematik kullanılmaya başlanmasına, Bourdieu ve Coleman'ın çalışmaları öncü görülse de, kavramın sosyal bilimlerde ünlenmesi ve araştırmacıların dikkatini çekmesi Robert D. Putnam'ın 1993'de, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, başlıklı çalışmasıdır. Kavram 1990'ların

sonlarına doğru Dünya Bankası araştırma programının odak noktası haline gelmiştir (Gerni, 2013: 8-9).

2.2. Sosyal Sermaye Alanında Başlıca Araştırmacılar

Geçmişten günümüze birçok sosyolog, ekonomist ve siyaset bilimci sosyal sermaye üzerinde çalışma yapmıştır. Sosyal sermayenin akademik olarak bu kadar geçerlilik kazanmasının ve ilgi görmesinin altında bazı önemli isimler vardır. Burada karşımıza, P. Bourdieu, J. Coleman, R. Putnam ve F. Fukuyama çıkmaktadır.

2.2.1. Pierre Bourdieu

Sosyal sermaye kavramının kurucularından biri olarak görülen Bourdieu, en bilinen eseri olan *Distinction*'da kültürel farklılıkların nasıl oluştuğunu, yerleştiğini ve toplumsal tabakalaşmayla ilişkisini açıklama yapma gereksinimi duymuş ve bu çerçevede sermaye üzerinde durarak, ekonomik sermayenin yanına, ekonomik-olmayan sermaye kategorileri olarak, kültürel ve sembolik sermaye kavramlarını eklemiş, sosyal sermayeyi de bu alanda incelemiştir (Fine, 2011: 97). Bourdieu'ya göre, sosyal dünyayı anlamak için sermayenin sadece ekonomik teori tarafından genel kabul gören biçimleriyle değil aynı zamanda kültürel ve sosyal sermayenin de sermayeye eklenmesi ile oluşan bütünsel bir yapı eşliğinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir (Field, 2008: 21).

Bourdieu'ya göre sermaye kendisini üç temel biçimde sunar. Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaşabilecek yapıya sahip ekonomik sermaye; belli durumlarda ekonomik sermayeye çevrilebilir eğitim özellikleri şeklinde kurumsallaşabilen kültürel sermaye; toplumsal bağlantılardan oluşan, belli durumlara özgü ekonomik sermayeye çevrilebilir yapıda ki, soyluluk unvanı gibi olan, sosyal sermayedir (Bourdieu, 2011: 82).

Sosyal sermaye; bireyler ya da kurumlar arası tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden meydana gelen uzun ömürlü bir ilişkiler ağına sahip olmayla bağlantılı, kendi üyelerine grup tarafından gereken desteğin sağlandığı, bu konuda bir anlamda

referans sağlayan potansiyel kaynaklar kümesi olarak tanımlanmaktadır (Bourdieu, 2011: 86).

Bourdieu, bu kavramda iki temel olguyu ön planda tutmaktadır. İlki, bireyler sosyal ilişkileri sayesinde birçok farklı kaynağa ulaşma imkânına sahip olabilirler. Diğer i se, var olan sosyal ilişkilerin miktarı ve kalitesi, bireyin ulaşabileceği kaynakları etkiler. Buna göre mevcut sosyal sermayenin miktarı, bireyin potansiyel olarak harekete geçirebileceği ağ bağlantılarının büyüklüğüne ve sahip olduğu diğer sermayelerin -ekonomik sermaye, kültürel sermaye- çeşidine ve miktarına bağlı şekillenecektir (Eşki Uğuz, 2010: 29).

Sermayeyi, birikmiş emek ürünü olarak gören Bourdieu, maddi veya sembolik kazançları güvenceye alan kalıcı, faydalı ilişkileri üretmek ve bir döngüsünü sağlayabilmek için çalışmanın zorunluluğunu vurgulamıştır. Çeşitli ilişkiler ağının, kısa ya da uzun vadede doğrudan kullanılabilir sosyal ilişkilere dönüşmesi için hem bireysel hem de kolektif yatırım stratejilerine ihtiyaç vardır. Uzun vadede yatırım biçimlerinin etkili olabilmesi ise kişisel yükümlölüklerin sürekli bir şekilde, karşılıklı tanıma, grup üyeliğinin tanınması şeklinde oluşan döngü ile var olur (Bourdieu, 2011: 87). Bourdieu'ya göre sosyal sermaye, gündelik yaşamdaki bağlantıları göstererek, bireye ve gruba fayda sağlayan kaynakların toplamı olarak toplumsal üretimi yeniden sağlamaktır (Akkaş ve Tekir, 2013: 92).

Bourdieu sosyal sermayenin karanlık yönüne çok az bakarak, genel manada pozitif açıdan incelemiştir. Sosyal sermaye konusunda suistimal haline getirilme ihtimalini de değerlendiren Bourdieu, suistimalcileri ekonomik sermayedeki dolandırıcılarla aynı seviyede değerlendirmektedir. Ekonomik sermaye sisteminde var olan dolandırıcılar, bu sermaye biçimini tamamen olumsuzlaştıramıyorsa, sosyal sermayede karşılaşılabilir suistimler bu sermaye biçimini olumsuzlaştıramaz (Field, 2008: 26).

2.2.2. James Coleman

Sosyal sermaye kavramının yapılaşmasında önemli bir konuma sahip olan, sosyolojiyi ve ekonomiyi bir arada kullanarak sosyal bilimleri geliştirmeye çalışan sosyolog James Coleman, Amerikan varoşlarındaki eğitim düzenine ilişkin yaptığı bir dizi araştırmada, sosyal sermayenin sadece güçlülere değil, aynı zamanda fakir ve kenarda kalmış gruplara da ciddi faydalar sağladığını ortaya koymuştur. Coleman'a göre, bir kaynağı temsil eden sosyal sermaye, karşılıklı beklentileri içerdiği gibi, ilişkilerin yüksek derecede güvenle ve ortak değerlerle yönetildiği daha geniş iletişim ağlarını kapsamak için bireylerin ötesine de geçmektedir (Field, 2008: 28). Coleman sosyal sermayeyi, mülkiyeti ve kazancı bireylere ait olan beşeri ve fiziksel sermayeden farklı olarak, sadece onu gerçekleştirmek için çabalayanların yarattığı ve onların faydalanabileceği kamusal mal olarak nitelendirir (EşkiUğuz, 2010: 33-34).

Coleman'a göre sosyal sermaye, ortak niteliklere sahip olan farklı birimlerin karışımıdır. Bu farklı birimlerin hepsi toplumsal yapıların bazı özelliklerinden meydana gelerek, aktörlerin belli eylemlerini yapı içerisinde kolaylaştırır (Coleman, 2000: 20). Ona göre sosyal sermaye kavramı, insanların bir arada çalışmayı nasıl başarabileceğini açıklayan bir araçtır (Field, 2008: 29).

Coleman sosyal sermaye için oluşturulacak sosyal ilişkilerin nasıl olduğuna ilişkin olarak; sosyal ilişkilerde ortaya çıkan yükümlülükler ve beklentiler ile bağlantılı olan güvence unsuru önemlidir. Bunun yanında Coleman, sosyal ilişkiler yoluyla iletilen bilgilerin, ayrıca normların ve etkili yaptırımların eylemi ne şekilde kolaylaştırdığını vurgulamaktadır (Harris ve De Renzi, 1997: 922). Bilgi kaynakları doğru ve güvenilir ise sosyal sermayede güçlü olmaktadır. Yanlış, yönlendirici, eksik bilgi kaynakları ile bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürmeleri birbirlerine karşı güveni azaltacağından, beklentiler ve yükümlülükler de birbirine karışacak, toplumda çalışanlar ile çalışmayanlar, hak edenler ile hak etmeyenler, aylak geçinenler ile fedakârlıkta bulunanlar arasındaki ayrım zorlaşacaktır. Normlarla getiren yasaklar ve ödüller sosyal sermayenin can damarıdır. Suç işlemeyi yasaklayan normlar gece vaktinde insanların güvenli dolaşmasını sağlarken, okul performansı ile gelen ödül normları öğrencilerin çalışma isteklerini arttırmaktadır (Akkaş ve Tekir, 2013:96-97).

Coleman, özellikle eğitim alanında yoğunlaştırdığı sosyal sermaye konusunda, dini unsurların ve bağların okul başarısına pozitif yönde etki oluşturduğuna yönelik deliller ortaya koymuştur. Aile unsuruna önem veren Coleman, toplulukların, aile içerisindeki sosyal ve ekonomik sorunların etkilerini dengeleyecek bir sosyal sermaye kaynağı olduğu sonucuna varmıştır (Field, 2008: 31-32).

2.2.3. Robert Putnam

Sosyal sermaye kavramı ilk defa 1916 yılında Hanifan tarafından kullanılmış olsa da, kavramın günümüz popüleritesine Robert Putnam'ın 1993 tarihli 'Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy', 1995 tarihli 'Bowling Alone: America's Declining Social Capital', 2000 tarihli 'Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community' adlı yayınları ile ulaşmıştır. Putnam'ın bu yazılarda aradığı soru, ülkelerin ekonomik ve politik güçleri ile bireylerin sivil faaliyetleri arasında nasıl bir ilişki bulunduğu dair olmuştur (Keleş, 2012: 22).

Siyaset bilimci Putnam'ın yazdığı Bowling Alone, kendisi için bir dönüm noktası olmuş ve toplumun her kesimine ulaşmıştır. Ancak daha önce Putnam'ın ilk önemli çalışması, İtalya'daki politik istikrarı ve ekonomik refahı oluşturan, yurttaşlık katılımına dair yaptığı alan çalışmasıdır. Burada İtalya'nın kuzey ve güney bölgelerindeki kamu politikalarının görece performanslarını incelemiş, kuzey bölgesindekilerin performans olarak daha iyi olmasının temelinde, hükümet ve sivil toplum kuruluşları arasındaki karşılıklı ilişkiyle olduğu sonucuna varmıştır. Daha sonra yönünü ABD üzerine çevirmiş ve 1940 sonrası sosyal sermayenin büyük oranda azalmakta olduğunu gösteren çalışmalar yayımlayarak, birçok Amerikan kentinin yönetilemez durumda olduğunu göstermiş, Amerikan demokrasisinin Tocquevilleci temel taşının parçalanmaya başladığını öne sürmüştür (Field, 2008: 40-42).

Putnam'a göre sosyal sermaye; fiziki sermayeye ve beşeri sermayeye benzemekle birlikte, işbirliği ve karşılıklı kazanç için işbirliğini kolaylaştıran, ağlar, normlar ve güven gibi toplumsal örgütlenmenin niteliklerine gönderimde bulunur.

Sosyal sermayesini belirli düzeye çıkarmış toplumlarda yaşam güven içerisinde daha kolaydır. Oluşturulmuş bağlantı ağları, iletişimi ve işbirliğini kolaylaştırır. Böylece oluşabilecek iklimler önlenmiş olur. Ekonomik ve politik pazarlıklar, sosyal iletişimin olduğu alanlarda fırsatçılığı önlediği gibi gelecekteki işbirliği içinde kültürel model işlevi görecektir (Putnam, 1995: 67).

Sosyal sermaye kavramı üzerine ilk dönem çalışmalarında sürekli pozitif bakış açısına sahip olan Putnam, sonraki çalışmalarında pozitif sonuçları kadar negatif sonuçlarında varlığına işaret etmiştir. Ona göre sosyal sermayenin negatif ya da pozitif sonuç göstermesi ağların niteliğine bağlıdır. Burada farklı bireylerin birlikteliği ile oluşmuş, homojen olmayan sosyal ağlardaki yapı pozitif dışsallık sunabilirken; homojen yapıya sahip birlikteliklerin, çok dinli ya da çok uluslu toplumlardaki sosyal bölünmeler gibi, negatif dışsallık sunma riski bulunmaktadır. Ancak Putnam bu düşüncelerine rağmen, sosyal sermayenin iyilik için kullanılan bir güç olduğu konusunda inançlıdır (Eşki Uğuz, 2010: 38-39).

2.2.4. Francis Fukuyama

Fukuyama'ya (2001: 7) göre, sosyal sermaye günümüz ekonomilerinin önemli bir unsuru olduğu kadar, liberal demokrasinin de olmazsa olmazıdır ve geçmiş dönemlerde oluşmaya başlamış olmakla birlikte modern toplumların kültürel unsurunu oluşturmaktadır. Ona göre sosyal sermaye, iki ya da fazla birey arasındaki işbirliğini destekleyen somutlaşmış, resmi olmayan kurallar bütünüdür. Sosyal sermayeyi oluşturan normlar, iki arkadaş arası karşılıklı davranış normları olduğu gibi, farklı düşünce ve inançları da kapsar. Burada mevcut bireyler arası ilişkilerin somutlaşmış olması önemlidir. Sosyal sermaye ile ilişkili olarak karşımıza çıkan güven, ağ, sivil toplum ve benzerleri, sosyal sermayenin sonuçları olarak oluşan gölge unsurlardır ancak sosyal sermayenin kendisini oluşturmazlar. Fukuyama'nın tanımında dikkat çeken nokta, topluluğa hâkim olan güven duygusunun topluluğun üyeleri arasındaki ilişkileri kolaylaştırıcı olduğudur (Aydemir, 2011: 78). Ona göre bütün toplulukların az da olsa toplumsal sermayesi vardır. Toplulukların birbirleriyle arasındaki fark, güven çapı olarak adlandırdığı, dürüstlük ve vefakârlık gibi, işbirliğine ilişkin normların aynı toplum içinde herkes ile değil sınırlı bir grupta (aile gibi) paylaşılabilmek durumudur. Fukuyama (2000: 25-26), toplumsal sermayenin

yararlarının ekonomik alanın oldukça ilerisine ulaştığını, sağlıklı bir sivil toplum için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Fukuyama (2000: 23), toplumsal sermayeyi modern toplumların yaşadığı, kendi deyimiyle büyük çözölme ile bağlantılı olarak incelemektedir. Ona göre sınırsız aşırı bireycilik kültürü, kişisel davranışlara ve buna bağlı suç artışına, dağılan ailelere, çocuklarına karşı yükümlölüklerini yerine getirmeyen ebeveynlere, birbirini umursamayan komşulara, toplumsal yaşamın dışına atılmış vatandaşlara neden olarak çözölmeyi yaratmaya başlamıştır.

Fukuyama, bireyler arası güvenin toplumsal ilişkiler için çok önemli olduğunu belirtmekte, ortak güvenin işbirliğini genişletip iş ilişkilerini artırdığını belirtmektedir. Ona göre sosyal sermaye, güveninde oluşturduğu temelle, başarılı bir kalkınma için gerekli koşul olsa da hukukun üstünlüğü ve temel siyasi kurumların varlığı da gereklidir. Güçlü bir demokrasi ve ekonomik gelişme için, güçlü sosyal sermayenin varlığına ihtiyaç vardır. Fukuyama'nın sosyal sermaye teorisine yaptığı en belirgin katkı, sosyal sermayenin ölçölmesinde en basit olarak, toplumda birçok insanın güvenilir olduğunu düşönen insanların oranını baz almasıdır (Gerni, 2013: 13-14).

2.2.5. Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama'nın Bazı Ortak Noktaları ve Farklılıkları

Bourdieu'ya göre, sosyal sermaye, bireylerin ekonomik çıkarlarını maksimum seviyeye ulaştırmak için grup mallarına erişim imkânı sağlayan kaynaklardır. Coleman ise beşeri sermayeden kaynaklanan faydaları en üst seviyeye çıkarma amaçlı olarak gördüğü sosyal sermayeyi, bireylerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları sosyal yapının düzlemleri olarak belirtmektedir. Coleman'a göre kişilere yapılan yatırımın asıl önemli getirisi, sahip oldukları makamlar ve bulundukları sosyal ağlarla oluşur. Sosyal sermayenin, daha işler demokrasi ve ekonomi amacıyla karşılıklı faydaya yönelen işbirliğini kolaylaştıran güven, ağlar ve normlar olarak tanımlayan Putnam'a göre ise, Bourdieu ve Coleman'dan farklı olarak, kişisel eylem ve amaçlardan ziyade önemli olan kolektif eylemlerdir ve amaç toplumsal düzeyde daha etkin demokrasi ve ekonomidir (Eşki

Uğuz, 2010: 40-41). Fukuyama'ya göre ise liberal düzlemin olmazsa olmazı olduğu gibi toplumun kültürel bir yüzü olarak, işbirliği ve gayri resmi ilişkiler bütünüdür.

Bourdieu, sosyal sermayeyi elit bir grup tarafından birlikte bulundukları kişilere karşı yarış içindeyken kullanılan bir değer olarak görmüş, Coleman ise sosyal sermayenin dezavantajlı gruplara bir kaynak olarak hizmet ettiğini belirtmiştir. Putnam ise daha geniş ölçüde tutarak, sosyal sermayeyi toplumsal düzeyde işleyen bir kaynak olarak nitelemiştir. Buradaki üç yazar cinsiyet körlüğü adlandırmasıyla feminist yazarlarca eleştirilmiş olduğu gibi, ayrıca sosyal sermayenin tanımını farklılaştırmadan geliştirdikleri için de eleştirilmiştir (Field, 2008: 56-58).

Bu dört yazarın sosyal sermaye ile ilgili analiz düzeyinde bakış açısına baktığımızda; Bourdieu, sınıfsal rekabetteki bireyler bazında, unvanları, arkadaşlıkları, kulüp üyeliklerini ve yurttaşlığı ele alır. Coleman, aile ve topluluk dizgesindeki bireyleri baz alarak, ailenin büyüklüğünü, ebeveynlerin evdeki tavırlarını, annenin çocuğun eğitiminden beklentisini, ailenin hareketliliğini, dini kuruluşlara mensubiyeti incelemiştir. Putnam ise ulusal ölçekte araştırmayla, gönüllü örgütlere üyeliği, seçimlere katılımı ve gazete okuryazarlığını analizlerine katmıştır (Eşki Uğuz, 2010: 42). Fukuyama ise sosyal sermaye ölçümlerinde insanların güvenilirliğini baz alan sorusu üzerinden hareket etmiş, toplumsal çözülme açısından bu kavramı inceleyerek ve güven unsurunu sosyal sermayenin anahtar noktasına yerleştirmiştir.

2.3. Sosyal Sermayenin Unsurları

Birçok farklı ve çeşitli tanımı yapılabilen sosyal sermayenin, pek çok unsur ile meydana geldiği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda tanımlardan yola çıkarak karşılaştığımız temel unsurlar; ağlar, güven, normlar, ilgi ve katılım olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1. Sosyal Sermaye ve Ağlar

Sosyal ağların önemini Coleman, Bourdieu ve Putnam'da açıkça görmekteyiz. Coleman'a göre sosyal sermaye, ağlara katılımın bütünsel sonucudur. Bourdieu'ya göre ağlar, sosyal sermayenin ne olduğunun anlaşılmasının yanında, arzulanan sonuçlara nasıl ulaşılabileceğinin anahtarıdır. Putnam'a göre ise genelleştirilmiş karşılıklılığı kolaylaştırdığı gibi karşılıklı güveni de güçlendiren olgudur. Putnam'a göre toplumsal ağların azalması, sosyal sermayenin de azalmasına yol açacaktır. Sosyal ağlar, farklı analiz düzeylerinde ve farklı biçimlerde kullanılabilir. Bireysel düzeyde sosyal ağlar, ilişkilere mahsus iken, örgütsel düzeyde ağlar bir örgütün çevresindeki diğer örgütlerle olan ilişkilerini konu alır. İster bireysel isterse kolektif bazda olsun sosyal ağ yapıları ilişkisel bağlardan meydana gelir. Söz konusu bu bağlar, malların, hizmetlerin ve bilginin çıkışına hız kazandıran ve etkileşimi sağlayan bir bağlantı oluşturur. Aktörler, etkileşime geçtiği zaman oluşan ağ yapısı, aktörlerin yapıdaki pozisyonunu, statüsünü, nüfuzunu, hak ve yükümlülüklerini belirler (Eşki Uğuz, 2010: 66-68).

Ağlar, bir toplumun yatay ve dikey kesitinde yer alan, kişi ve örgütlerin ihtiyaç duydukları vakit karşılıklı olarak birbirleriyle iletişime geçmelerini sağlayan, fiziki, yasal, örfi ve davranış şekillerine bağlı imkânlardan oluşmaktadır. Fiziksel unsurunu, ulaşım ve haberleşme araçları sağlarken, yasal ve örfi unsurlarını, kanuni düzenlemeler ile örfi kuralların iletişime getirdiği sınırlama ya da serbestlikler oluşturmaktadır. Davranışsal olarak ise kişilerin, bireylerarası ilişkilerde birbirlerine karşı açık ya da kapalı tutumları gösterilmektedir (Karagül, 2012: 96).

Sosyal sermayenin oluşum aşamasından, sürdürülüp geliştirilmesine kadar geçen süreç, sosyal ağların varlığına, ağ yapılarının niteliğine, yoğunluğuna ve genişliğine bağlıdır. Sosyal ağlar işbirliğini kolaylaştırdığı gibi taraflar arası bilgi akışını da sağlamaktadır. Elbette ki ağların etkin biçimde kullanılmadığı toplumsal yapılarda, sosyal sermaye ile beklenen işlevler kendiliğinden oluşmaz (Gerni, 2013: 27). Bu yüzden sosyal ağları, sadece bireyin tek başına birçok insanı tanıması olarak değil, daha aktif bir biçimde bir miktar zaman, enerji ve duygu yatırımıyla güçlü bir karşılıklılık potansiyeli gerektirdiği ihmal edilmemeli (Cohen ve Prusak, 2001: 86).

Sosyal sermayenin en önemli unsurlarından biri olan sosyal ağlar ve bu ağlara katılım, birey ve toplumun sosyal sermaye birikiminin göstergelerinden biridir. Bu bakımdan insanların iletişim ağları büyük önem arz etmektedir. Buradan, ne bildiğin değil kimi tanıdığın sorusu ön plana çıkmakta, daha net ifade ile hem ne bildiğin, hem de kimi tanıdığın yararlıdır daha doğru ifade olmaktadır (Field, 2008: 3).

2.3.2. Sosyal Sermaye ve Güven

Güven, bireylerin ihtiyaç duyduğu ve temin etmeye çalıştığı; yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının da önüne geçebilen ve hayatını idamesi için en önemli yaşam alanı niteliğindedir. Bireylerin yaşadığı ortamda; canına, malına, kişilik haklarına, yakınlarına ve sevdiklerine ve de değerlerine saldırı olabileceğine ihtimal vermemesi ya da böyle ihtimale karşı çevresinden yardım ve destek alabileceğine inanması, ilgili bireyler açısından güven ortamının varlığı anlamına gelmektedir (Karagül, 2012: 95). Güven sosyal ilişkilerin dinamiği olarak, onu canlı tutan bir olgudur. Güven, kişisel sorumluluk, taahhütler, sözler gerektirir ve bunların eyleme dökülmesini ister. Sadece bireyin tutumu ve davranışlarıyla ilgili değil aynı zamanda kültürün bir yönü ve ürünüdür (Karadoğan Doruk, 2009: 163).

Güven, kimi zaman sosyal sermaye oluşumunun en önemli unsuru, kimi zaman sosyal sermayenin en önemli sonucu/çıktısı olarak tartışılmaktadır. Sosyal sermaye oluşumunun unsurlarından veya sonuçlarından biri de olsa, güven kavramı sosyal sermayeyle bütünleşmiş bir kavram olarak önem kazanmaktadır. Böylece Coleman, Putnam ve dolaylı biçimde olsa da Bourdieu güveni, sosyal sermayenin anahtar ögesi olarak tanımlamakta ittifak etmişlerdir. Fukuyama ise bir adım ileri giderek güveni, sosyal sermayenin ana unsuru olarak tanımlamıştır (Field, 2008: 88).

Güvensizliğin getirdiği, sıkıntı, öfke, bıkkınlık ve hayal kırıklıkları gibi olumsuz etkenlerden uzakta rahat bir alanda yaşamak, hem bireye hem de bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevreye bir ödüldür. Sosyal sermaye oluşumu gereği güvene dayanmaktadır. Sosyal sermayeyi karakterize eden ilişkilerde, toplulukların, işbirliğinin ve karşılıklı bağlılıkların makul bir güven düzeyi olmadan var olamayacağı bir gerçekliktir (Cohen ve Prusak, 2001: 51). Woolcock, sosyal sermaye

bakımından güçlü toplumların daha güvenilir olduğunu ve yönetilmesi daha kolay olduğunu belirttiği gibi, güvenin sosyal sermayenin bir sonucu olabileceğini söyler (Woolcock, 1998: 155).

Literatürde güven kavramı konusunda çalışmalar yapmış olan Fukuyama'ya göre, bireylerin diğer bireylere verdikleri taahhütleri yerine getireceğine, sadakat normlarına saygı duyacağına ve bireysel çıkarlarına yönelik davranışlardan kaçınacağına dair bir güvene sahip olurlarsa, bir araya gelip gruplar oluşturmalarının daha kolay hale geleceğini ifade etmektedir. Ona göre bu tür arka plana sahip birliktelikler, ortak hedeflere daha etkin ulaşabilirler (Fukuyama, 2000: 52). Erselcana'a göre; güven, zorunluluklar ve beklentilerin oluşmasında önemli etkiye sahiptir. Güvenilir bir toplumsal yapı, zorunlulukların büyük olasılıkla karşılığının alınacağı anlamına gelir, zira böyle bir yapıdaki diğer aktörler, izleme ve yaptırım mekanizmalarıyla kurallara uyulmasını sağlayacaktır (Erselcan, 2009: 250).

Sosyal sermaye ve güven bir arada, birbirine paralel hareket eden, sebep sonuç ilişkilerinin ayırt edilemediği ve birbirinden ayrılması zor kavramlardır. Sosyal sermayenin oluşması için taraflar arasında etkileşim ve işbirliği gerekiyken, iş birliğinin kurulabilmesi içinde güvene ihtiyaç duyulmaktadır. Çeşitli seviyelerdeki güveni ölçmek, sosyal sermayeyi ölçmenin başlıca kriter olma haline gelmiştir (Gerni, 2013: 21). Kullanımı ile azalmaktan ziyade artan, kullanılmadığında ise tükenen bir kaynak olan güven, bireyler arasında ne kadar çok varlığını gösterirse, bireylerin karşılıklı olarak inançları da o kadar artacaktır (Öğüt ve Erbil, 2009: 24).

2.3.3. Sosyal Sermaye ve Normlar

Sosyal normlar, yaygın olarak paylaşılan kültürel inançlar ve bu inançların bir bütün olarak toplum hareketleri üzerinde oluşturduğu etkiler olarak tanımlanmaktadır. Normlar ve değerler kendi içlerinde sosyal sermayenin en genel biçimini oluşturduğu gibi diğer sermaye biçimlerini de etkilemektedir (Harris ve De Renzio, 1997: 933). Normlar, literatürde bir taraftan sosyal sermayenin bir kaynağı olarak ele alınırken diğer taraftan paylaşılan güven ve karşılıklık duygusunun aracı mekanizması olarak ele alınmaktadır (Tüysüz, 2011: 22). Çünkü örgütler arasındaki

güven tesisinin sağlanabilmesi, sosyal normlar ve kuruma ait temel kurallar aracılığı ile teşvik edilebilir (Töremen ve Ersözlü, 2010: 84).

Sosyal sermayenin temelini oluşturan önemli faktörlerden biri olan normlar, sosyal değerlerin somut şekli olarak, örgütsel kültür içinde davranışı etkileyen, sosyal sistemi kurumsallaştıran ve güçlendiren öğelerdir. Normlar içinde bulundukları ortamda, bireysel ve toplumsal kontrolü sağlar, esas etkiyi yapılan eylemleri takip edip, onaylama ya da reddeden sosyal sorgulama ile gösterir (Karagül, 2012: 94-95).

Normların sosyal sermayeyi oluşturma kapasitesi, onun toplumun yararı için bireylerin kendi çıkarlarından vazgeçmeyi öngörmesinden kaynaklamakta, sosyal destek, statü ve onur diğer ödüllerle desteklenen normlar, insanlar arasındaki bağları güçlendirmektedir. Sosyal sermaye kavramının gelişiminde önemli katkıları olan Putnam'ın çalışmalarında da normlara önem verildiği görülmekte, ona göre normlar, düzenli bir toplum olma sürecine katkıda bulunacak, bunu da toplumu oluşturan bireylerin kurallara uyacağı şeklinde bir beklentiyle başaracağını, bu beklentinin de sosyal sermayenin üretilip sürdürülmesini kolaylaştıracağını ifade etmektedir. Coleman'a göre, sosyal yaşantıya yön veren normlar toplumda önemli bir konumda ise, o toplumda sosyal sermaye üretebilecek ve sürdürülebilecektir. Bireylerin dahil oldukları ağların durumu da sosyal sermaye üretiminde ön plana çıkar. Eğer ağlar dışa kapalı ise o ağa dahil olan bireylerin kendi içlerinde o ağın temel normlarına uyma ihtimali yüksektir. Bu durumu güven unsuru pekiştirir. Coleman bu durumu New York mücevher piyasası örneğinden vererek açıklamaktadır. Bu piyasada tüccarlar, birbirlerine duydukları güven neticesinde değiş tokuş etmekte ve ayrıca bir tedbir almamaktalar. Normlara uymayan tüccar, o sosyal ağdan dışlanır. Bireyler, bu bilginin yayılması ile bulundukları topluluktaki normlara riayet etme ve etmeme durumlarının nasıl sonuçlanacağını bilirler (Eşki Uğuz, 2010: 61-63).

Fiili şekilde varlık gösteren bir norm, bazen kırılğan da olsa güçlü bir sosyal sermaye biçimi oluşturur. Suçu yasaklayan fiili normlar bir şehirde geceleri dışarıda özgürce yürümeyi mümkün kılar ve yaşlı insanların güvenlikleri hakkında korkuya kapılmadan evlerinden dışarı çıkmalarını sağlar. Aynı zamanda bir topluluktaki yüksek okul başarısını destekleyen ve bu başarı için esaslı ödüller sunan normlar,

okul ödevlerini fazlasıyla kolaylaştırır. Bir topluluk içerisinde önemli bir sosyal sermaye biçimi olan kuralcı norm, kişinin kişisel çıkarlarını bir kenara bırakıp, topluluğun çıkarları doğrultusunda hareket etmesidir. Aynı zaman da kuralcı norm, toplumsal destek, statü, onur ve diğer ödüllerle pekiştirilen bir norm, genç milletler kuran; aile üyelerini kendilerini düşünmeden 'aile çıkarları' doğrultusunda hareket etmeye yönelterek aileleri güçlendiren; kendi grubuna bağlı, içe dönük ve birbirlerini ödüllendiren küçük bir grup üye ile henüz olgunlaşmamış toplumsal hareketlerin gelişimini kolaylaştıran ve genelde insanları kamu yararı için çalışmaya yönlendiren bir sosyal sermayedir (Coleman, 2000: 25-26).

2.3.4. Sosyal Sermaye de İlgi ve Katılım

Siyasal ve sosyal yaşama aktif bakış açısı ile ortaya çıkan ilgi, sivil sorumluluğun bilişsel önkoşulu olarak görülmekte ve zıddının ise ilgisizlik, ihmal, fırsatçı düşünce olduğu ifade edilmektedir. İçerisinde bulunan topluma karşı ilgisizlik, aynı zamanda toplumsal yabancılaşmanın bir sonucu olabilmekte, böyle durumlarda sosyalleşmeden ve buna bağlı olarak da sosyal sermayeden söz edilememektedir. Bu sebeple, sosyal sermaye ile ilgi arasında bir bağ görülmektedir. Bu noktada ilgi ile birlikte katılım karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin katılımının sağlanması, sosyal sermayenin üretilmesi ve sürdürülmesi açısından önem taşıdığı bir gerçektir (Öğüt ve Erbil, 2009: 29). Putnam, sosyal etkileşimin aktif katılımı sağlamada önemli bir katkı sunduğunu ifade ederek, esasında sosyal etkileşim olanağının bulunmadığı sosyal yapılarda sosyal sermayenin de gelişim imkânı bulamayacağını ifade etmektedir. Birbirleriyle yüz yüze iletişim kuramayan ve dolayısıyla sosyal etkileşim imkânı bulamayan oluşumlar, ne üyeleri arasında bir bağlantı ne de üyelerinin toplumsal özveri konusunda doğrudan katılımında bulunmalarını sağlayabilmektedir. Putnam'a göre, bu örgütler sosyal sermaye oluşturmaktan çok, toplumsal katılım ile toplumsal etkileşim arasındaki bağı kopararak sosyal sermayeyi tüketmektedirler (Putnam, 1995: 66-68).

Print ve Coleman, sosyal etkileşim ve aktif katılım düzeyinin düşük olduğu toplulukları bölünmüş sosyal yapılar olarak görerek; düşük güven ve dolayısıyla düşük sosyal sermaye ile işbirliğinin ve pozitif sosyal ağların zayıflayabileceğinin; sosyal ağların niteliksiz ve işlevsiz kalarak daha zayıf sosyal sermayeye sebep

olacağını; topluluğa ait üyelerin daha düşük düzeyde yaşam memnuniyetine sahip olmalarıyla bireyselliğin hâkim olabileceğinin ihtimalini belirtmişlerdir (Print ve Coleman, 2003: 136-137).

Vatandaşlık bilincinin yüksek olduğu toplumlar diğerlerine oranla, daha yatay ilişki ağlarının yer aldığı toplumlar olarak gözükmektedir. Kamuya ilişkin sorun çözümlerinde vatandaşların etkin biçimde yer aldığı bu topluluklarda, siyasal alanda daha uzlaşmacı ve eşitlik yanlısı bir tavır söz konusu olduğu gibi, toplumsal güvenin, yasalara inancın daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu noktada sivil katılım ile devletin eş güdümlenmesi, toplumlar açısından, üyelerin ilgilerinin arttırılması; topluluklar açısından ise ilginin topluluğa katılıma ilişkin yönlendirilmesi, sosyal sermaye açısından önem taşıdığını ifade etmek yerinde olmaktadır (Öğüt ve Erbil, 2009: 32).

2.4. Sosyal Sermaye Etkileşimleri

Sosyal sermaye barındırdığı unsurları ile bulunduğu mekânda, mekânın tüm etkenleriyle karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Bu noktada sosyal sermayenin ekonomiyle, siyasal alanla, kültürel ve toplumsal alan ile etkileşimini incelemeye çalışacağız.

2.4.1. Sosyal Sermayenin Ekonomi ile Etkileşimi

Toplumların ekonomik alanda başarıları sadece ilgilendikleri alandaki performanslarıyla değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetleri dolaylı olarak da etkileyebilen sosyal faktörlerle de bağlantılıdır. Bu çerçevede toplumsal barışı, uzlaşmayı ve güveni temsil eden sosyal sermaye, ekonomik bir değer olarak literatürde yer bulmaktadır (Keleş, 2012: 40).

Sosyal sermaye ile ekonomi arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığına kabul edenler, ilişkiler, ağlar ve normlardan oluşan sosyal sermayenin, piyasanın etkin işlemesine pek çok farklı şekilde katkıda bulunacağını öne sürmektedirler. Buna göre yüksek seviyede sosyal sermayenin varlığı şunları beraberinde getirecektir. İlk olarak

bireysel satıcılar ve alıcılar arasında, sosyal ağlar bilgi akışını kolaylaştırır ve paylaşılan işbirliği kuralları büyük ölçüde işlem maliyetlerini azaltır. İkinci olarak firmalarda ağlar ve işbirliği kuralları takım çalışmasını kolaylaştırabilir, çalışanlar ile işverenler arasındaki oluşabilecek problemler azaltılabildiği gibi bilgi akışı da rahat hareket sağlayabilecektir. Bir diğer nokta ise, firmalar arasında ağlar ve işbirliği kuralları inşa edilebilir, yüksek ücretli yasal sözleşmelere olan ihtiyacı ve masrafları azaltabilir. Böyle bir toplum örgütsel yenilikleri ortaya çıkarmada daha etkili olacaktır, çünkü; yüksek güven seviyesinin varlığı çok çeşitli alanlardaki toplumsal ilişki türlerinin belirlenmesine izin verecektir. Bu durumların tersi halinde birbirlerine güvenmeyen insanlar kendilerini sadece müzakere, anlaşma ya da dava etme sistemi olan formel kurallar içindeki toplum sisteminde bulacaklardır. Burada ki güvenin yerine geçen yasal uygulama, ekonomi uzmanlarınca işlem maliyeti kapsamına girmektedir. Yani yaygın olan güvensizlik, ekonomik faaliyetlere bir tür vergi olarak eklenir. Diğer nokta ise kurumlar ile yerel birliktelikler arasında oluşacak gönüllü çalışma ve benzeri etkileşimler, problem çözme ve liderlik gibi yetenekleri geliştirmede çalışanlara fırsatlar sunabilir. Böylece kurumlar, işgücü yeteneklerini daha az maliyetle geliştirebilirler. Belirtilecek diğer nokta ise; ağlar ve bağlantılar, sosyal sermayeyi iş aramayı kolaylaştıran oldukça etkin bir mekanizma haline getirmektedir. Sosyal sermaye köprüsü iş bulma sürecinde etkin bir rol oynamasından dolayı kurumlara çalışan bulma maliyetlerinin azalmasını da sağlayacaktır (Keleş, 2012: 41-43; Eşki Uğuz, 2010: 114-116; Fukuyama, 2005: 43-45).

Grootaert tarafından, etkin ve doğru olmayan aynı zamanda yetersiz enformasyon nedeniyle ya da durum belirsizliği ve aktörlerin, bu durumlardaki bakış açılarının belirlenemezliği ortaya çıkabilecek başarısızlıkların azaltılmasına, karşılıklı bilgi tasarımı ile de katkı sağlayabileceği ifade edilen sosyal sermayenin unsurlarını barından ve bu unsurlara işlerlik kazandıran ekonomik ortama sahip ülkelerin performanslarının, sosyal sermayeleri ile doğru orantılı olacağı düşünülür. Toplumsal ve siyasal istikrarının sağlanması, kamu sektöründe verimlilik artışı, gelir adaletinin sağlanması gibi çeşitli makroekonomik konularla birlikte, yoksulluğun önlenmesi ve azaltılması konusu üzerinde yoğunlukla durulduğu; ekonomi içerisinde önemli düzenleyici yetkileri olan, Dünya Bankası gibi, küresel kurumların bu açıdan sosyal sermayeye önem verdikleri gözlemlenmektedir (Öğüt ve Erbil, 2009: 34-35).

Sosyal sermayenin ekonomi ile ilişkisi konusunda Putnam'ın iddiası noktasına geldiğimizde, ona göre; güven ve iletişim ağlarının geliştiği yerlerde bireyler, şirketler ve hatta uluslar zenginleşmektedir. Bu iddiaya ilişkin kanıt, makro düzeyde kesin kanıt olmasa da üstü kapalı olarak görülmekte. Putnam'ın İtalya demokrasisi üzerine yaptığı çalışmalarında, toplumsal katılım ve refah arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu öne sürülmüştür (Field, 2008: 79).

2.4.2. Sosyal Sermayenin Siyasal Alan ile Etkileşimi

Güvene dayalı ilişkilerin tam anlamıyla toplumda kendini gösterebilmesi; toplumun demokratik bir yapıda politik yaşama katılım sağladığı, istikrarın sağlandığı siyasal yapılanma ile oluşmaktadır.

Sosyal sermayenin yüksek olması ile özgürlükçü bir demokratik yönetim şekli arasında bir etkileşim vardır. Demokratik yönetim; özgür ve katılımcı seçimlerin yapılması ile bireylerin gerçek manası ile özgürlüklerden yararlanmasıdır. Demokrasinin özgürlük boyutunun toplumda uygulama alanı bulabilmesinde, genel güven düzeyinin belirleyici olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü özgürlüğün, toplumun bütün kesimlerine adil bir şekilde yayılması yönetilenler ile yönetenler arasındaki dikey karakterli güven düzeyinin yüksek olmasını gerektirmektedir. Yöneticilerin, toplumun bazı kesimleri ile güvene dayalı ilişkilerinde sorun yaşaması, söz konusu kesim için özgürlüklerin kullandırılmasında engel oluşturabilir (Karagül, 2012: 137).

Politik katılım hususunda bireyler bir taraftan siyasal faaliyetlere katılarak, ait olduğu ve güvendiği topluma hizmet etme düşüncesinde olabilirler. Bir taraftan da ülkenin geleceğine duyulan bir güvensizlik varsa, siyasal yaşama katılmayı riskli görebilirler. Güven düzeyi zayıf olduğu ülkede, yönetim istikrarsızlık sergilemekte ise, bir dönem aktif siyasal yaşamda olmak, bir sonraki dönemde riskli bir yaşantı anlamına gelebilir. Yine genel güven düzeyinin düşük olduğu ülkeler, karşımıza iç çatışmaların ve askeri müdahalelerin varlığının eksik olmadığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal sermayenin yüksek olduğu toplumlarda iç çatışmalar ve ekonomik krizler oldukça alt seviyede bulunduğundan herhangi bir askeri müdahale içinde zemin oluşmamaktadır (Karagül, 2012: 138-140).

2.4.3. Sosyal Sermayenin Toplumsal Alan ile Etkileşimi

Sosyal sermayenin toplumsal alan ile etkileşimini; öncelikle bireyin davranışlarının bağlı olduğu ve temel şekillenmesini sağlayan aile unsuru; bireyin aile unsuru yanında tamamlayıcı rol alan eğitim unsuru; sağlık unsuru, suç olgusunun yerleşmesi, devletin genel işleyişi ve örgütler çerçevesinde inceleyeceğiz.

2.4.3.1. Sosyal Sermaye ve Aile

Sosyal sermaye açısından toplumsal alan içerisindeki aile olgusu üzerinde önemle durulan bir husustur. Aile kurumu bir taraftan sosyal bağlar ile normların oluşturulmasında, diğer taraftan da üyelerin yaşantılarında ihtiyaç duydukları sosyal iletişim ağlarını oluşturabilmelerinde önemli katkı sağlar. Bu kurum bireylerin eğitim aldıkları ilk sosyal örgüt olarak, hem resmi eğitimdeki başarıda hem de sosyal sermayenin geliştirilmesinde pozitif açıdan önemli rol oynar (Karagül, 2012: 108).

Sosyal sermayenin üretilmesi, sürdürülmesi ve yayılmasında kendilerine önemli görevler düşen bireylerin, içerisinde bulundukları topluma bağlılıklarına gereksinim bulunmaktadır. Aile kurumu da, bireylerden beklenen bağlılık davranışlarına temel oluşturacak yaklaşımları kazandırmasında önemi büyüktür. Sosyal sermayenin klasikleri arasında ele alınan Coleman'ın da üzerinde durduğu ailenin, içerisindeki birey, ortak amaçlar etrafında birlikte hareket edebilme düşüncesini kavrayabilir. Ayrıca sosyal sermaye, toplumsal ve ailesel bağlılığın, yönetsel sorunların çözümüne yönelik güveni geliştirir ve eğitimin gerçekleştirilmesinde karşılaşılabilecek sorunların giderilmesinde yol gösteren bir unsur olarak işlev görür (Öğüt ve Erbil, 2009: 36-37).

2.4.3.2. Sosyal Sermaye ve Eğitim

Sosyal sermaye kavramına ilk değinen Hanifan'ın tanımı sosyal sermaye ile eğitim ilişkisi üzerindendir. Bu anlamda eğitim, sosyal sermayenin üretilmesinde etkin olan ve aynı zamanda sosyal sermayenin de bir sonucu olduğu ifade edilen olgu olarak, insan sermayesinin artırılması açısından önem arz etmektedir (Keleş, 2012:

49). Hatta eğitim faaliyetlerinin asıl amacının sosyal sermaye birikimine katkı sağlamak olduğu söylenebilir (Karagöl, 2012: 143).

Sosyal sermayenin oluşması ve artırılmasında aileden sonra gelen eğitim kurumları, yetişkin ve gençleri eğitsel hedefler etrafında bir araya getiren özelliği ile sosyal sermayenin devamını sağlamaktadır. Bireyler eğitim kurumlarında sosyal sermayeyi iki türlü edinebilmektedirler. İlki, eğitim kurumları öğrencilerin beraberinde getirdikleri kültürel, beşeri ve ekonomik sermaye temelinde sosyal sermayeyi oluşturacaklardır. Burada sosyal sermaye, sermayenin diğer biçimleri tarafından meydana getirilmektedir. Sosyal sermaye düzeyi düşük olan öğrencilerin sosyal sermaye düzeyi yüksek olan öğrencilerle aynı ortamda bulunabileceği durumunda sosyal etkileşim sürecinin, düşük sosyal sermaye düzeyine sahip olan öğrencilere katkı sağladığı görülebilmektedir. İkinci olarak, öğrenciler sosyal sermayeyi okul ortamının sunduğu imkânlardan da edinebilirler. Sosyal sermaye okullardaki müfredatta, fiziksel kaynaklarda ve öğrenciler, öğretmenler arasındaki ilişkilerde mevcuttur. Bu yüzden eğitsel kuruluşlar, hem öğrencinin eğitimine katkıda bulunacak hem de sosyal sermaye üretebilecektir (Eşki Uğuz, 2010: 161-162).

Ekonomik ve sosyal sermaye açısından iyi konumlanmış ailelerin çocuklarının, kendilerine göre daha olumsuz şartlarda konumlanan ailelerin çocuklarına göre eğitim başarıları açısından daha üstün olduğu gözlenmiştir. Ailelerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri çocukların beşeri sermayelerinin de bir göstergesi olan yetenek, bilgi gibi özelliklerine yansımaktadır (Field, 2008: 65).

2.4.3.3. Sosyal Sermaye ve Sağlık

Sosyal sermaye ile sağlık ilişkisinin bulunduğunu uzunca zamandan beri olduğunu görebilmekteyiz. Durkheim'ın yaptığı çalışmalarda, intihar oranlarının toplumsal bütünleşmenin az olduğu toplumlarda yüksek, bunun karşısında toplumsal bütünleşmenin birbirine kenetlenmiş şekilde olduğu toplumlarda ise düşük olduğunu gösterilmiştir. Güçlü sosyal iletişim ağları olan insanların ölüm oranları sosyal bağları zayıf olanların yarısı ya da daha azı kadar olmuştur. Putnam'da sağlık ve sosyal sermaye ilişkisine yönelik çalışmalar yapmış, sosyal iletişim ağlarına işaret etmiştir. Bu noktada dört kategori belirlemiştir. İlk olarak sosyal ağlar, öncelikle

stresi azaltmada maddi yardım sağlar. İkincisi sosyal ağlar, alkolikler gibi toplumsal olarak izole olmuş bireyler için sağlıkla ilgili gerekli normları uygulatabilme gücüne sahiptirler. Aynı zamanda sosyal ağlar, birinci kalite tıbbi hizmet için daha etkili faaliyet gösterebilmektedir. Son olarak da sosyal ağlar, hastalıkla ve stresle mücadelede vücudun bağışıklık sistemini harekete geçirebilmektedir (Field, 2008: 81-82). Bunların yanı sıra eğitim durumu, komşuluk, akraba ilişkileri, sırdaşlık, sivil toplum kuruluşlarına katılım gibi hususların belirlediği sosyal sermaye, fiziksel ve ruhsal sağlığı belirlediği gibi sosyal destek düzeyleri üzerinde de etkiye sahiptir (Eşki Uğuz, 2010: 111).

2.4.3.4. Sosyal Sermaye ve Suç

Sosyal sermayenin toplumda suçu önlemede ve güvenliği oluşturmada kendiliğinden bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Putnam yüksek sosyal sermaye düzeyinin, diğer etkenlerin eşit kalması şartıyla, düşük suç oranına çevrilebileceğini söylemiş, şiddetli suç ile sosyal sermaye endeksi arasında devlet düzeyinde güçlü negatif ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır (Field, 2008: 85).

OECD'nin çalışmaları da Putnam'ı destekler şekilde, genellikle insanların birbirlerini iyi tanımadıkları, gençlerin ve çocukların gözetiminin çok az olduğu ve toplumsal katılımın az olduğu toplumlarda suç oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Sosyal sermaye, suç yönlü davranışları engelleyici kuralların gelişmesine yardımcı olur. Belirlenmiş kurallara uygun olmayan davranışlarda bulunanlara, komşuların müdahalesi ve kınama gibi çeşitli davranışlarla cezalandırmaya yönelik imkânlar sunabilir. Aynı zamanda iletişim ağlarının varlığı, bireylerin topluma uyum sağlamalarını teşvik ederek, özgüven ve aidiyet duygusuna sahip olmalarını ve bunun sonrasında şiddete doğru hareket etme ihtimallerinin ortadan kalkmasını sağlayabilir (Eşki Uğuz, 2010: 112-113).

2.4.3.5. Sosyal Sermaye ve Devletin İşleyişi

Sosyal sermayenin oluşturulabilmesi için sosyal istikrar önemli olup, bu konuda da devlete önemli görevler düşmektedir. Ekonomik ve sosyal gelişme, ortak amaçlar etrafında devlet ile sivil toplumun ortak hareket etmesi ile mümkün

olabilecektir. Böylelikle devlet, sosyal sermayenin oluşturulmasında ve biriktirilmesinde aktif ve etkin bir taraf olarak karşımıza çıkacaktır. Devletin tek başına sosyal sermaye üretmesinin maliyeti yüksektir. Çünkü ürettiği kamu mal ve hizmetlerinin finansmanı için, bireyin ve kurumların gerçekleştireceği ekonomik faaliyetlerden elde edeceği vergilerden yararlanmakta, ayrıca devlet, sunduğu malın finansmanı için bireyden bir katkı alıp almama hakkına da sahip bulunmaktadır. Toplumsal ortak değerlerin üretilmesi, ekonomik, sosyal ve politik değerlerin paylaşarak güven unsurunun her türlü ilişkisinin temel unsuru haline getirilmesi ile sosyal sermaye unsurun arttırılması söz konusu olabilecektir (Altay, 2007: 347-348).

Putnam, daha yüksek katılım ve güven düzeylerine sahip bölgelerin daha kaliteli hükümetlere sahip olduklarını ileri sürmektedir. Katılım ve güvenin, sosyal sermayenin iki önemli unsuru olduğu düşünüldüğünde kastedilen şeyin, yüksek sosyal sermaye düzeyi olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada yüksek sosyal sermayenin, birçok açıdan devletin işleyişini pozitif bir şekilde etkileyeceği iddia edilebilir. Buna göre yüksek sosyal sermaye ilk olarak vatandaşlar arasında erdemi ilerletmekle vatandaşları daha toplum odaklı yapar, kanunları uzun süreli kılar, devletle işbirliğini ve vergi ödemede gönüllüğü artırır. Özellikle de devlet politikalarının uygulanmasını kolaylaştırır. İkinci olarak vatandaşları daha bilinçli politika tüketicileri yapar. Son olarak ise hem bürokratları hem de politikacıları daha işbirlikçi hale getirir (Eşki Uğuz, 2010: 117-118).

2.4.3.6. Sosyal Sermaye ve Örgütler

Her örgütte görülebilen sosyal sermaye miktarı ile farklılık göstermektedir. Tüketilebilir ya da arttırılabilir, israf edilebilen ya da çoğaltılabilen şeklinde olabilir. Sosyal sermayenin örgütlere getirisi şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yerleşik güven ilişkilerinin varlığı, ortak referanslar sayesinde oluşabilecek iyi bilgi paylaşımı ve işlem maliyetlerinin düşürülmesi şeklinde çıkabilir. Ayrıca, işten çıkarma, işe alma ve eğitim giderlerini azaltan, personel değişikliklerinin neden olduğu sorunlara yol açmayan ve örgütsel bilgiyi koruyan düşük iş gücü devir oranları şeklinde ve örgütsel istikrar ile anlayış birliği sayesinde daha da birbiriyle kenetlenmiş şeklinde karşılaşırız (Cohen ve Prusak, 2001: 28).

Sosyal sermaye örgütler üzerinde birçok olumlu etkiye sahiptir. Buna göre, sosyal sermaye, öncelikle kaliteli işgücüne ulaşımı kolaylaştırıcı bir etki yaratacaktır. Sosyal ağlar sayesinde örgütler, işgücü için aday bulma maliyetlerini azaltmakta birlikte eğitim düzeyi ve kalitesi yüksek adaylara da ulaşabilmektedir. Örgütler düzeyinde sosyal sermayenin bir başka olumlu etkisi de kendisini örgütsel bağlılık noktasında göstermektedir. Örgütün sosyal sermayesi, örgüt içinde kaliteli bir iletişim sağlar. İletişimin kaliteli olması, örgüt içinde bilgi paylaşımının etkin bir şekilde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bilgilerin tam ve güvenilir olması, bireyin üyesi olduğu ağa daha fazla bağlanmasını sağlamaktadır. Ayrıca örgüt üyelerinin algıladığı bireyler arası güven, örgütsel bağlılığı doğrudan etkilemektedir. Örgüt içinde güven ve birlik olduğu sürece, farklı departmanlardan, farklı düzeylerden arkadaş ağları kuran bireylerin örgütle bütünlük sağlaması daha hızlı ve daha kolay gerçekleşmektedir. Yapılan araştırmalarda; farklı gruplar arasında güçlü bağların fazla olması, örgütlerde yaşanan çatışmaları azalttığı gözlenmektedir. Güçlü bağlar, farklı grupların etkileşim içinde olmasını, grup üyelerinin birbirini anlamasını ve birbirlerinin sorunlarına eğilmelerini beraberinde getirmektedir. Ayrıca bilgi paylaşımı sayesinde önyargılar ortadan kalktığı için, iç gruptaki üyeliğin önemini azalacak ve dış gruba bağlılık oluşturulmasını sağlayacaktır. Sorunların çözümünde iletişim kanalı oluşturan güçlü bağlar, gruplar arasında sık etkileşim kurulmasını sağlar ve bu sayede şikâyetlerin birikmesi ve kıskançlığın oluşumu engellenir. Çatışmayı önleyen sosyal sermaye aynı zamanda yaratıcılığı da desteleyecektir. Birçok uzmana göre fikirlerin ve bilginin etkileşimi, yaratıcılığı arttırmaktadır. Bu fikirlerin ve bilginin iletişimi ise sosyal ağlar sayesinde gerçekleştirilmektedir. Birey, ne kadar farklı gruplardan insanlarla iletişime geçerse, sorunlara önerdiği çözüm yolları da farklılaşacak ve bu da yaratıcılığı arttıracaktır. Sosyal sermaye örgütlerde asıl pozitif sonuçlarını bilgi paylaşımı noktasında göstermektedir. Örgütte çalışanların insan sermayesi, örgüte getirdikleri bilgi ve deneyimlerdir. Burada üzerinde durulması gereken sosyal sermayenin, insan sermayesinin önemli bir tamamlayıcısı olduğu ve örgütsel öğrenmeyi desteklediğidir. Bireylerin sahip oldukları insan sermayesinin, diğer bireylerinkiyle etkileşim kurmadığı ve örgüt içinde paylaşılmadığı sürece, çok fazla bir değer yaratması beklenmemektedir. Çeşitli uzmanlık alanlarından birçok ilişki içeren zengin sosyal ağlar, bilginin daha az zaman ve enerji harcanarak elde edilmesini mümkün kılar. Bu ağlar sayesinde bilginin yayılması ve aynı zamanda bilginin kombinasyonu gerçekleşmektedir.

Sosyal etkileşim, güvenilirlik ve ortak vizyon olarak belirlenen sosyal sermaye boyutları, bilgi alışverişini ve birleşimini olumlu olarak etkileyerek, örgütün ürün yenilik kapasitesini arttırmaktadır. Farklı birimler arası sosyal etkileşim, ortak çıkarların oluşumunu kolaylaştırır; ortak vizyon sayesinde örgüt üyeleri bilgilerini paylaşmaya daha açık olurlar. Böylelikle bilginin örgüt içinde yayılmasını sağlayarak, örgütte değer yaratılmasına yol açılır (Eşki Uğuz, 2010: 118-120).

Sosyal sermaye bir örgütte, bilginin hiyerarşik olarak paylaşılmasını sağladığı gibi güven odaklı ortak amaçların paylaşılmasını da beraberinde getirir. Örgütte çalışanlar belirlenen amaçlara ulaşma hedefiyle, paylaşımında bulunarak ortak heyecan üretir ve bunu birbirlerine karşı güvene dayandırır (Töremen ve Ersözlü, 2010: 37-39).

2.5. Sosyal Sermayenin Ölçümü

Herhangi bir konu üzerine çalışma yapabilmenin temelinde ölçme unsuru karşımıza çıkan bir meseledir. Parasal değer olarak ölçümü mümkün olmayan sosyal sermayenin de değerlendirilmesinde genellikle sosyal göstergelerden yararlanmak mümkün olabilmektedir. Bu hususta da sosyal hayata dönük gözlem ve değerlendirmeler önem taşır (Karagül, 2012: 99).

Sosyal sermaye kavramının muğlak ve farklı biçimlerde tanımlanması; güven, sivil bağlar ve katılım derecesi gibi nitel değişkenlere dayanıyor olması, sosyal sermaye ile ilgili standart araştırmaların yokluğu gibi sebeplerden dolayı az çok sosyal sermayenin ölçülmesi konusuna ilgi gösterilmiştir (Fine, 2011: 287).

Ölçme, kişinin ölçmesini gerektireni net olarak tanımlanmasını varsayar. Ancak sosyal sermayedeki tanımların farklılıkları ve çeşitliliklerinden dolayı değişiklik göstermesi gösterge listesi sunmayı zorlaştırmaktadır (Grooteart, 1998: 10). OECD'e göre sosyal sermaye ile ilgili unsurlar söze dökülmemiş ve ilişkiseldir, ölçüm ve sınıflandırma kolay olamayacağı için sosyal sermayeyi ölçmek zordur (OECD, 2001: 43). Ölçme ne kadar zor olsa da OECD'in beş temel düzeyde sosyal sermayeyi ölçtüğü gözlenmektedir. Bunlar, oy kullanma oranları, yerel ve ulusal konularda harekete geçme olan Yurttaşlık katılımı; arkadaşlarla ve akrabalarla ilişki

kurma üzerine olan Sosyal ağlar ve destek; gruplar ve gönüllü organizasyonlarda yer alma anlamında Sosyal katılma; hediye alıp verme, iyilik yapma, diğer insanlara ve kurumlara güvenme anlamında karşılıklılık ve güven; son olarak ta sosyal çevre hakkında düşüncelerdir (Aydemir, 2011: 103).

Ekonomik, sosyal ve siyasi alanların birleştirilerek farklı analiz düzeyleriyle ele alınması gereken sosyal sermayenin, tanımlanması ve ölçülmesinde sorunlar vardır. Sosyal sermayenin ölçümünde göstergeler olan; güven, normlar ve ağlara katılım düzeyi gibi unsurlar, sosyal sermayeyi temsil eden ve net bir ölçüm sağlayacak göstergeler olmaktan ziyade, dolaylı ve kesin olmayan niteliğe sahiptir (Erselcan, 2009: 248).

Sosyal sermayenin en zayıf yanı olarak görülen ölçme sorunu için fikir birliği olmamasından dolayı Fukuyama'ya göre iki yaklaşım ele alınabilir. Birincisi belirli bir toplumda grup üyeleri ve grupların sayılmasıdır. İkincisi ise sivil katılım ve güven seviyelerini ölçen alan araştırması verilerini kullanmaktır (Fukuyama, 2001: 12).

Sosyal sermayeyi ölçme çalışmalarında, sosyal sermayeyi bireylerin sahip olduğu bir şey den ziyade grupların sahip olduğu bir şey olarak ele alındığında, güven ya da katılım düzeyi gibi unsurlar üzerinden ölçüm gerçekleştirilmektedir. Yani sosyal sermayeyi kolektivitinin bir özelliği olarak ele alındığı zaman, sosyal sermayenin en yaygın ölçümü "katılım" boyutu üzerinden şekillenmekte ve politik, dini ve gönüllü kuruluşların faaliyetlerine katılım oranının sosyal sermayeyi ölçtüğü düşünülmektedir. Sosyal güven de, sosyal sermayenin düzeyini ölçmede "hızlı ama kirlili" bir ölçüm yöntemi olarak değerlendirilse de, birçok araştırmada başka ölçüt olarak karşımıza çıkar. Güven konusunda en sık başvurulmuş çalışma, Dünya Değerler Araştırmasıdır. Araştırmada bireylere, "sizce insanların çoğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken veya bir iş gerçekleştirirken hiç bir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerek" tarzında sorular sorulmaktadır. Sorulara verilen cevap, "evet insanların çoğuna güvenilebilir" şeklinde oluyorsa bu toplumun güven düzeyinin yukarılarda, "dikkatli olmak gerekir" seçeneği öne planda olursa da toplumun güven seviyesinin aşağılarda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Dünya Değerler Araştırmasının bu çalışmaları "güven" gibi farklı tanımları olan bir

kavram üzerinden şekillendirdiği için eleştirilmektedir. Gerçekten de “güven” unsurunun sosyal sermayeyi ölçmede tek başına yeterli bir vekil olduğu konusunda evrensel bir fikir birliği de bulunmamaktadır. Bu sebeple güven hakkında tek bir sorudan hareketle ya da katılım düzeyinden hareketle sosyal sermayeyi ölçmeye kalkışmak zayıf ve gerçeği yansıtmayan bir ölçüm olarak kabul edilmektedir (Eşki Uğuz, 2010: 124-125).

Sosyal sermayeyi ölçebilmek ne kadar zor olsa da bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan; Putnam'ın sosyal sermaye endeksine ve sosyal sermayenin makro düzeyde ölçüm göstergelerine bakacağız.

2.5.1. Putnam ve Sosyal Sermaye İndeksi

Putnam'ın sosyal sermaye ölçümünün iki temel bileşeni bulunmaktadır bu bileşenlerden ilki güven düzeyinin ölçümünü içermekte olup, Genel Sosyal Araştırmalar ve Dünya Değerler Araştırması'nda yer alan güven düzeyini ölçmeye yönelik sorudan hareket etmektedir. Putnam'ın sosyal sermaye ölçümünün ikinci bileşeni ise, sosyal ağların gücüdür. İkinci bileşende dernekler, okul aile birlikleri, dini cemaatler, yardım dernekleri gibi formel gruplara üyelik sayısına göre ölçüm yapılmaya çalışılmaktadır. Putnam, daha sonra ki zamanlarda ise çalışmalarını daha da detaya inerek sosyal sermaye dizininde; bireylerin son bir yıl içerisinde yerel birliklerin meclislerinde çalışıp çalışmadıkları, herhangi bir örgüt ya da klüp yönetiminde görev alıp almadıkları ve aldılarsa bunun sayısı, üye olunan grup sayısı, okul ya da kent işleriyle ilgili halk toplantılarına katılım oranları, gönüllü faaliyetlere ve arkadaşlara ayrılan zaman, evde eğlenmeye ayrılan zaman, her bin kişiye düşen sivil toplum sayısı gibi soruların cevaplarından hareketle sosyal sermayeyi ölçmeye çalışmıştır (Eşki Uğuz, 2010: 126). Tablo 3'de Putnam'ın sosyal sermaye göstergesinin bileşenlerini görmekteyiz.

Tablo 3

Putnam'ın Sosyal Sermaye Göstergesinin Bileşenleri

Sosyal Yaşamın Ölçümü
Son bir yılda yerel birlikteliklerin aktivitelerine katılım
Son bir yıl da örgüt yapılarının yönetiminde görev alma
Her bin kişiye düşen kentsel örgütlerin sayısı
Son yılda klüp organizasyonlarına ortalama katılımlar
Gruplara üyeliklerin yaklaşık sayısı
Kamusal Olaylara Gösterilen İlginin Ölçümü
Seçimlere katılım oranları
Son yılda kamusal toplantılara katılım oranı
Sosyal Gönüllülüğün Ölçümü
Her bin kişiye düşen sivil toplum örgütü sayısı
Son yılda sosyal projelerde kaç kez yer alındığının yaklaşık sayısı
Son yılda gönüllü işlerde yaklaşık kaç kez yer alındığı
İnformel Toplumsallaşmanın Ölçümü
“Arkadaşlarımı ziyaret için çok zaman harcarım” görüşünü onaylama
Son yılda ev toplantılarına katılımın yaklaşık sayısı
Güvenin Ölçümü
“Çoğu insan güvenilirdir” görüşünü onaylama
“Çoğu insan dürüsttür” görüşünü onaylama

Kaynak: (NationalStatistics, 2001 'den aktaran Eşki Uğuz, 2010: 127)

2.5.2. Sosyal Sermayenin Makro Düzeyde Ölçümü

Grootaert, sosyal sermayeyi makro düzeyde ölçmeye yönelik çalışmalarını, daha önceki ampirik çalışmalardan yola çıkarak yapmaya çalışmıştır. Ölçüm Tablo 4'te de belirtilen yatay ilişkiler, sivil ve siyasi toplum, sosyal uyumluluk, yasal ve yönetim boyutu olmak üzere dört ana göstergede ele alınmıştır.

Hepsi deneysel çalışmalarda kullanılan bu göstergelerden yatay ilişkiler kapsamındakiler, mikro açıdan ele alınarak şemasal hale getirilmiş, diğer göstergeler ise ulusal ve çapraz ülke şeklinde ülkeler arası karşılaştırma çözümlemesinde kullanılmıştır (Grootaert, 1998: 15).

Tablo 4

Grootaert'in Sosyal Sermaye Göstergeleri

YATAY İLİŞKİLER	Yerel kurum ve derneklerin türü ve sayısı Üyeliklerin derecesi Katılımcı karar yapıcılığın derecesi Birlik içerisinde akraba türdeşliğinin derecesi Birliklerdeki gelir ve meslek türdeşliğinin derecesi Köy üyeleri ve ev halkı arasındaki güven boyutu Hükümete güvenin boyutu Sendikalara güven boyutu Topluluk örgütünün derecesinin yüzdesi Destekleyici ağlara güvenilirlik Havalelerden gelen hane halkı gelirin yüzdesi Hediye ve transfer harcamalarının hane halkındaki yüzdesi Yaşlı nüfusun birilerinin bakımına bağımlı olmalarının oranı
SİVİL VE SİYASAL TOPLUM	Sivil özgürlüklerin oranı Siyasal ayrımcılığa uğrayan nüfusun oranı Siyasal ayrımcılığın derinliğinin oranı Ekonomik ayrımcılığa uğrayan nüfusun oranı Ekonomik ayrımcılığa uğrayanların yoğunluğu endeksi Ayrılkçı hareketlere katılım oranı Demokrasi oranı Yolsuzluk oranı Hükümet verimsizliğinin oranı Demokratik kurumların gücü ve özgürlük ölçüsü Siyasal istikrarın ölçüsü Hükümetin yerinden yönetiminin derecesi Seçimlere katılım oranı Siyasi suikastler Anayasal hükümet değişiklikleri ve darbeler
SOSYAL UYUMLULUK	Toplumsal hareketlilik göstergeleri Toplumsal gerilimlerin gücünün ölçümü Etnik ve dilsel parçalanmışlık Protesto gösterileri ve ayaklanmalar Grevler Cinayet oranları Diğer suç oranları Her 100 bin kişideki mahkum yüzdesi Gayri meşruluk oranları Tek ebeveynli evlerin oranı İntihar oranları Boşanma oranları Genç nüfusta işsizlerin oranları
YASAL VE YÖNETİŞİM BOYUTU	Bürokrasinin kalitesi Mahkemelerin bağımsızlığı Kamulaştırma ve millileştirme riski Hükümet tarafından hazırlanan ama tanınmayan sözleşmeler Sözleşmelerin uygulanabilirliği Sözleşme gücü oranında para yani parasal sözleşmeler

Kaynak: Grootaert, 1998: 15.

Genel olarak göstergelere bakıldığında sosyal sermayenin var olduğu toplumlardaki en önemli özellik toplumsallığın, bireyselliğin önüne geçmiş olmasıdır. Böylece toplumsal çıkarlar ve sosyal sorumluluk duygusu, bireysel çıkarları bastırmış hale getirecektir (Karagül, 2012: 102).

2.6. Sosyal Sermayeyi Üretmek ve Arttırmak

Coleman'a göre, sosyal sermayenin üretiminde dört faktör bulunmakta, bu faktörler; ağların kapalılığı, sosyal yapıların istikrarı, ideoloji ve refahtır. Ağların kapalılığı bir grup içerisindeki birbirlere tanındıkları ve çoklu alanlarda etkileşime geçtikleri zaman söz konusu olur. Ağların kapalılığı, güvenin hüküm sürdüğü bir çevre oluşturacak, toplumda bilgi paylaşımı ise kolaylaşacaktır. Bir diğer faktör olan toplumsal yapının istikrarı, sosyal sermayenin sürdürülmesi noktasında önem arz etmektedir. Sosyal sermaye, bir ağdaki bireyler arasındaki ilişkilerde yer aldığı için, yapıdaki herhangi bir kararsızlık ya da değişkenlik, sosyal sermayede tahribe yol açar, bir ailenin bir yerden başka bir yere taşınması ile ilişkilerinin daralması gibi. Sosyal sermaye üretimindeki ideoloji faktörü ise hem sosyal sermayeyi üreten, hem de yok edebilen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bireylerin benimsemiş oldukları ideolojileri, onların sosyal sermaye oluşturma ve kaynaklarını başkaları ile paylaşma adına gösterecekleri davranışları etkileyecektir. Başkalarına yardım etme veya yükümlülükleri yerine getirme gibi mesajları içeren ideolojilerin sosyal sermaye üretme kapasiteleri daha yüksek olurken, tersi mesajlar içeren ideolojilerse sosyal sermayenin zarar görmesine yol açacaktır. Sosyal sermaye üretiminde Coleman'a göre son faktör olan refah ise, topluluklarda bireylerin diğerlerine bağlılığını azaltmakta, bu yüzden sosyal sermayenin oluşumunu önlemektedir. Refah düzeyi yüksek topluluklarda bireyler, çok az ağ ilişkisi geliştirecekler ve böylece üyeler arasındaki kapalılık zayıflayacak, bu durumda sosyal sermayenin üretimi olumsuz etkilenecektir. Coleman sosyal sermayenin üretimindeki faktörlere ilave olarak, sosyal sermayenin destekleyici faktörlerini de belirtmiştir. Bunlar ilk olarak, bireylerin değerler havuzunda sosyalleşmesini ifade eden değerlerin içselleştirilmesi; ikincisi, yüz yüze etkileşimin sosyal kurallarına dayanan hareketlerin karşılıklılığı; üçüncüsü, grup üyeleri ile bağlantılı yükümlülük ve ödül içeren uygulanabilir güven ve son olarak ta üyelerin gruba destek olmak için

bilgi ve kaynaklarını serbestçe paylaşımları olan sınırlı dayanışmadır (Eşki Uğuz, 2010: 136-141).

Sosyal sermayeden beklenen etkilerinin devamlılık kazanmasında, sosyal sermayenin artırılması gerekliliği görülmüştür. Bunun yolu da sosyal sermaye unsurlarını güçlendirerek ve işlevsel kılarak mümkün olacaktır. Sosyal sermayeyi arttırmada hükümetlere ve kurumsal anlamda yöneticilere de büyük görevler düşmektedir. Bu konuda Fukuyama, sosyal sermayenin geliştirilmesi ve artırılması konusunda devletin önemine inanır. Devletler sosyal sermayeyi hem oluşturabilir hem de olumlu katkıları ile mevcut sosyal sermayenin azalmasını önleyebilir. Devletler, toplumsal yapıyı güçlendirecek sosyal politikalar geliştirmek durumundadırlar. Bu noktada sosyal sermayenin yaratılmasındaki eğitim öncelik arz etmektedir. Eğitim kurumları sadece insan sermayesini basitçe yaymakla kalmaz aynı zamanda sosyal kurallar ve normlar biçiminde sosyal sermayeyi de yayar. Bu durum sadece temel eğitimde değil tüm eğitim döneminde yaşanan husustur. Örneğin doktorlar sadece tıp öğrenmemekte, aynı zamanda Hipokrat yeminini de öğrenmektedirler. Yine yolsuzluğa karşı en büyük güvencelerden biri, üst kademe bürokratlara yüksek kalitede profesyonel bir eğitim vermek ve bu seçkinler arasında birlik ruhunu canlandırmaktır. Sosyal sermayenin artırılmasında bir diğer nokta devletlerin mülkiyet hakları ve kamu güvenliği gibi konularda etkin önlemler almasıdır. Çünkü mülkiyet hakkını güvenceye alamayan devlet mafyalaşmanın öne çıkmasını engelleyemez. Bunun yanında bireyler sokakta yürürken kendi yaşamlarından güvende olamazlar ise her hangi bir ortaklık kuramaz, gönüllü faaliyetler katılamayacakları gibi oy kullanmadan da vazgeçerler. Son nokta olarak belirtilen, özel sektörün veya sivil toplumun daha iyi yapabileceği eylemleri devletin bizzat gerçekleştirmesidir ki bu durum sosyal sermaye üzerine olumsuz etki yapmaktadır. Çünkü işbirliği yeteneği, alışkanlık ve uygulama temeline dayanmaktadır. Devletin her şeyi kendisi yapması durumunda, bireyler buna bağımlı kalacaklar ve birbirleriyle kendiliğinden iş yapma yeteneklerini kaybedebileceklerdir (Fukuyama, 2001: 17-19).

Sosyal sermayeyi artırabilmek için ekonomik anlamda yapılması gereken husus, öncelikle dengesiz olan gelir dağılımının düzeltilmesidir. Çünkü gelir dağılımının bozuk olduğu toplumlarda toplumsal piramidin en altındaki kesimlerle

en üstündeki kesimler arasındaki güven zedelenmekte ve bu durum farklı düzeylerde çeşitli çatışmalara neden olabilmektedir. Gelir dağılımındaki iyileşme sosyal sermaye birikimini artıracak gibi bölgedeki sosyal barışında tesis edilmesinde önemli bir rolü üstlenecektir (Karagül, 2012: 115).

Putnam'a göre köklü teknolojik trendlerin boş zamanları bireyselleştirdiği bu sebepten de sosyal sermayenin oluşum fırsatlarının ortadan kalktığını düşünmektedir. Televizyon örneğinde olduğu gibi bireylerin karşılıklı ilişki kurması ve ağ oluşumunu engellenmektedir. Televizyonun toplulukları daha sık hale getirdiğini belirtir. Bireyler ne kadar az TV seyrederse sosyal sermaye seviyelerinin o kadar artacağını da belirtmektedir (Putnam, 1995: 75-76). Putnam'ın çalışma yaptığı dönem için gösterdiği televizyonun etkilerini günümüz akıllı telefonlarda ya da bilgisayar için söyleyebiliriz.

Sosyal sermayeyi üreten şeyler noktasında, toplum merkezli bir yaklaşımla ve kurum merkezli yaklaşımla açıklamaya çalışan görüşler mevcuttur. Sosyal sermayenin üretimini toplum merkezli görenler sosyal sermayenin kaynaklarını sivil toplum alanında, geniş anlamda devlet ve politik kurumlardan bağımsız gönüllü kuruluşlarda aramaktadırlar. Bu gönüllü kuruluşun geçmişe dayanan tarihsel ve kültürel tecrübeleri sosyal sermayeyi üretme kapasitesidir. Aynı zamanda bu yaklaşım düzenli sosyal etkileşimi ve gönüllü kuruluşlara üyeliği istemektedir. Kurum merkezli yaklaşım da ise sosyal sermayenin üretiminde hükümetler, kamu politikaları, ekonomik koşullar, politik kurumlar ve toplumsal bölünmeler de sosyal sermayeyi etkileyen ve üreten kurumlar olarak hesaba katılmalıdır. Sosyal sermaye kavramı geleneksel olarak sivil toplum alanına yerleştirilse de, aslında bu konu daha ziyade devlet, aile ve sivil toplum arasındaki üçlü ilişkide kendini göstermektedir. Çünkü güven, sosyal etkileşim, kentsel katılım, işbirliği ve hoşgörü gibi sosyal sermaye kavramları ve sivil toplum ile ilgili kavramlar esasında devlet kurumları ve aile yaşamı ile yakından bağlantılıdır. Bu yüzden, sosyal sermayenin üretilmesi konusunun aydınlatılması noktasında devlet, aile ve sivil toplum ile bağlantı kurulması kaçınılmazdır (Eşki Uğuz, 2010: 142-144).

Sosyal sermaye ile ilgili birçok çalışma, sosyal sermayenin üretiminde gönüllü kuruluşlar ve sosyal etkileşimin önemi üzerinde durmaktadır. Buradaki

iddia; güçlü, sıkı, yatay ve daha çapraz kesişen ağların, organizasyon üyeleri arasında işbirlikçi değer ve normları yaratacağı yönündedir. Gönüllü kuruluşlara üyelik, sosyal sermayenin üretilmesi noktasında özellikle insanlar arasında yüz yüze etkileşimi artırması ve bu yolla güveni yaratması bağlamında önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Grup içerisinde artan güven düzeyi de grubun amaçlarına daha etkili ve kolay bir biçimde ulaşmasına imkân tanıyacaktır. Gönüllü kuruluşlarda sadece kendi içlerinde güvenin ve diğer unsurların oluşacağı gibi bazı olumsuz görüşler olsa da yine de pek çok sosyal sermaye araştırmasında gönüllü kuruluşlar sosyal sermayenin üretiminde en önemli kurum, gönüllü kuruluşlara üyelik oranı da sosyal sermaye ölçümlerinde en önemli gösterge olarak yer almaktadır. Sosyal sermaye üretiminde diğer karşımıza çıkan önemli unsur ailedir. Ebeveynler, daha açık, güvenilir ve daha hoşgörülü bir çevre yaratarak, çocuklarının karşılıklı güven içerisine girmelerini kolaylaştıracaklardır. Ebeveynler, çocuklarına başkalarını nasıl değerlendireceklerini ve kimlerle işbirliğine gideceklerini öğreteceklerdir ki, onların yabancılara açık olmaya yönelik davranışlarını da çocuklarına geçirebilsinler. Aynı zamanda aileler, çocuklarına işbirliğine yönelik tavırların nasıl gerçekleştiği ya da ihlal edildiği hususunu ilk elden öğrenme fırsatı sunacaklardır. Sonuçta bu üç etki çocuklarda güven duygusunun geliştirilmesinde ailenin ne derece önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir ki, muhtemelen yetişkinlerin dünyaya bakış açıları çocukların bakış açılarını da belirleyecektir. Buna göre aile, çocuğun gelişim sürecinde onun hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını giderme noktasında ne kadar etkin olursa; çocuğun ileride uygun davranışlar gösterme ihtimali de o kadar yüksek olacaktır. Ancak çocuğun gelişim döneminde ihtiyaçları karşılanmazsa; yani o dönemde çocuk bir güvensizlik hissine kapılırsa, ileride başkalarına güvenmesi, güvene yönelik ahlaki ve işbirlikçi tavırlar sergilemesi de bir hayli zorlaşacaktır (Eşki Uğuz, 2010: 144-149).

2.7. Sosyal Sermayenin Negatif Sonuçları

Sosyal sermayenin, faydaları ile birlikte birtakım riskleri de bünyesinde barındırdığını ifade eden Adler ve Kwon, sosyal sermayenin yararları, riskleri ve yarar-risk dengesini sağlayacak bakış açılarıyla ele alınması gerektiğini dile getirmektedir (Adler ve Kwon, 2002: 28). Bu noktada sosyal sermayenin yararları yanında risk ve negatif yönlerini de ele almalıyız.

Portes, sosyal sermayenin ağırlıklı olan pozitif sonuçlarının yanında bazı negatif sonuçlarının da oluşabileceğini öne sürmüş ve bu noktadaki çalışmalarını dört başlıkta özetlemiştir. Portes'in belirttiği negatif bu dört özellik; grubun yabancı olanları dışlanması, grup üyeleri üzerinde aşırı talep sağlayan bir tahakküm oluşturulması, sosyal yapılarda bireysel özgürlük üzerinde kısıtlamalar gerçekleştirilmesi ve normlarda oluşan nitelik kayıplarıdır (Portes, 1999: 13-14).

Sosyal sermaye, grup üyelerinin menfaatleri için karşılıklı işbirliğinin ortaya çıkmasına yardımcı olabiliyorsa, olumlu amaçlar kadar olumsuz amaç isteyenler için de işbirliğini destekleyebilir (Field, 2008: 102). Bireylerin bir arada etkin şekilde iş gerçekleştirmelerine yardımcı olan güçlü bağlar; yetenekli kadınları önemli görevlerden uzak tutan erkekler arası ağların, belirli bir etnik veya dini gruba tahammülü olmayan grupların ve güçlü bir “biz” duygusunu “ötekiler” den nefret etme derecesine kadar götüren, hatta bu nefreti kullanarak bünyesine yeni üyeler katan örgütlerin de oluşmasına neden olabilmektedir. Grup üyelerini faydalı işler üzerine bir arada olmalarını sağlayan sosyal sermaye, grupları uç noktalara taşıyarak fanatikleştirebilir, bireyleri izole edebilir, dar görüşlü yapabilir, dışarıdakilere karşı sürekli önyargılı şekilde olumsuz bir tutum sergilemelerine neden olabilir, zamanla diğerlerini dışlayıcı bir mekanizmaya dönüşebilir, bireysel özgürlükleri sınırlandırabilir, kutuplaşmalara sebep olabilir (Cohen ve Prusack, 2001: 34).

Sosyal sermayenin negatif yönleri, sosyal bağların güçlü olmasından kaynaklı sorunlardır. Bu sorunlardan biri de sosyal sermayenin kendi içinde güç ilişkileri saklıyor olması sebebiyle oluşturabileceği eşitsizliklere dikkat çekmeyi hedeflemektedir (Eşki Uğuz, 2010: 121). Field'e göre, bireylerin farklı ağlara ulaşım olanaklarının eşit olmayan bir şekilde dağılmış olması sosyal sermaye eşitsizliğinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bireyler kendi çıkarları doğrultusunda bağlantılarını kullanır ki bazılarının bağlantılarının, diğerlerininkinden daha değerli olması sonucunda ortaya bir eşitsizlik çıkar (Field, 2008: 105). Güçlü bağlar ve bağlayıcı sosyal sermayenin etkisindeki bireyler, diğer bireyleri işe yerleştirmede yetkisini objektif olarak kullanamayabilir, liyakat sistemini esas alamayabilir ve kalifiye kişileri mağdur etmenin oluşturulması kaçınılmaz olabilir (Gerni, 2013: 90).

Fukuyama'ya (2005: 56) göre, sosyal sermayenin bu negatif yönlü çıktıları, güvenin çapı düşüncesiyle ifade etmek mümkündür. Buna göre, güvenin yarıçapı topluluk üyeliğinin ilerisine geçtikçe çıktıları da o oranda tehlikesiz ve pozitif olurken, güvenin yarıçapı topluluğun kendi üyeleri ile sınırlı kaldığı ölçüde negatif sonuçların ortaya çıkma ihtimalinin de o kadar fazla olacağı şeklindedir.

Sosyal sermayenin olumsuz yanları olsa da, sosyal sermaye birikimi modern liberal demokrasinin vazgeçilmez bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Yetersiz sosyal sermaye toplumlar açısından hiçte arzu edilmeyen bir durum meydana getirir. Çünkü düşük seviyede bir sosyal sermaye aşırı sabit ve tepkisiz bir siyasi sisteme ve yüksek yolsuzluk seviyelerine yol açabilir. Resmi kamu kuruluşlarının uygun şekilde işleyebilmesi için sosyal sermayeye ihtiyaç bulunmaktadır. Burada önemli olan nokta, sosyal sermaye araştırmacıları ve politika belirleyicilerinin doğru ve gerçekçi analizler yaparak konuyu değerlendirebilmeleridir (Gerni, 2013: 91).

2.8. Türkiye'de Sosyal Sermaye

Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyini makro açıdan gösterecek çalışmalar oldukça sınırlı olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmalarda yurt dışında bazı kurumların genel güven düzeyi, sivil katılım gibi sosyal sermaye unsurlarının değerlendirilmesi anketler aracılığı ile yapılmaya çalışıldığı görülmüştür. Sosyal sermayeyi ölçme zorluğundan, Türkiye'de mikro açıdan belli konulara yönelik özellikle ekonomi, eğitim gibi alanlarda ve sadece dar bir bölgeye ait çalışmalar yapılmıştır. Bu başlıkta belirtmek istediğimiz, genel olarak ülke düzeyinde bir sosyal sermaye durumunu belirtmeye çalışmaktır.

Bu noktada, Norris'in 1980'lerden başlamak üzere 1990'lı yılları da kapsar şekilde incelediği ve içerisinde AB ülkelerinin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Azerbaycan gibi çeşitli bölgelerdeki 47 devletin bulunduğu karşılaştırmalı bir çalışmasındaki göstergede, Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyi 47 ülke içinde Brezilya'dan bir önceki devlet olarak 46. sırada gösterilmektedir. Genel sosyal sermaye düzeyi düşük olan Türkiye'nin, Sosyal sermayenin ayrı ayrı unsurları açısından ele alınıp değerlendirildiğinde de sosyal güven, sivil katılım düzeylerinin de yine sondan bir önceki sırada olduğu gözlenmiştir (Norris, 2001: 17).

Türkiye'yi ile ilgili sosyal sermaye seviyesini ölçme çalışmaları, toplumunun sosyal sermaye seviyesinin beklenenden düşük olduğu göstermiştir. Dünya Değerler araştırması ile gösterilen sonuçlar incelendiğinde, Türkiye'nin sosyal sermaye açısından istenen durumda olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'yi, "güven" konusunda, katılan 43 ülke içeresin de sondan ikinci olarak görmekteyiz. Türkiye'de "insanlara güvenirim" diyenlerin oranı % 6,5 olarak düşük bir seviyededir. Güven unsurunun yüksek olduğu bununla birlikte yüksek sosyal sermayeye sahip ülkelerin gelişmiş ülkeler ve özellikle de İskandinav ülkeleri olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmada, Norveç'te % 65,3, İsveç'te % 59,7, Kanada'da % 52,4 düzeyinde oran göstermektedir. Bu araştırma dışında sosyal sermaye konusunda sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir çalışma, 2005 yılında Infacto Research çalışma grubunca yapılan araştırmadır. Bu araştırma 15 ilin kentsel ve kırsal bölgelerinde 1216 kişi ile yapılmış ve sonuçları 27 Şubat 2006 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki; ilk olarak Türk toplumunda sosyal sermaye seviyesi düşüktür. Bir diğer durum, sosyal sermaye ile siyasi ve sivil katılım, sorgulamadan itaat, hoşgörüsüzlük gibi kavramların ilişkili olduğu göz önünde tutulmalıdır. Üçüncü sonuç, derneklerin yaygınlaşması ve siyasal katılımın artmasının yolu sosyal sermaye düzeyinin yükseltilmesinden geçmektedir. Ayrıca genelleştirilmiş güven ve sivil katılım, daha etkin bir demokrasi için harekete geçiren değişkenlerdir (Altay, 2007: 352).

Türkiye'yi de içerisine alan 1990 ve 1997 tarihli DDA bulgularından hareketle, Türkiye Değerler Araştırması olarak (TDA) çalışma yapan ve karşılaştırmalı inceleyen Esmer (1999), araştırma bulgularını dört kategoride sunmaktadır. Birincisi, bireysel mutluluk ve hayattan genel tatmin ele alınmakta ve bu duyguların kültüre bağlı olduğu gösterilmektedir. Türk insanı kendini çok mutsuz hissetmese de o dönem için geleceğe karamsar bakmakta. İkincisi, Türk toplumunda kişiler arası güven düzeyinin rekor seviyede düşük olduğu gözlenmiştir. 1990 yılında insanların çoğuna güvenilir diyenlerin oranı % 10 iken, 1997'de % 6,5 dolayına inmiştir. Bir diğer durum parlamento ve siyasi parti gibi siyasal yapı birimlerine güven oldukça düşük düzeydedir. Avrupa ülkelerinden farklı olarak en çok güvenilen ordu birimidir. Yine toplumdaki hoşgörü düzeyi de oldukça gerilemiştir (Esmer, 1999: 9). Bireyin genel mutluluk algısını, toplumsal değerlerini, temel yaşam alanlarındaki genel tatmin olma duygusunu ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini

ölçmek amacıyla TÜİK tarafından yapılan yaşam memnuniyet araştırması 2018 verilerine göre de; mutluluk oranı 2016'da % 61.3, 2017'de % 58 olarak belirtilirken, 2018 yılı için % 53.4 e gerilemiştir (TÜİK, 2019a). Dönemsel olarak pozitif değişimler olsa da Türkiye'de sosyal sermayenin düşüklüğünün mutluluk, umut gibi her yönden izlenebilmekte olduğu düşünülmektedir.

Tablo 5
Dünya Değerler Araştırmasına Göre Bazı Ülkelerin Güven Durumu

En Yüksek 10 Ülke	Güven Düzeyi	En Düşük 10 Ülke	Güven Düzeyi
Norveç	75	Türkiye	5
İsveç	68	Brezilya	9
Finlandiya	59	Arjantin	17
Çin	52	Slovenya	18
Yeni Zelanda	52	Polonya	19
Hollanda	45	Fransa	19
Kanada	43	İspanya	20
ABD	39	Romanya	20
Almanya	37	Bulgaristan	22
İngiltere	31	Nijerya	23

Kaynak : (DDA, 2007'den aktaran Tüysüz, 2011: 61).

Yukarıdaki Tablo 5'te görüldüğü üzere 2007 yılında yapılan Dünya Değerler Araştırmasına göre ise Türkiye'nin güven düzeyi % 5 olarak 57. sıra sırada yer almıştır. Aynı çalışmada Norveç % 75 ile yine en yüksek güven düzeyine sahip ülke olarak gösterilmiştir. Veriler üzerinden belli bir yıl geçmiş olsa da Türkiye'nin sonuçları bakıldığında yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin ülkenin güven seviyesinde bir düşüşe sebep olduğu görülmektedir. Bu tabloda bir Avrupa ülkesi olan Fransa'nın da en düşük güven düzeyi olan ülkeler içinde bulunma sebeplerinin ise; Fransa'da devlet müdahalesi olmadan toplumun gönüllü organizasyonlar oluşturabilme ve birlikte hareket etme kabiliyetinin zayıf olması, Fransızların yalnızca yakın ailelerine ve devlete güvenmeleri bu sebepten de bir araya gelerek orta ölçekli ticari girişimler oluşturamamalarıdır. Bu konuda Paldam tarafından yapılan Avrupa'daki sivil katılım ve toplumsal güven düzeyini ölçen çalışmada da Fransa, ekonomik olarak gelişmiş, ancak toplumsal katılım düzeyi düşük seviyelerde olan ülkeler arasına girmektedir (Tüysüz, 2011: 60-61).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTLEŞME SÜRECİ VE SOSYAL SERMAYE

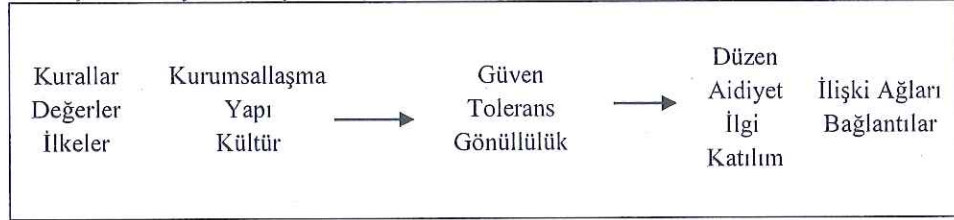
Çalışmamızın bu son bölümünde öncelikle kentleşme unsurlarının sosyal sermaye unsurları ile ilişkisini göstermeye yönelik, kuralların, güvenin, iletişimin önemine incelemeye çalışacağız. Ardından kentleşme süreci ile değişime giren sosyal kurumları göreceğiz. Daha sonra kentleşme sürecinde ortaya çıkmaya başlayan özgür bireyin karşı karşıya kaldığı sorunlar ve bu sorunların artarak nasıl toplumsallaştığını aktaracağız. Kent yapısında önemli bir olgu olan "kimlik" konusunun, uzun ve ayrıntılı olması bu sebepten de anlatımında eksik kalınabileceği düşüncesiyle çalışmamızda bu incelemeye girmedik. Bunun dışında çalışmada son olarak da, kentleşme sürecinde karşılaşılan hem bireysel hem de toplumsal açıdan sorunların çözümünde sosyal sermayeyi nasıl değerlendirebileceğimizi tartışacağız. Sosyal sermayenin sorun çözümünde değerlendirmesini yaparken kent yönetimlerine düşen görevleri de ele almaya gayret edeceğiz.

3.1. Kentleşme ve Sosyal Sermayeye İlişkin Model

Toplu halde yaşayan insanlar, kuralların, değerlerin ve ilkelerin etkisiyle bulunduğu toplumda bir kurumsallaşma, yapı ve kültür oluşturmaktadır. Topluma yerleşen ortak kurumsallaşma, ortak yapı ve ortak kültür bu ortaklığı paylaşan bireyler arasında sosyal sermayenin bir unsuru olan güveni oluşturmaktadır. Oluşan bu güven, bireylerin birbirlerine toleransını beraberinde getirdiği gibi bireylerin birbirleriyle gönüllü davranış ilişkisini, gönüllü birliklerin oluşmasını sağlayabilmektedir. Örneğin, aynı dini inanca, ideolojiye ya da herhangi bir düşünceye sahip bireylerin, kendi inançlarındaki kural ve değerler, bir yapı ve kültür oluşturmaktadır. Bu kültür içerisindeki bireylerin birbirlerine daha çok güvenmesi, birbirlerine tolerans göstermesine aynı zamanda gönüllü birlikler oluşturmalarına da ortam sağlar. Yine ekonomik olan veya olmayan bir faaliyet yapılmak istendiğinde bu oluşturulan olgular belirli bir düzeni, bir aidiyet duygusunu, ilgi ve katılımı meydana getirebilir. Toplumda oluşan düzen, aidiyet, ilgi ve katılım ise toplumda ilişki ağlarını ve bağlantıları beraberinde getirmektedir. Tablo 6 da ki süreç ilişkisi

modelini incelediğimizde kentleşme sürecinde oluşan unsurların, sosyal sermaye unsurları ile ilişki durumunu görebiliyoruz.

Tablo 6
Kentleşme ve Sosyal Sermaye Süreç İlişkisi Modeli

Yukarıda belirttiğimiz model de ki süreçte asıl olan etkenler, aşağıda tablo 7'de belirtilen özneler temelindedir. Sosyal sermaye var olduğu bireyler arasında, toplumda, gruplarda, örgütlerde, yönetimde ve kentlerde birçok katkı sağlayabilmektedir. Bu katkılar; bilgi, mal, hizmet, kolaylık, sermaye olarak çıktığı gibi aynı zamanda, üretim artışı, artı değer, sürdürülebilirlik, sosyal barış, işbirliği, dayanışma, yardımlaşma, toplumsal bağlılık ve kaynakların etkin kullanımı şeklinde de çıkabilmektedir.

Tablo 7
İlişki Sürecinin Özneleri ve Katkıları

<u>Özneler</u>	<u>Katkılar</u>
Bireyler	Bilgi
Toplum	Mal/ Hizmet
Gruplar	Hız/ Kolaylık
Kentler	Sermaye
Örgütler	Üretim Artışı
Devlet	Artı Değer
Yönetim	Sürdürülebilirlik
	Sosyal Barış
	İşbirliği
	Dayanışma/ Yardımlaşma/ Anlaşma
	Öngörülebilirlik
	Toplumsal Bağlılık
	Kaynakların Etkin Kullanımı

Kentleşme süreci ve sosyal sermaye ilişkisinin teorisi kapsamında yukarıda yaptığımız açıklamalar genel çerçeveye ilişkin olmuştur. Bu teoriyi daha ayrıntısıyla ele almak istediğimizde, kentleşme ile birlikte gelen süreçteki farklılaşmaları; kent

aidiyetinin, kenti sahiplenmenin, fedakârlığın getirdiği kentlilik bilincini ve kentlileşmeyi sosyal sermaye ile ilişkilendirmeye çalışacağız.

3.1.1. Kentlerin Rolünde Farklılaşma

Kentlerin rollerindeki farklılaşmaları görebilmek için kentlerin özelliklerine bakmalıyız. Kentlerin bulunduğu alanlar nüfus birikimi ile yoğunlaştığı gibi mekânsal olarak da giderek yaygınlaşmakta, büyümektedirler. Zamanla bu yoğunluk ve yaygınlaşma kent bünyesinde fakir, orta sınıf, zengin gibi ve diğer birçok kategoride hiyerarşik bir yapı gösterebilmektedir. Aynı zamanda kırsal alanda komşuların, mahallenin yaptığı gibi bir sosyal denetim mevcut olabilirken, kentte bireyler gevşek yada gevşek olmayan bir sosyal denetimle aralarında ilişki bağlarının olmadığı birbirlerini fazla tanımadıkları, farklı dine, mezhebe, kültüre sahip heterojen bir şekilde hayatlarını sürdürmektedirler. Elbette bu farklılıkların içinde sorunsuz bir şekilde hayat sürülmesini sağlayan unsurlar ise kentte oluşturulan örgütlenmeler ve bununla birlikte hukuk kurallarının belirlenmesidir. Burada bireylerin birbirlerine güven şeklinde ortaya çıkardıkları bir bilinci diğer bir ifade ile kentlilik bilinci oluşmaya başlamaktadır. Bu hususların oluşabilmesi içinde üzerinde fikir birliğine varılmış sorgulanmayan bir düzen olması gerekmektedir. Kentte her şey karmaşıklık içerisinde ve hızlı değişmektedir. Kentteki ilişkiler kırdan farklı olarak örtülü değil açık şekilde, formel, yazılı sözleşmelere dayanan, bireylerin bir mesleğinin bulunduğu, iş bölümü ve uzmanlaşmanın yerleştiği sistem üzerinedir.

Tablo 8
Kentin Farklılaşan Yapısı

Özellikler		
Yaygınlık	Yönetim Fonksiyonu	Yazılı Kurallar
Yoğunluk	Adabı Muâşeret	Sözleşme
Nüfus Birikimi	Tarım Dışılık/ Sanayi	Statü/ Rollerin Egemenliği
Hiyerarşi	Kompleks Organizasyonlar	Meslekleşme
Sosyal Denetim	Karmaşıklık	İş Bölümü ve Uzmanlaşma
Heterojen	İkincil İlişkiler	Formel Eğitim
Örgütlenme	Yüzeysellik	Fonksiyonel Farklılaşma
Hukuk Kuralları	Formel İlişkiler	İlişki
Yüksek Mobilite	Sivil Toplum Örgütleri	İletişim

Kent, farklılaşan yapısıyla sosyal sermayenin kimi unsurlarını da içine alarak bir etkileşim oluşturmaktadır. Kentin bu yeni yapısı ile oluşan kurallar bütünü bir yandan sosyal sermayeyi oluştururken, bu yapıdaki heterojen, yüzeysel ilişki gibi nedenlerden doğan güvensizlik sosyal sermayenin oluşmasına engel oluşturabilmektedir. Aynı durum iletişim ağları için geçerlidir. Çünkü iletişim araçları, ağlar yaygınlaşmış olsa da bireylerin farklılaşmış yapıdaki davranışları sebebiyle en yakınları ile dahi iletişime geçmemesi sosyal sermayeye engel teşkil etme potansiyeline sahip olduğu düşünülebilir.

3.1.2. Kentlilik Bilinci

Kentlilik bilinci; kentte yaşamının ve kentli olmanın bilincinde olmanın yanında, kişinin kendisini kente karşı sorumlu ve kenti de kendisine ait hissetme durumudur. Bir başka ifade ile kentlilik bilinci; kentte yaşamaktan kaynaklanan bilgilerimizin oluşturduğu tutumlar, değerler ve davranışlardır. Buralardan hareketle kentlilik bilincine sahip bir birey; kentte olup bitenlerle ilgili olan, kentli bir aktör olduğunun farkında olarak kenti için sorumluluk olarak fedakârlıkta bulunan, kente özgü tutum ve davranışlar sergileyen kişi demektir. Kentli birey; kentsel örgütlerin sardığı, şekillendirdiği, örgütler içinde doğan, eğitilen, boş zamanlarını değerlendiren, kendini kentli olarak içselleştirip kentine sahip çıkan, kentsel karar alma mekanizmalarına katılıp destek veren, yerel bilinci gelişmiş insandır ve içerisinde farkındalık, aidiyet ve sorumluluk barındırır (Keskin v.d., 2015: 29). Kentlilik bilinci, yaşanılan şehri sahiplenmek ve bu şehrin dışında bir geleceğin olmadığını, geleceğin hep beraber kurulabileceğinin farkına varmaktır (Şan, 2008: 3). Kentlilik bilinci; kente karşı sorumluluk, kente ve kentliye saygı, kentsel aidiyet, kent kültürü, kentsel yaşam, kente bağımlılık, kentli olmak gibi birçok olgu ile birlikte değerlendirilen bir kavramdır (Şen Beyazlı ve Aydemir, 2008: 51).

Kentlilik bilinci; kentine sahip çıkan, aktif katılım ve çözüm olanakları ile demokrasi temelli bir fikir sisteminden beslenmektedir. Bu sistemin içselleştirilmesiyle kentlilik bilinci, bireyden başlamak üzere daha kolay yerleşecektir (Kentleşme şurası 2009: 26). Kentlilik bilincinde, tanımlardan da görüldüğü üzere, kurallara bağlılık, iletişim ağları ile oluşturulacak birliktelik

duygusu ve bu birliktelik ile meydana gelecek güven bilinci istenendir. Bu durumda sosyal sermaye ile kentlilik bilincinin iç içe geçtiğini söyleyebiliriz.

3.1.2.1. Kentsel Aidiyet ve Kenti Sahiplenme

Kentleşmenin artması ve hızlanmasıyla ortaya çıkan sorunlar, o kentin sakinlerinin ortak sorunu ve ortak sorumluluğu olmasına rağmen derinleşen yabancılaşma, sorumluluk almaktan kaçınma, aidiyetsizlik gibi nedenlerle kentler, birlikte hareket etmenin giderek güçleştiği mekânlar olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Gelişen ve zamanla yönetimi zorlaşan kentlerde, birlikte ortak bir kent kültürünün oluşturulması, uzak mesafelere de değil yakınlıklara odaklı bir uzlaşma temeli arama konusundaki uğraşılara ve aynı zamanda bu konuda bilinçli olmaya bağlıdır. Bu anlamda kentlilik bilinci, kentte yaşayanların birbirini fark etmesi, anlaması, farklılıklarını çeşitlilik olarak görmesi ve bu çeşitlik içerisinde kent kültürü, kentlilik adına birliktelikler çıkarma çabalarının tamamıdır (Ercoskun v.d., 2016: 6). Oluşturulan uzlaşma zemini bir beraberlik unsurunu güven unsurunu ortaya çıkaracaktır.

Bir şehrin gerçek sahibi o şehirde yaşayan, kentle bütünleşen ve kendisini kente ait hissederek kente karşı sorumluluk duygusu taşıyanlardır. Başka bir ifade ile kentlilik bilinci, kentte var olanların farklı kimliklerinin yanı sıra içinde yaşadıkları şehirle özdeşleşebilen kimliğe sahip olmalarıdır. Kentlilik bilincinin gelişmesi için sadece kentte yaşamak değil aynı zamanda kente ait olma duygusu taşımak, kenti korumak, geliştirmek, kentin yönetimine katılmakla mümkün olmaktadır. Bu faaliyetler ise şehrin içinde olmakla yani sosyal, kültürel ve siyasal anlamda aktif olunmakla gerçekleşir (Kaya vd., 2007: 43-45). Bireyler bu bilinci sadece siyasi seçimlere katılım sağlayarak oluşturamazlar, asıl önemli olan gönüllü birliklere sivil toplum kuruluşlarına katılım ile sosyal ve kültürel anlamda aktif olabilirler.

Kentlilik bilincinin göstergelerinden biri olan kentsel aidiyet veya kente ait olma hissiyatı kişinin kendini yaşadığı alana ait görmesi, onun bir parçası olduğunun şuuruna varması ve bu aidiyetini kent içi çalışmalarda sergileyebilmesidir (GENAR, 2006: 141). Kendinden emin bir şekilde oluşan aidiyet duygusu, bireyin kentini evi gibi görmesini sağlar bu ise sahiplenme olgusunu çağırır (GENAR, 2006: 130).

Göçlerle birlikte kente gelen bireylerin kentle bütünleşmelerinde hemşerilik önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ama yeterli olamamaktadır. Çünkü; kentle bütünleşemeyen, göç ettiği yerin kültürünü koruyan, hemşeri grupları dayanışması yoluyla varlığını devam ettirmeye çalışan kişiler; kentsel yönetim süreçlerine dahil olmaktan ziyade, kentte yaşamlarını sürdürme ve kente tutunma çabası içine girmeye çalışmaktalar. Bu durum sonucunda ise göç eden bireyler de, kentin yönetiminde söz sahibi olmak ve kenti sahiplenmek düşüncesi ikinci planda kalmaktadır. Bireylerin kentteki yaşam biçimleri; kentsel yönetim sürecinin dışında kalmalarına, dolayısıyla kenti ve kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olmamalarına ve kentle aidiyet ilişkilerini kuramamalarına neden olmaktadır (Karakurt, 2008: 86). Sadece hemşeri gruplarıyla sosyal sermayesini oluşturanlar, kendi gruplarında aidiyetlerini artırırken, negatif dışsalılık sağlayarak kent sosyal sermayesinin azalmasına da sebep olabilmekte, kentsel aidiyeti olumsuz etkileyebilmektedir.

3.1.2.2. Kentte Katılım ve Kent Sorunlarıyla İlgilenme

Katılım, bireylerin içinde yaşadıkları alanlarda bulunan kurumlarda alınan kararlarda söz sahibi olmaları veya belirli bir çevrenin planlanmasında bunun için oluşturulacak programda ve sonuca varılmasında yönetimle işbirliği içinde olmaları olarak tanımlanırken, demokrasi ile beraber anılmaktadır. Demokrasi ile anılma sebebi, katılımın toplum içerisinde yaşanan sorunlar ve ortaya çıkan fikir ayrılıkları için etkili bir çözüm olmasıdır. Katılım süreçlerinde yer alınmasından kastedilen; kente dair birçok aktiviteye katılmak, oy kullanmak, kampanyalarda görev almak, ücretli veya ücretsiz, gönüllü olarak sosyal hizmetlerde uğraş vermek, kent haberlerini takip etmek, komşularına yardım etmek gibi faaliyetler katılım konusunda hem politik katılımı hem de kamusal anlamda gönüllülüğü kapsamaktadır. Bu sebepten kentlerde yapılan oylamalara katılmak, bulunmak önem kazanır. Her ne kadar katılım kentlerde olumlu birliktelik ve ortak bilinç sağlasa da; sanayileşme, banliyöleşme, büyük alışveriş merkezleri ve kentsel yayılma kamusal hayatın, toplum ruhunun çöküşüne ve devamında sosyal sermayenin azalmasına yol açmıştır. Sosyal sermaye, bir sosyal organizasyonun özellikleri, ağlar, değerler, tolerans, katılım ve güven gibi unsurlarla meydana gelmektedir. Bu unsurlar, ortak yarar, koordinasyon ve işbirliği için kolaylaştırıcı rol oynar. Sosyal sermaye; kamu,

özel sektör ve sivil toplum içindeki ilişkileri geliştirir. Bireylerin toplumsal yaşama katılımları az ise sosyal kapitalde azalır (Ercoşkun v.d., 2016: 8-9).

Kentli olmak, kentsel bir ortamda yetişmekle oluşmaktadır. Çünkü, kent kültürünü kazanmak, bilgi, bakış açısı ve tecrübe gerektirir. Kentin bünyesinde yer alındığını gösteren durumlar ise, kentin yapısını meydana getiren ekonomi, hukuk, sağlık, eğitim, siyaset, sanat kurumlarının oluşturduğu gruplara katılmakla mümkün olmaktadır (Güçlü, 2002: 83-84). Bu gruplara katılmak ise kentteki gönüllü derneklerde, sivil toplum kuruluşlarında, kent konseylerinde, kültürel etkinliklerde bulunularak oluşur. Aynı zamanda bireyin kent ile ilgili sorunlara duyarlı olması, sorunların çözümü için kararlara katılması, örgütlenmesi kentlilik bilincinin göstergelerindendir.

Kentte yaşayan bireylerin kentin yapılanma ve yönetilmesine aktif katılımı sağlandığında, kentsel çevre çok daha iyi düzenlenebilmekte, böylece kentin projelerinde söz sahibi olan kentli, o kenti benimsemekte, mekânlara karşı sorumluluk duymakta, aktif bir bilinç oluşturarak, demokratik değerleri yükseltmiş olmaktadır. Kentlilik bilincinin arttırılması için sosyo-kültürel yaşamın zenginleştirilmesi ve tüm kentlinin katılımının sağlanması önemlidir. Çünkü, aktif sosyo-kültürel yaşam ve kentsel mekanın biçimlenmesi konusunda oluşturulan platformlara katılan kentli, toplumsal dayanışmanın da önemini kavrayacaktır (Ercoşkun v.d., 2016: 15-16).

3.1.3. Kentlileşme

Kentlileşme, birinci bölümdeki çalışmada da belirtildiği üzere, kısaca kentleşme süreci sonuna doğru toplumsal değişmeye bağlı olarak bireylerin değer yargılarındaki ve davranışlarındaki değişim sürecidir. Bu süreç bireyi yalnızlaştırmakta olduğu için buna bağlı sorunlarda beraberinde ortaya çıkmakta, bu yüzden burada önemli olan bu sürecin nasıl gerçekleşeceği. Birey hangi unsurların etkisi altında kentlileşecek. Bulunulan kente özgü kurallara göre mi ya da devletin belirleyeceği, şekillendireceği yeni kurallara göre mi kentlileşecek. Bir başka unsurda kente daha önce göç eden hemşerilerinin yanında bulunarak mı kentlileşecek. Bunlar, özellikle de bireylerin kentte yaşayan diğer bireyler ile sağlıklı

ve sorumlu ilişkiler geliştirebilmesini belirleyebilmek açısından önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal mekânlarda bulunduğu dönemlerde, belli davranış kalıplarıyla daha çok birincil ilişki düzeyinde oluşturulan yöneten/yönetilen, akrabalık ve komşuluk ilişkileri kentleşme sürecinde giderek etkisini kaybederek bireyi yalnızlaştırmıştır. Bu yalnızlaşma duygusu bireysel ve psikolojik bir sorun gibi gözükse de, mekânda yaşayan bireylerin çoğunluğunda görülen bu rahatsızlık, giderek toplumsal yabancılaşma olgusunu da beraberinde getirecektir (Sencer, 1979: 129). Kırsal ve küçük yerleşim yerlerinde kurulan ilişkiler yoğun ve uzun süreliyen, kentleşmenin de etkisiyle büyük yerleşim alanlarında oluşan yüksek nüfus bireyler arası ilişkileri zayıflatmıştır. Küçük yerleşim alanlarında herkes birbiri hakkında bilgilere sahip olurken, büyük kentlerde ise, kentin kamusal alanlarında kişiler yüz yüze geldiklerinde dahi aralarında doğal veya resmi hiçbir bağ kurulamamakta. Çünkü kişiler birbirlerini tanımadıkları için diyalogları azalmış ya da kalmamıştır. Bireyler arası ilişkilerin en alt seviyelere inmesine paralel olarak sivil dayanışma ve kişilerin birbirlerine karşı yükümlülükleri de zayıflamakta, dolayısı ile sosyal sermayede zayıflamaktadır (Karakurt, 2008: 82).

Yaşanılan hızlı kentleşme ve gelen ekonomik kriz dönemlerinde, sıkıntıların hafifletilmesinde hemşeri dernekleri büyük roller üstlenmişlerdir. Hiçbir geliri olmadan ve her türlü yokluk ile kırdan kente gelmiş insanlar, kentin karmaşası ve zor hayat şartlarında bu derneklerin yardımını görmüşlerdir. Hemşeriler arasında oluşan bu bağlar, dar günlerde yardımlaşmayı sağlamıştır. Elbette ki derneklerin yardımlaşma gibi olumlu yönlerinin yanında, kente yeni gelenlerin kendini kent ile özdeşleştirememesi gibi olumsuz durumlarında meydana gelmesine sebep olmuştur (Kaya v.d., 2007: 49). Field'in de (2008) belirttiği üzere, özellikle zor günlerde, bireylerarası bağların hemşeri dernekleri gibi bir yardımlaşma şeklinde oluşması sosyal sermayenin pozitif yanını daha görünür hale getirmektedir.

Kentleşme sürecinde, farklı kültürlerden, farklı sosyal ve ekonomik koşullardan gelerek kentlileşmeye çalışan bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri kendi kendilerine yetmeye çalıştıkları belirli alanları vardır. Bu alanlarda farklı özelliklere sahip kentlilerin bir arada yaşamalarında, kentsel huzurun ve kentsel barışın

sağlanmasında sosyal sermaye önemli bir bileşen olarak ortaya çıkmaktadır (Karakurt, 2008: 82). Çünkü, sosyal sermaye aslında işbirliğine göndermede bulunmasından dolayı sosyal bütünleşmeye destek sağlamaktadır. Böylece, sosyal sermaye birikimi açısından zengin olan bölgelerde komşuluk, mahalle memnuniyeti, birlikte iş yapma duygusu daha yüksek düzeyde olmakta ve kentleşme sürecinde oluşan yeni toplumsal yapı daha bütünleşik oluşmaktadır (Ferguson ve Mindel, 2007: 326).

3.2. Kurumlar Üzerinden Kentleşme ve Dönüşüm İlişkisi

Kentleşme bir değişim ve dönüşüm süreci olarak karşımıza çıkmıştır. Bu süreçte, kentlerin ve kent yaşamının dinamikleri, toplumsal yapı ve işleyişi de derinden sarsılarak değişip dönüşmüştür. Kentler de birbirlerinden farklılaşmaya başlamış, metropoller ve mega kentler ortaya çıkmıştır. Sosyal sermayenin unsurları olan sosyal ağlar, iletişim, güven ve paylaşılan ortak kurallar kentleşme sürecinde kurumlar üzerinden bir dönüşüme girmiştir. Süreç içerisinde akrabalık, komşuluk, din, eğitim, sağlık gibi kurumlar üzerinde bir dönüşüm olduğu gibi ahlaki kurallar, ekonomik ve sosyal ilişkiler üzerinde de değişimler meydana gelmiştir. Kıray'a (1999: 333) göre, yeni yaşam biçimleri, yeni tüketim kalıpları, değişen değerler, ticarileşmiş yeni eğlence etkinlikleri, kitle iletişimlerinin ve medyanın etkisinin artması, kadının statüsündeki değişiklikler gibi toplumun her alanı değişimden nasibini almıştır.

3.2.1. Akrabalık ve Komşuluk Kurumu

Akrabalık kurumu geniş sosyal ağları içeren ve ailenin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamını doğrudan etkileyen bir işleve sahiptir. Türkiye'de de özellikle kırsal bölgelerde yaşayanların, birinci ve ikinci derecede kan bağı olmasa da aynı köyden olmaları birbirlerini yakın akraba olarak görmelerine neden olabilmektedir. Akrabalık gibi geleneksel destek ve dayanışma ilişkileri sayesinde, aileler ekonomik zorluk yaşadıklarında birbirlerine yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin kentleşme sürecinin ilk dönemleri sırasında yaşanan göçlerde, akrabalık kurumu, oturulacak konut ve çalışılacak işe ulaşmaya kadar birçok önemli noktada etkili olmuştur. Aynı zamanda bu kurum, kente yerleştikten sonraki dönemlerde akrabalar arası toplumsal

ilişkiler kentin karmaşık ve belirsiz ortamına karşı bireyleri ve aileleri yabancılaşmaya karşı korumuştur. Akrabalık kentsel yaşam da bir yandan karşılaşılan sorunlar açısından önemli bir dayanışma kurumu iken, diğer yandan aynı mahalle ya da mekânlarda oturmaının da etkisiyle baskı, gözetleme ve denetleme mekanizmalarıyla ciddi bir kontrol aracına dönüşebilmektedir (Güneş, 2012: 33). Ancak akrabalık kurumunun yapısı sonraki dönemlerde ve zamanla çözülmeye başlamıştır.

Kentleşme sürecinde kentlere göç eden bireylerde kentlileşme artıkça öncelikle akrabalık kurumunda bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bu dönüşüm kişilerin ilişkilerinin kan bağından çok sözleşmelere dayalı bir şekle girmesini sağlamıştır. Çünkü kırsalda herkes birbiriyle yakın bir birliktelik yaşarken kent ortamında samimi ve sıcak olmayan ilişkiler yaşanmaktadır. Bu yüzden kentlerde kişiler birbirleriyle ihtiyaç odaklı iletişim kurmak zorunda kalacaklardır. Aynı zamanda kırsal alandaki geniş aile ve akrabalık bağlarının kentlerde çekirdek aile şekline dönmesi, kentin iş yoğunluğu, kadının iş hayatına girmesi, bireylerin boş vakitlerinde akraba ziyaretleri yerine kentteki büyük alışveriş merkezlerinde zaman geçirmeleri gibi nedenler akrabalık bağlarını daha da zayıflattığı düşünülmektedir.

Kente yerleşmiş kentsel aile; akrabaların birbirleri üzerindeki değer ve ahlak denetiminin az olduğu, kadının da erkekle birlikte çalışma hayatına katıldığı, üretimden çok tüketimle betimlenen, karı- koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bir ailedir (Yıldırım, 2006: 91). Kentlere yerleşen bu aileler, akrabaları ve diğer tanıdıklarıyla var olan iletişim ağlarını, ayrılma ya da uzak kalma sebeplerinden dolayı kırsal alanda yaşadıkları dönemdeki ilişkilerinin gerisinde bırakarak sosyal sermayelerinin değerinin düşmesini sağlamıştır (Coleman'dan aktaran Field, 2008: 157). Ancak hem Türkiye'deki bireylerin kırdan kente geçiş süreçlerinde hem de gelişmiş ülkelere yapılan göç süreçlerinde, akrabalık ve diğer yakınlık bağlarının şekil değiştirerek hemşerilik bağları temelinde yeniden yapılandığı gözlenmektedir (Karakurt, 2008: 86). Kırdan kente göç sonrası ortaya çıkan hemşerilik ağları, kente göç eden ilk kuşak aileler için kentsel yaşamın her alanında öncelikli olmaktadır. Bu öncelik göçmen ailelerin oturacakları yer seçiminde ve kentteki iş fırsatlarına ulaşmada oldukça etkili olmaktadır (Koçak Turhanoglu, 2012: 204).

Kır toplumlarında dayanışma ve yardımlaşma yüksek orandadır. Hastalık, yaşlılık gibi bakım ihtiyacı bulunanlara akrabaları bakmakta, hatta komşuları dahi üstlenebilmektedir. Bakacak akrabası ya da kimsenin olmadığı durumlarda ise bakımı tüm köylü karşılamaktadır (Erdentuğ, 1972: 45). Kırsal alanlarda ilişkiler aile ve komşuluk grupları içerisinde geçerken, kişiler yoğun bir dayanışma içinde oluyorlar. Bu durum, kişilerde aitlik, yardımseverlik gibi davranışların gelişmesini mümkün kılıyor. Fakat kentsel alanlarda bu durum tersine görülmekte, örf ve adetler zamanla gevsemeye başlamaktadır. Bu durum kentte kuşaklar arasında gittikçe artan şekilde görülmektedir (Görmez, 1991: 27). “Kentte yakınlar arası dayanışma ve akrabalık ilişkilerinin zayıflaması ile bireyler gereksinimlerini toplumsal sigorta, işsizlik, sağlık sigortaları, burslar, çeşitli krediler gibi yollarla karşılarlar” (Tezcan, 1995: 128).

Kentte akrabalık kurumunun dönüşümü yaşanırken bir yandan da akrabadan sonraki en yakın sosyal çevre olan komşuluk kültüründe de bir değişim yaşanmaktadır. Kırsal alanda kişilerin komşuluk ilişkisinde, birbirlerine güven temelli bir yardımlaşma, dayanışma bulunmaktaydı. Ancak kentsel yaşamda bireyler arasında güven duygusu oluşmadığı için misafirlik, yardımlaşma, dayanışma, ortak paylaşım gibi özellikler azalamaya başlamıştır. Elbette ki sadece güven unsuru değil, kırsal alanda kişilerin ihtiyaçları için dayanışma zorunluluğu varken, kentlerde kişiler ihtiyaçlarını her türlü yerden sağlayabildiği için kendi kendine yetmeye başladı. Kentleşme sürecinde mahallelerdeki komşuluk eski anlamını kaybetmeye başladı çünkü; yaşam alanlarının genişlemesi, birbirlerini tanımayan bireylerin ilişkilerinin resmi ve çıkar temelli olması bu sonucu meydana getirdi.

Kentsel alanlarda değişen iş hayatı ve ekonomik imkânlar, öğrenim durumu, şehirleşme, medya ve eğlence alışkanlıkları geleneksel komşuluk anlayışında, beklenti ve ilişkilerinde, komşuluğun ifasında ve temel normlarda önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. Bazı araştırmacılara göre bu değişimler ciddi bir toplumsal çözülmeye ve yozlaşmaya işaret etse de bu konudaki güvenilir araştırmalar yeterli değildir. Komşuluğun değişime uğramasının temel nedenleri arasında; şehirleşmenin ve göçlerin hızlanması, yaş, cinsiyet ve diğer farklılıkların artmasıyla 'birey' faktörünün zaman geçtikçe belirginleşmeye başlaması bununla birlikte ekonomik gelirin ve sosyal refahın artmasıyla, bireylerin yakınlarına, akrabalarına ve

komşularına minnet duygusunda bulunmamasının geldiği söylenebilir (Gündüz ve Yıldız, 2008: 127).

Kentleşme sürecindeki değişimde Koyuncu'ya (2009: 29) göre; kentlerde bireyler arası ilişkilerin daha resmi daha yüzeysel ve geçici olduğu bir gerçek olsa da kopuk ve kısa ilişkilerin varlığı, ilişkinin azlığı veya önemsizliği anlamına gelmemektedir. Bireyler arası oluşan zayıf bağlar, bireyi çok geniş bir alanda çok fazla insana bağlayarak bireyin bilgi sahibi olma ve kaynaklara ulaşma imkânını arttırabilir. Diğer taraftan sıcak, uzun soluklu, samimi ve yakın ilişkilerden oluşan akrabalık ve dostluklar, hem bireyin deneyimini hem de bilgi akışını kısıtlayabilir.

Kentleşme sürecinde hızla gelişen ve kentlerin ayrılmaz bir parçası haline gelen çok katlı yapılaşmanın, beraberinde birbirlerini tanımayan ve bir köy nüfusuna yaklaşan insanı bir araya getirdiği ve kent hayatının sürekli dinamik yapısı karşısında kapı komşusunu bile tanımayan ya da selamlaşmadan öte geçmeyen bir komşuluk ilişkisinin oluştuğu görülmektedir. İlişkilerin sıklığı ve yoğunluğuna paralel olarak dayanışma ve yardımlaşmanın çeşidi de değişmekte, içinde bulunulan sosyal sınıf, dünya görüşü, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi, maddi ve manevi yardımlaşmanın oranını etkilemektedir. Komşularla görüşme sıklığının yanında görüşülen komşu sayısı da farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip bireyler arasında çeşitlilik göstermektedir. Ancak, gerek kırsal alanda gerekse kentlerde niteliği, formu, davranış örüntüleri, beklentileri değişmiş olsa da komşuluk ilişkilerinin nitelik değiştirerek devam ettiği görülmektedir. Yani komşular arası ilişkilerin yoğunluğunda, yardımlaşma türünde, görüşme alanlarında, komşular arası dayanışma ve çatışma alanlarında ve hatta semt sorunlarındaki ortak çözüm arayışlarında dahi birçok değişim gözlenmektedir (Koyuncu, 2009: 38-39).

3.2.2. Eğitim ve Sağlık Kurumları

Kentleşme sürecindeki eğitim kurumunun dönüşümü ise, eğitim seviyesinin ve algısının, usta-çırak ilişkisinden yerine modern eğitim kurumlarına bırakması şeklinde göstermektedir. Bu eğitim kurumundaki değişim, meslek sahibi olma yolunda daha etkili bir yol sağladığı gibi bireylerin kendilerine olan güveninde oluşmasını sağlamıştır. Kırsal alanlarda olmayıp kentsel alanlarda olan eğitim

imkânlarının fazlalığı, bireylerin eğitim taleplerinin ilgili yerlere daha rahat ulaşması eğitim kurumundaki diğer bir değişimdir.

Kırsal toplumda eğitim daha çok kuşaktan kuşağa aktarılan deneyim ve görgülere dayanmaktaydı. Toplumun çok az kısmı okuma yazma bilirken, diğer çoğunluk kısmı, yaşlıları örnek alarak içinde yaşadığı toplumun sosyal becerilerini öğrenmekte ve içselleştirmektedir. Çocuklar ve aileler, genel olarak dini ve siyasi kurumlar aracılığı ile eğitilip sosyalleştirilerek kendilerine özgü bir kimlik oluşturulmaktaydı. Kentlere geçişle birlikte eğitim ve okulun temel anlamı değişmiş olup, okulun ve eğitimin işlevi, diğer sosyal kurumlardan oldukça bağımsız hale gelmiştir. Çocuğun eğitiminde ailenin rolü oldukça zayıflamış, bu rol büyük ölçüde okullara aktarılmıştır. Bunun nedeni ise kentleşme sürecinde kentlerde iş bölümü ve uzmanlaşmanın önemli görülmeye başlamasıdır (Turan, 2013: 75).

Kentleşme sürecinde oluşan çağdaş eğitim anlayışı, bireylerin toplumsal sistemde kendilerinden emin hareket etmelerini ve kendi ayakları üzerinde kalabilen, özgür bir kişilik oluşturmayı hedeflemektedir. Bunun yanında bireylerin geçerli toplumsal normlar ve değerler doğrultusunda sosyalleşmelerini sağlamak ve istenmeyen davranışları engellemekte hedefler arasındadır (Kartal ve Göktuna Yaylacı, 2013: 176).

Sağlık kurumundaki dönüşüm, hastanelere müracaat eden hastaların, özellikle acil servise gelen ya da ambulans bekleyen hastaların, hasta ya da insan olduklarından çok, evraklarına, sosyal güvencelerine, maddi durumuna, parası olup olmadığına bakılması ve bunun önemsenmesidir (Tek, 2010: 112). Bu durum toplumun bakış açısını daha da kapitalist ve bireyci hale getirmekte, oluşan sorunlar kartopu şeklinde ilerlemektedir.

Sağlık kurumlarındaki fiziksel dönüşüm ise öncelikle sağlık imkânlarına ulaşım açısından kendini göstermektedir. Kırsal alanda hasta olan kişiler önce geleneksel alternatif yollarla şifa verebilecek kimselere gitmekte, eğer varsa sağlık ocağına yönelmekteydi. Ancak kentleşme ile kişiler daha bilinçli şekilde tedavi olmaya gittiği gibi var olan birçok hastane ve uzman kişi imkânlarıyla da hızlı ve kesin çözüm alabiliyorlar. Sağlık kurumundaki değişim kişilerin sağlığı açısından

bakıldığı gibi yaşanan mekânın sağlığı açısından da önem göstermekte ve bu durum bizi kırsal alanda olmayan sağlıklı kente götürmektedir.

Sağlıklı kent anlayışı; kentteki önemli değerleri yenilemek ve yeni mekânlar yaratmak, kentin ulaşımında, konut alanlarında, yeşil alanlarında doğru fiziksel alanlar oluşturmak, sosyal bütünleşmeyi oluşturmak ve geliştirmek, toplumun gelişmesine ortam sağlamak, sağlık servislerine yüksek seviyeli ulaşılabilirliği sağlamak, ailesinin korunması, sağlıklı yeme-içme ihtiyacının karşılanabilmesi, güvenli ve özgür bir biçimde yaşamayı gerçekleştirmek şeklinde farklı bakış ve çalışma alanlarına göre tanımlanabilmektedir. Sağlıklı kent kavramından anlaşılması gereken, sadece belirli bir sağlık düzeyine ulaşmış kent değil, sağlıklı ve yaşanabilir bir kent yolunda gerekli yapısal değişiklikleri ve süreci başlatmış ve çalışmalarını bu doğrultuda yürüten kenti anlamak gerekmektedir (Başaran, 2007: 208).

3.2.3. Din Kurumu ve Ahlaki Normlar

Kentsel alanlardaki dinde, kamusal alanlardan özel alanlara çekileceği, geleneksel kurumlarını yitirerek kişisel alana dahil olacağı, kentsel hayat geliştikçe bilimin yükselip dinin köreleceği varsayımında bir değişim yaşanmaktadır. Din dünyevi bir çizgiye çekilmiştir. Sadece maneviyat alanı olmaktan çıkarılmış, yaşamın her alanıyla ilişkiye geçmiştir. Günümüz kentlerinde din, öğrenim görmüş insanlar arasında yükselirken, kırsal kesimden çok daha fazla kentlerde, özel kent dindarlığı olarak da nitelendirilen bir dinsel gelişme yaşanmaktadır. Kent olgusu dinin algılanması noktasında önemli etkilerde bulunmaktadır. Bu etkiler önceki mezhep ve tarikat kimliklerinin yanında yeni dini grup kimlikleri olarak cemaatleri ortaya çıkarmıştır. Bu gruplarca salt dindarlığın göstergesi olarak din adına sosyal etkinliklere önem verilmektedir. Çoğu dini grubun din adına yaptığı şeyler, basın - yayın organlarında etkili olmak, hastaneler, okullar açmaktır. Bu durumlarda içeriksiz din kimliği oluşumunu meydana getirmektedir (Aydın, 2014: 191-194).

Kentleşme sürecindeki din kurumu birçok değişen olgu ile karşımıza çıkmaktadır. Artık hayatın bütün sosyal düzenini etkilemekten uzaklaşmaya başlamıştır. Kırsal alanda örneğin; din anlayışı içerisinde kadercilik daha yoğun kendisini gösterebilirken kentsel alanda hayatın akışı insanları kadercilikten

uzaklaştırmış ve daha gerçekçi bakmalarını sağlamıştır. Yani işleri ulu bir yaratıcıya bırakma ve otoriteye boyun eğme yerine, daha iyi bir gelecek için inisiyatif alma, başarı ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönlü rasyonel davranışlara geçilmesi sağlanmıştır (Kıray, 1999: 102). Bir diğer husus kırsal alanda karşımıza çıkmayan ancak kentsel alanlarda hemşerilik gruplarına benzer hatta bazen daha güçlü bağlar şeklinde oluşarak karşımıza çıkan dini cemaatler bulunmaktadır. Karakurt'a (2008: 91) göre bu dini cemaatler; örgütlü yapısı, belli liderlikleri, yaşam biçimi talepleri olduğu gibi belli kimlik talepleri de ön planda olan gruplardır. Bu sebepten kendilerini ön planda tutmaya çalışan bu dini cemaatlerin kentlerde kent yönetimi üzerinde baskı oluşturdıkları söylenebilmektedir. Böyle bir baskı olumsuz anlamda düşünülse de Aydemir ve Tecim'e göre, kentleşme süreci ile dini yapılanmalar içerisine giren bireyler, gönüllü faaliyetlere katılımlarını artırmakta ve toplumsal ağlara daha çok dahil olabilmektedir. Daha geniş açıdan değerlendirilecek olursa kentteki değişen din kurumu, gönüllü faaliyetlere kapı aralaması, beşeri sermayeyi artırması, grup içi güveni artırması ve yardım organizasyonlarını oluşturabilme gücü ekseninde sosyal sermaye kaynağı olmaktadır. Dini cemaatlerin, mezheplerin, doktriner ayrılıkların inananlar için hoşgörü ve işbirliğine yönelik iyi bir fırsat olmasının rağmen bu süreç doğru yönetilemediği takdirde yıkıcı sonuçlarla ortaya çıkarabilir. Geçmiş zamanlarda yer almış uzun süreli din ve mezhep savaşları bu olgunun kanıtlarıdır (Aydemir ve Tecim, 2012: 49-50).

Kırsal kesimde kişilerin dindarlığının daha yaygın olduğu görüşü baskın olsa da yapılan sosyal araştırmalara göre, kırdan kente gelenlerin dine daha kolay sarılmaları, kırdan aynı ölçüde bir dindarlığın olduğu anlamına gelmiyor. Yapılan analizler, kırdan kente göç olgusunun kendisi ve kent hayatına intibak süreci dindarlığın gelişimine özel katkıda bulunmaktadır. Kent hayatına uyum sağlanırken, dinin sağladığı anlam dünyası, cemaat dayanışmasının büyük olduğu söylenmektedir. Türkiye'de de 1950'den beri devam eden kırdan kente göç hareketinde toplumun yarısından fazlası kente taşınmış ve kentleşmeye paralel olarak da gözle görünür bir dindarlaşma kaydedilmiştir (Aktay, 2014: 201).

Davranışı etkileyen, geliştiren ve daha iyi duruma gelmesini sağlayan düşünceler bütünü ahlak kapsamına girer. Dar anlamıyla ahlak, bireyin vicdanının belirli davranışları "doğru" ve "iyi" olarak anlamlandırırken başvurduğu kurallar

bütünüdür. Ahlak kurallarının kontrol aracı vicdan olarak karşımıza çıkar (Kartal ve Göktuna Yaylacı, 2013: 173).

Kırsal alanda kişiler arasında kıra özgü daha temel ahlak kuralları mevcut iken, kentleşme sürecinde bireylerin daha fazla sosyal ilişkilere girmeleri, kentin kendine özgü yapısı ahlak kurumunda da bir değişim meydana getirmiştir. Ercoşkun v.d.'nin (2016: 20) de belirttiği gibi kültürel ve evrensel açıdan bakıldığında sevgi, saygı, hoşgörü, şefkat, merhamet, yardımlaşma, paylaşma, selamlaşma, adalet, duyarlılık, fedakârlık gibi kavramlar kent kültürünün temel taşlarını bir anlamda ahlaki normlarını oluşturduğu görülmektedir.

Kırsal alanlarda, sosyal normları ihlal eden bireyler toplumun tamamı tarafından tepki görmektedir. Kırsal alanda köyde yaşayan bir kişinin namusu, bütün köylünün namusudur, şeklinde düşünmek, norm ihlalinde cezanın bütün köylü tarafından verilmek istenmesi bu durumun bir örneğidir (Erdentuğ, 1972: 40). Burada köydeki her kişi sahiplenilmiş, bir bütünün parçası olarak kabul edilmiştir. Ancak kentsel yaşam alanlarında bu sahiplenme duygusu, isteği kalmamıştır.

3.2.4. Ekonomik ve Sosyal İlişkiler

Kentleşme sürecindeki ekonomik dönüşüm, özellikle gelir seviyesinin farklılaşmasıyla birlikte geleneksel ilişkilerin biçim ve içeriğinin değişmesi şeklinde oluşan dönüşümdür. Artık bireyler geçimlerini tarım dışı alanlarda sanayi ve hizmet sektörlerinde karşılamaya çalışmakta ve serbest piyasa koşullarında hareket etmekte. Kentleşme sürecinde sosyal ilişkilerdeki dönüşüm ise, samimi ve yüz yüze ilişkilerden enformel ilişkilere geçiş şeklindeki dönüşümdür. Benzer ve tanıdık insanlarla ilişkilerden, farklı ve tanımadık insanlarla kurulan ilişkilere bir dönüşüm vardır. Burada oluşan sosyal ilişkilerin belirgin özelliği ise güvensizliktir. Çünkü artık kırsal alanda her gün görebileceğin az sayıdaki nüfustan bir kişi ile karşılaşmıyorsun, çok fazla nüfusun yaşadığı bu yüzden de bir daha görme ihtimalinin düşük olduğu kentsel alanlarda bulunuyorsun.

Kentleşme sürecinde ekonomik değer üretme, elde etme ve kullanma biçimi değişmiştir. Kişilerin tuttuğu işlerin türü, kazandıkları gelirin türü, gelirlerini

harcama biçimleri ve kişilerin varlıklarını ne çeşit yatırıma çevireceği değişime uğramıştır. Sosyal ilişkiler açısından bakıldığında bireylerin, siyasal görüş ve davranışları, dayanışma ve yardımlaşma konusunda benimsenen ilkeler, örgütlenme şekilleri, içselleştirilmiş gelenek ve görenekler, hak arama yöntemleri, kadın ve erkeklerle ilgili düşünce, tutum ve davranışlarında da dönüşümler yaşanmıştır (Es ve Ateş, 2004: 216).

Kırsal alanda yas, cinsiyet, aile gibi prestij kaynağı olan özelliklerin yerini kentlerde ekonomik özelliklerin aldığı gözlemlenmektedir (Erkan, 2004: 234). Kırdan kente göç eden nüfus, zaman içinde kırsalın ekonomik ve sosyal özelliklerinden arınarak kentin ekonomik ve sosyal özelliklerini edinmeye başlar böylelikle, ekonomik ve sosyal bakımdan kentlileşme olarak adlandırılabilir bir sürece girer. Bu süreçte, ekonomik kentlileşme, kişinin ihtiyaçlarını tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlıyor durumuna gelmesiyle gerçekleşirken; sosyal bakımdan kentlileşme ise, kırsaldan gelmiş bireylerin kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve psikolojik değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir (Keskin vd., 2015: 28).

Bireyler kentlerde ekonomik ve sosyal seviyesi kendileri ile eş ya da yakın kişilerle ilişki ağlarını geliştirmekte, diğer ekonomik ve sosyal durumda olan bireylerle ise aralarında bir mesafe koymaktadırlar. Bu mesafenin oluşturulması, bireylerin birbirlerine olan güvenin azalmasına ve huzursuzluğa sebep olabilmektedir. Orta ve üst gelire sahip olanlar kendi yaşam biçimlerini koruma yönlü önlemler alırken, diğer alt gelir grupları kentsel ekonomik, sosyal ve kültürel süreç içinde kentte tutunma ve hayatta kalma çabası içine girmektedirler. Kentteki formel süreçlerde kendilerine alan bulamayan kişiler, enformel süreçlere girmekte, bu durum ise yasa dışı mekanizmaları devreye girdirmektedir. Bu yasadışı mekanizmalar; yasa dışı örgütler, fuhuş, hırsızlık, dilencilik şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Karakurt, 2008: 95).

Kırdan kente göç eden kişilerin sayısının artmasına bağlı olarak kentsel mekanda kendisine yer bulamayan kişilerin sayısı da her geçen gün artmış, böylece formel mekanizmalar içinde konut ve iş bulmayan kişilerin bir kısmı, kentte yaşamlarını sürdürebilmek için enformel mekanizmalara başvuru yolunu seçmiştir.

Kentsel mekanlarda barınma amaçlı gecekonduların yapılması, kişilerin geçimlerini enformel işlerle sağlamaları, kentteki sosyal ve ekonomik koşullara uyum sağlayamayan dağılmış aileler ve bunun sonucu ortaya çıkan evsiz çocuklar, sayısı her geçen gün artan kap – kaçların varlığı ve diğer kent suçlarının sayısının yükselmesi, vb. söz konusu enformel mekanizmaların örnekleridir. Göçle nüfusu artan az gelişmiş toplumların kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkânı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk kültüründe ise bireyler, bunalımlı yaşayan, sadece anlık yaşamaya önem veren, geleceğe ise önem vermeyen bir kişiliğe bürünür (Kıray'dan aktaran Karakurt, 2008: 86-87).

3.2.5. Siyasal Alan ve Devletin Kurumsal Değişimi

Yönetim yapılarının ilk önceleri krallık monarşi fikirleriyle meydana gelip zamanla farklı düşünce ve olaylar sonrası cumhuriyete geçtiğini, cumhuriyet düşüncesinin ise gelişerek demokrasiye dönüştüğünü biliyoruz. Bu dönüşümde, karar alma süreçleri ve meşruiyet halktan alınmaya başlanarak başka bir temsili yapıya verilmişti. İşte kentleşme sürecinde siyasal alan ve devletin kurumsal değişimi de bu temsili yapının farklılaşmaya başlamasıyla kendini göstermektedir. Temsili yapıların farklılaşması öncelikle kendilerini üstün görmeleriyle, sahip oldukları temsiliyeti kendi saltanatı kendi mülkü olarak yaşamaya çalışmalarıyla kendini gösterebilmektedir. Aynı zamanda kamusal kaynaklar bir yağma odağı halinde görülmüş, siyaset ise bu kaynakları ele etme yarışı ve kullanma yetkisi olarak algılanmıştır. Yönetenlerin, toplanan vergiler ile yaptıkları hizmetleri, kendi kazançlarıyla yapıyorlarmış gibi söylemeleri ya da halkın yeme, içme ihtiyaçlarının kendilerince yaratıldığı düşüncesine kapılmaları, "biz doyurduk bize oy vermiyor" veya "en fazla oyu veren yere ulaşım kanalları sağlayacağız" gibi anlayışları değişimi meydana çıkarmaktadır.

Kentleşme sürecinde kurumsal yapıların oluşturulamaması, geçmişten gelen eski kuralları kaldırılmakla birlikte, eski normların varlığının sürdürülmesi, yeni belirsizlikleri meydana getirmiş ve devletin formel yapısının tamamlanamaması ile mülkiyet haklarının dağıtımındaki eşitsizliğin varlığı, yolsuzluk, rüşvet ve kanunlar yeterli güveni sağlayamaması, organize suç örgütlerinin oluşması gibi bir çok çöküş sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çevik ve Turan, 2007: 214).

Ülkemizde seçimlere katılım oranı ne kadar yüksek olsa da kentleşmeyi daha yoğun gerçekleştiren Batı dünyasında, % 50'lerde ya da daha az olacak şekilde, seçimlere katılım oranları düşük seyretmektedir (Anadolu Ajansı, 2019). Almanya'da yapılan seçmen araştırmasında çıkan sonuçlar göre; bireyler yönetici konumundaki partilerin çalışmalarından tatmin olmamakta, menfaatlerinin karşılanmadığını düşünmekte ya da katılımlarının seçimde bir etki yaratmayacağını düşünmektedirler (Deutsche Welle, 2019). Yani bireylerin bu memnuniyetsizlikleri performans açığını göstermektedir. Bu değişimlerle bireyler, yöneticileriyle muhatap olmadan ilgisiz ve katılımdan uzak bir yaşam tarzına geçmeye başlıyorlar. İlginin, katılımın olmaması, alınacak kararlarda gerçek temsilin oluşturulmaması, alınan kararların meşruluğunu sorgulatmaya başlıyor. Kurallara uymayan yönetim birimlerine karşı güven açığı ortaya çıkıyor ve giderek oluşan bir sorun haline gelebiliyor. Sorunlar kurumsallaşp yaygınlaştıkça da insanların hem birbirlerine hem de kurumlara güveni kalmamıştır.

Kentleşme sürecinde siyasal alanın ve devletin değişimi noktasında bahsedebileceğimiz diğer nokta; sosyo-ekonomik ve siyasi ilişkilerin farklılaşmaya başlaması, kentlerin ekonomik alanlarının ulus devletin ötesindeki yapıların etkisi altına girmesine böylece kent yönetimlerinin denetiminin zayıflamasına neden olmasıdır. Bu sebep ise yönetim birimlerinin daha fazla sorumluluklarını artırmaları gerektiğini göstermiş sonrasında yürütmenin de güçlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Güçlenen yürütme karşısında, karar alma organı olan ve halkın farklı siyasi görüşlerini temsil eden meclisleri güçsüzleştirmiştir. Diğer bir nokta ekonomide neo-liberal politikalar sonucu; kentin temizliğinden, dolmuşlara, sosyal tesislere kadar tüm alanlar özel girişimcilere ihale edilmiştir. Bu özelleştirmeler; kamunun mali gücündeki zayıflıklardan, hizmetlerin daha kaliteli sunumunun yapılmasını istemekten olabileceği gibi iktidardaki siyasi partilerin ideolojik yönelimleri de özelleştirme sürecinde etkili olmuştur. Siyasi anlayışın sağ tarafında bulunanların kontrolündeki yerel yönetimlerin serbest piyasaya yönelik tercihleri özelleştirmeyi kolaylaştırırken, sol tarafta bulunan siyasiler ise bu sürece daha mesafeli durabilmektedir. Bu gibi durumlar bireylerin, siyasal kurum ve aktörlere olan güvenin azalmasına beraberinde katılım ve birlikteliğinde azalmasına sebep olabilmektedir (Bayraktar, 2013: 127-131).

3.3. Kent ve Birey Arasındaki İlişki

Kentleşme sürecinde, ilk olarak bireyin kendi bakış açısından kendi hakkında düşündüğü sorunları görmemiz sonrasında ise toplumsal açıdan bireyin sorunlarını ele almamız, bireyin kent ile ilişkisini görmemizi sağlayacaktır. Böylece sosyal sermayenin de bu noktadaki durumunu daha açık hale getirebiliriz.

3.3.1. Kentleşmede Birey Açısından Sorunlar

Birey, kent ile ortaya çıkan bir kavram olarak; bir gelir, bir meslek, bir statü olarak görülmektedir. Bu özellikte görülen birey, diğer bireylerle iletişim kurabilmek için güvene, toleransa ihtiyacı olduğu gibi, kabullenilmeye, değer verilmeye ve insanların kendisinin değer verdiği şeylere değer verdiğini görmeye yani yalnız olmadığı hissini görmeye ihtiyacı vardır. Bu noktada kentteki bireyin bu ihtiyaçlarının diğer bireylerce giderilmesi sosyal sermayenin kazancı olarak görülebilir.

Simmel'e (2009: 324-325) göre kentteki birey, kırdaki insanın tersine olarak özgürdür. Çünkü kentsel alanlardaki zihinsel hayat koşulları, kentin en yoğun kalabalığında, karşılıklı ihtiyatlılık ve kayıtsızlık olarak kendini hissettirir. Bu özgürlüğün bedeli ise bireyin kaybolmuşluğu ve yalnızlaşmasıdır. Aynı zamanda kentli insan, para ekonomisinin egemen olduğu, her şeyi sayıya indirgeyecek kadar rasyonelleşmiş, dakiklik, hesaplanabilirlik ve kesinlik anlayışında, kendisi için hiçbir şeyin özel bir anlamının olmadığı sınırsız zevk peşinde koşan, sürekli birbiriyle çelişen tepkiler veren, bezgin tutumun yaygın olduğu bir hayat tarzına sahiptir (Güllüpmar, 2013a: 57-58). Yörükkan'a (2006: 49-51) göre de, heterojen ve yoğun nüfusa sahip kent; soğuk, yüzeysel ve kısa süreli ilişkileri ile bireyselliğin, özgürlüğün geliştiği bir çevre olarak, bireyin yalnızlık ve güvensizliğinin oluştuğu ve arttığı bir ortamdır. Bu ortamlarda güvensizliğin ortaya çıkmasının bir nedeni de bireylerin ihtiyaçlarının sınırsız ancak kaynakların sınırlı olması ve birey taleplerinin karşılanamamasıdır (Akkaş ve Tekir, 2013: 147). Böyle bir ortamda yaşamlarını sürdüren bireyler iş, ikamet ve eğlence mekânları yönünden de birbirlerinden ayrılmakta ve bireyler arasında ayrışma hız kazanmaktadır. Sonradan ortaya çıkmaya başlayan bu ayrılmış alanlarda üst, orta, alt gelire göre farklı gruplar meydana

gelmiştir. Her grup kendi lokantalarından, marketlerine, spor merkezlerine, barından sinemasına kadar kendilerine yeten bir donanıma sahiptirler. Böylece gruplar kendi aralarında hiç bir iletişim kurmadan yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar (Karakurt, 2008: 83-84). Bu modern toplumdaki yalnızlaşma, yabancılaşma ve öteki olma gibi kavramların yaygınlaşması eşitsizliği ve suç oranlarını arttırmaktadır. Aynı zamanda bireyler aile, din, arkadaşlık ve gönüllülük gibi sosyal bağlarını kuramamakta sosyal ilişkilerini zayıflatmaktadır. Yani iletişim araçlarının da çeşitlendiği kentsel alanlarda iletişimsizlik artmakta, daha iyi yaşam olanaklarına sahip olmak adına bireyler daha da yalnızlaşmakta, yabancılaşmakta ve yoksullaşmaktadır (Akkaş ve Tekir, 2013: 11). Bu durumların ise kartopu şeklinde ilerleyerek toplumsal sorunların daha görünür hale gelmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Kentleşme, kent yaşam süreci ile ilişkili olmakla birlikte birçok bireyin aynı mekânları zorunlu olarak paylaşmak durumunda kalabileceği bu şekilde de amaçlanan uyum ve düzenin rahatlıkla gözlemleneceği bir olgudur. Ancak aşırı kalabalıklaşmış bir ortam, herkesin sadece kendini düşündüğü, diğerlerini dikkate almadığı ve onlara değer vermediği bir yaşam tarzına dönüştürmüştür (Yalçın, 2010: 230). Bireylerin birbirlerine sevgi göstermemeleri bir yana saygı unsurunu da gözetmemeleri bireyi çıkmaza sürüklemektedir. Bireylerin yaşadıkları alanlarda diğer kişilerin varlığından habersiz gibi yerlere tükürmesi, çöp atması, komşusu olup olmadığına aldırmazlık etmeksizin gürültü yapması gibi birçok davranış kentteki bireyi farklı bir evrime geçirmiştir. Oluşan bu ortamda bireyler arasındaki iletişim ağları da devre dışı kalarak sosyal sermayenin oluşumunu engellendiği gibi var olanı da zayıflatmaktadır.

3.3.2. Kentleşmede Toplum Bakımından Sorunlar

Kentleşme sürecinde toplum bakımından sorunlar bireyin sorunları olarak karşımıza çıkıyor ve başlangıcını da kırsaldan kente gelen nüfusun oluşturduğunu söyleyebiliriz. Kırsaldan kentlere gelen ve hiç bir birikime sahip olmayan bireylerin, yeme, içme, barınma gibi çeşitli ihtiyaçları oluşmaya başladı. Topluca ya da daha küçük aileler şeklindeki göçlerde, kentlere yerleşen bireylerin mesleki ve ekonomik

yetersizlikleri, işsiz olmaları bir kamusal sorun meydana getirmiştir. Bu oluşan kamusal sorunlar için de toplumsal çözümler gerekmektedir.

Kentleşme süreci, çok kısa bir zaman diliminde oldukça büyük kitlelerin içinde yer aldığı, yoksullukla şekillenen, işsizliğin olduğu, eğitimsizliğin etkilediği, devletin gözetim, denetim, yönlendirme, destek gibi yönetsel hizmetlerinden uzak, kuralsız, plansız, çarpık, sağlıksız ve insanlıktan uzak bir biçimde gerçekleşebilmektedir (Tek, 2010: 102). Ancak sorunların çözümü aşamasında var olan yetersizlikler aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere kendilerini farklı şekilde ikame ettiği düşünülmektedir.

Tablo 9
Yetersizlikler ve İkamesi

Yetersizlikler	İkame
Demokrasi	Siyasi Patronaj
İşsizlik	İşportacılık
İstihdam Yetersizliği	Enformel Sektör Birimleri
Toplu Ulaşım	Dolmuş
Sivil toplum örgütleri	Hemşeri Dernekleri
Kuralsızlık	Şiddet / Suç
Devlet kurumları	Dini Cemaatler
Sosyal Dayanışma	Aile Dayanışması
Yoksulluk	Akraba Dayanışması
Plansızlık	Çarpık Yapılaşma
Altyapı Yetersizlikleri	Gecekondu
Umut	Arabesk Kültürü

Kentleşme döneminde ortaya çıkan, Tablo 9'da gösterilen yetersizlikler, kendini farklı yapılarda ikame ederek göstermiştir. Bu durumun kavramsal ifadesini Kıray (1999: 96) 'da 'tampon mekanizmalar' olarak görmekteyiz. Ona göre bu ifade; değişimin buhransız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki yapıya da ait olmayan müesseseler, değerler ve fonksiyonlar olarak tanımlanmaktadır.

Kırdan kente göç edenlerin yetersiz olanakları bulunmaktaydı aynı zamanda devlet de ihtiyaçları karşılamak açısından yetersiz kalmıştı. Bu durumda kalan kişiler kendi başlarının çaresine bakmaya başladılar ve barınak oluşturma sürecine girdiler.

Kente gelenlerin bu yapıları gecekondu olarak tanımlandı ve beraberinde altyapıdan, ulaşım, eğitim ve sağlığa kadar pek çok sorunu yanında getirdi (Yalçın, 2010: 234). Plansız şekilde oluşturulan, yeterli altyapı ve düzenden mahrum şekilde oluşan barınma yerleri gecekondulaşma ve çarpık kentleşme ikame olmuştur. Bu gecekondu bölgelerinde yaşayanlar, küçük hizmet işlerinde az bir ücret karşılığı çalıştıkları için hiçbir güvenceleri bulunmadığından güvenlik sağlayacak her türlü şeye ve ilişkiye büyük önem verir hale geldiler. Bu güvenlik ihtiyacını ilk karşılayan unsur bir barınma yeri sağlayarak oluşturulacak gecekondu iken diğer bir unsur devlet tarafından sağlanamayan sosyal yardım ve çözülemeyen yoksulluk sebepli aile ve akraba dayanışmasıdır. Bu güvenlik duygusu, aile, akraba ve hemşeriler ile daha yakın mesafede oturmayı sağlamıştır. Böylece oldukça yoğun olan ilişki, yardımlaşma, paylaşma, bağlılık, dayanışma, kollama ve korumayı sağlamıştır. Gecekondular için yardımlaşma, akrabaların vazifesi ve hemşerilik görevidir (Çetin Beklan, 2013: 238-243).

Kırdan kente yoğun göç sonrası devletin sorunlar karşısındaki çözümsüzlüğü üzerine, kişiler kendi sınırlı imkânlarıyla çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bu geçici çözümlerden biri olan gecekondu, kültürel olarak da kent kültürünün dışında kalmıştır. Bu kültürde kente ait olmayan yaşam tarzı olmakla birlikte, kırsaldan kente göçen yurttaşların, alışmış oldukları kırsal hayata uygun davranışları kente taşıma çabasıyla karmaşıklaşmış ve süreç içinde arabesk dediğimiz bir bakış oluşmuştur (Yılmaz, 2017: 517). Kırdan kente göç eden insanlar artık köylü olmaktan çıkmış; ama kent yaşamını da tamamen benimseyememiştir. Bu iki ortamının bir ürünü olan ve her iki kültüründe öğelerini taşıyan bu bakıştaki insanların, beslenmeden giyime, eğlence den yaşam tarzına varıncaya kadar her alanda farklı izler taşıdığı görülmüştür. Arabesk kültür denilen bu anlayış, umutların kalmadığı, yaşamdan bezmişliği, karamsarlığı, çaresizliği, kaderciliği dile getirmiştir (Orta, 2007: 131-132). Arabesk farklı alt kültürlerden oluşan, kent kültürü karşısında bocalayan, yorulmuş ve tükenmişlik içinde yaşam mücadelesi veren, başkaldıran gecekondu insanını anlatır. Kırsal değerlerine bağlı kalarak yaşadığı köyünden ayrılan birey, kentte yalnız kalıp bireyselleşmiştir ve arabesk de bireyin bunalımını yaşam zorluklarını anlatmaktadır (Erdoğan, 2016: 26).

Kentleşme sürecinde bireylerin iş, para ve barınma olanakları sürekli bir değişimdedir. Örneğin iş yaşamı ilk önceleri var olan marjinal işlerden küçük çaplı işletmelere kayarken; önceleri akrabası yanında kalanların gecekondu yapmaya başlaması şeklinde sürmüştür. Aynı zamanda kente yeni gelenlerin seçimlerdeki oy potansiyeli de önem kazanmaya başlamıştır. Ancak bu sorunların çözülmesinde, akrabaların, hemşerilerin ve dini mezhep gruplarının kurduğu enformel ağ içinde, temel olarak patronaj ilişkisi kullanılmıştır (Kıray, 1999: 334). Demokrasi yaşamındaki yetersizliklerin de kendini siyasi patronaj ile ikame ettiği düşünülmektedir. Patronaj ilişkisi, patron ve onun adamı arasında; sürekliliğin mal ve hizmetlerin dengesiz mübadelesine dayalı, yüz yüze ilişkilerin ikili doğasını belirlediği ilişkiler olup; bu tür ilişkilerde patron, kendi çıkarı için adamına koruma sağlarken, adamı da kişisel hizmet, sadakat, yardım ve genel destek sunar. Bu ilişki türü daha çok devletin tam anlamıyla koruma ve güvence sağlayamadığı toplumlarda yaygındır (Bal, 2006: 107). Ülkemizde de görülen, belli bir etnik, dini ya da hemşeri grubuna ait seçmenlerin genellikle liderlerinin yönlendirmesiyle yani bir patronaj ilişkisinde kendilerine hizmet sunacağını vaat eden partilere oy verdikleri ve bu ilişkilerin iktidarı elde etmek isteyen siyasal partiler ve diğer aktörler tarafından kullanılma sıklığı aşikârdır (Akdoğan, 2006: 177).

Kırdan kente göçün başladığı ilk dönemlerle birlikte, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kentlerin ve az da olsa oluşmaya başlamış sanayinin otomatik olarak istihdam kapasitesini karşılayabileceği beklenmişti. Ancak bu beklenti gerçekleşmemiş ve kentleşme süreci, her yıl artan biçimde işsizlik meselesine yol açmıştır. Kentleşmenin sanayiye bağlı olarak gelişmemesi, kent istihdam yapısının açık ve gizli işsizlikle karşılaşmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan işsiz kesim, marjinal sektör denilebilecek bir istihdam çeşidini ortaya çıkarmıştır. Bu durum kente gelenlerin kentlileşememe sebeplerinden biri olmuş ve birçok sosyal soruna da kaynaklık etmiştir. Sanayi temeline oturtulmayan kentleşme enformel sektörün büyük bir istihdam sektörü haline gelmesi sağlamıştır. Böylece göçle gelen insanlar kentin olması gereken istihdam alanlarının dışında, kendilerinin oluşturduğu enformel istihdam alanlarına kaymakta ve kentin klasik ekonomik değerlerinin dışında ekonomik değerler oluşturmaktadır (Es ve Ateş, 2004: 219-220). Yani işsizlik ve istihdam yetersizliği, işportacılık ya da diğer kayıt dışı ekonomiyi

oluşturan, geçici, düzensiz, sigortasız, örgütsüz çalışma biçimleri olan enformel sektörler ile ikame olmuştur (Tek, 2010: 99).

1950'li yıllar ile başlayan göç ve arkasından oluşan kentleşme sürecinde, kentlerin hızlı büyüyerek geniş alanlara yayılmasıyla birlikte kamu tarafından inşa edilen kent içi ulaşım altyapılarının yetersiz kaldığı görülmüştür. Özellikle kent merkezi ve çevre konut alanları arasında ulaşım ihtiyaçları toplu taşıma sistemiyle hizmet verilememiş, bu durum kentlerde enformel bir toplu taşıma, ulaşım ağının gelişmesine yol açmıştır. Bu yıllarda küçük girişimciler, kentin ulaşım ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik 'dolmuş' çözümünü bulmuşlar, böylece kitlelerin kent merkezlerine ulaştırma bakımından en etkili yol olmuştur (Koçak Turhanoglu, 2013: 210).

Sivil toplum örgütlerinin varlığı ve bulunduğu kentlerdeki faaliyetleri toplum sorunlarının çözümü açısından oldukça önemlidir. Ancak sivil toplum örgütleri yerine kentlerde farklı yapılar ikame oluşturulmuştur. Kentleşme sürecinde karşımıza çıkan ilk sivil toplum örgütleri hemşerilik dernekleri olarak karşımıza çıkmıştır. Hemşeri derneklerinde grup içi dayanışma, birliktelik, güven ve iletişim oldukça yüksek olduğu halde dışarıya 'öteki' gözüyle bakılmakta ve kent bütünü göz önüne alındığında aslında sosyal sermayenin azalmasına sebep vereceği düşünülmektedir. Benzer durum dini, mezhepsel ve ideolojik dernek ya da gruplarda da oluşmaktadır. Karakurt'a (2008: 90-91) göre, aynı yörelerden gelen kişilerin aynı yerlere yerleşerek kent çevresinde kendi içinde kapalı kültür odacıkları oluşturması ile bireylerin kente uyumları daha da engellenmiş oldu. Hemşeri grupları dışındaki diğer örgütlenme ise iş adamları dernekleri, ticaret odaları, meslek odaları, çeşitli dernek ve vakıflar olarak karşımıza çıkar. Ancak bu örgütlenmelerin temel kaygısı kentsel mekânlardaki yönetim olgusunun işlerlik kazandırılması ve kentlerde katılımcılığın artırılması yerine kentsel yönetim süreçlerine kendi çıkarları açısından yön vermek şeklindedir. Baştuğ'a göre, Türkiye'de kurulan hemşeri derneklerinin Latin Amerika ve Afrika'da ki bu tür derneklerden farklı olarak, üyelerinin üst ve orta sınıftan ayrıca tüccarlardan oluşması, alt sınıfların ise dernek kurmadıkları ve bu derneklere katılmadıklarını belirtir. Ayrıca alt sınıfların, üst sınıftan hemşerileri ile ilişkilerinde efendi-bağımlı niteliğinde bir yapı mevcuttur (Çetin Beklan, 2013: 241). Hemşeri birlikleri, kentsel fırsatları görerek bunlardan pay alabilmek için organize

olmuş gruplar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Çünkü kentlerdeki yaygın kuralsızlık ve bürokrasinin rasyonelleşememesi rantı yönelik ilişkileri önemli kılabilir. Böylece dayanışmayı gerektiren bu birlikler formel ilişkilerin dışında enformel ilişkilerin de geliştiği mekanlar olmuştur (Bal, 2006: 109).

Kentleşme sürecinde kurallı bir toplum oluşturma yönlü eksiklikler ya da oluşturulan kuralların bireylerce içselleştirilememesi suç, şiddet ve intihar gibi birçok sosyal ve psikolojik sorunun kentsel alanlarda artan biçimde oluşmasına sebep olmuştur. Kentlerde bireylerin kendilerini boşlukta hissetmeleri, yaşadıkları engellenme duygusu, baskı ve tehdit altında duydukları kaygı ve korku bunlarla birleşen yalnızlık ve değersizlik duyguları bireyi baskı altına almaktadır. Birey üzerinde oluşan bu baskı ise toplumsal bir gerilim birikimine yol açarak potansiyel tehlikelere, şiddet unsuruna işaret etmektedir. Nitekim kentte bireylerin çok önemsiz sebeplerle birbirlerine zarar vermesi, güç uygulaması şiddetin egemen olduğu ilişki biçimini göstermektedir (Tek, 2010: 100). Özellikle büyük kentlerde sık görülen bireyselleşme, yabancılaşma, mesafeli, uzak ve resmi ilişkiler, sosyal kontrol mekanizmalarının zayıflığı ve işsizlik suç ve suçluluğu arttırmaktadır (Geleri, 2014a: 119). Ancak, suç ve şiddeti kentleşme sürecinde sadece toplumsal denetim mekanizmalarının zayıflaması, birincil ilişkilerin ikincil niteliğe bürünerek gücünü yitirmesi açıklamak yeterli olmaz. Bunun yanında çevre kirliliği, ulaşım güçlükleri, mekânsal problemler, geçim kaygısı, işsizlik gibi sorunların varlığı da bireylerin psikolojileri üzerinde olumsuz etkilere yol açarak sapkın davranışlara sebep oluşturabilmektedir (Özensel, 2017: 347).

Kentleşme sürecinde kentsel kaynakların ve imkânların kentliler arasında eşitsiz ve adaletsiz dağılması olarak karşımıza çıkan kentsel eşitsizlikler, bir diğer toplumsal sorundur. Konut, ulaşım, eğitim, güvenlik, çalışma, dinlenme gibi kentsel hizmetlerin belli bir etnisiteye, gelire, cinsiyete, yaşa ve göç gibi toplumsal değişkenlere göre farklılaştırılarak sunulması kent mekânlarında eşitsiz dağıtımı göstermektedir. Aynı zamanda bahsedilen kentsel hizmetlerin belli konut alanlarında, belli mahallelerde, iş yerlerinde verilmesi, mekâna göre farklılaşma yaratarak tekrar eden şekilde kentsel eşitsizlikleri doğurmaktadır. Böylece kentsel eşitsizliklerin varlığının ayrışmaların, kutuplaşmaların, çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olduğu düşünülmektedir (Taş, 2017: 401-402).

3.4. Kentleşme Sorunlarının Çözümünde Sosyal Sermayenin Rolü

Kentleşme sürecinde karşılaşılan sorunları ve yönetim birimlerinin gereken desteğinin eksik ya da olmamasından kaynaklı genel yetersizlikleri üst başlıkta açıkladığımız gibi aşağıdaki tablo 10'da da görmekteyiz. Bu sorunların çözümünde sosyal sermayeyi ve unsurlarını nasıl kullanabileceğimiz önemli bir noktadır. Ancak sosyal sermaye tuşları olan bir araç ya da bir makine değil bir anlayış, bir yaşantı olduğunu düşünmekteyiz. Bu yüzden sosyal sermayenin rolünü; sosyal ağlar, güven, norm, ilgi ve katılım unsurlarını her sorunlu noktada aktif etmeye çalışarak başlayabiliriz. Bu noktada sosyal sermayenin güçlü bir şekilde aktif edilmeye çalışılması istense de, bazı açılardan bu durum sosyal sermayenin kentleşme sürecinden ne kadar etkilenmiş olması ile de ilişkili olabilir. Çünkü güçlü iletişim ağları, güçlü birliktelik duygusu beraberinde güveni getirdiği için birçok sorunun oluşmasını en başından engelleyebileceği düşünülmektedir.

Tablo 10
Kentleşmenin Getirdiği Yetersizlikler ve Sorunlar

Kentleşmenin Getirdiği Yetersizlikler ve Sorunlar	
Demokrasi	Sosyal Dayanışma
İşsizlik	Yoksulluk
İstihdam Yetersizliği	Plansızlık
Toplu Ulaşım	Altyapı Yetersizlikleri
Sivil toplum örgütleri	Umut
Kuralsızlık	Çevre Sorunları
Devlet kurumları	Bireysel/ Psikolojik Sorunlar

Demokrasisi zayıf olan alanlarda ilişkiler dikey, emredici ve yasaklayıcıdır. Bu gibi yerlerde çeşitli sermaye türleri otoriteyi meşrulaştırmak için kullanılır. İlişkilerin güvensizlik temelli olması, yönetimlerde kapalılığa, kuralsızlığa ve kurumların kurumsallaşamamasına neden olur. Çünkü güven yani daha geniş kavram içine aldığımızda sosyal sermaye; demokratik sistemi hızlandıran, demokratik değerlerin toplum tarafından benimsenmesini sağlayan, aynı zamanda topluma ve bireye iç huzur sağlayan bir değerdir. İnsani ilişkiler, etkileşimler, kurumlar ve kanunlar karşılıklılık içinde güvene dayalı sürdürülmelidir. Çünkü demokratik sistem güven, işbirliği, katılım, karşılıklılık, farklılıklara hoşgörü ve birlikte hareket etme gibi yatay değerlerden oluşur (Akkaş ve Tekir, 2013: 5). Sosyal sermayesi yüksek

olan toplumlara bakıldığında, bunların demokratik toplumlardan oluştuğu gözden kaçmamaktadır. Demokratik toplumların; başkalarına güvenen, katılımcı, özgürlükçü ve hoşgörülü, yasal otoriteye karşı eleştirel ancak reddedici olmayan bireylerin oluşmasına katkı sağladığı unutulmamalıdır (İnal Çekiç, 2012: 189). Bu yüzden temel hak ve özgürlüklerin güvence altında tutulduğu kanunlara dayalı bir yönetimin varlığı, ayrıca sosyal sermayenin ifade ettiği katılımın, uzlaşmanın, kurallara uymanın, şeffaflığın, farklılıklara saygının, müzakere ile kararların alınmasının, karşılıklı normların geliştirilmesinin demokrasi konusundaki yetersizlikleri giderebileceği düşünülmektedir.

Kişiler veya kurumlar arası ilişkiler ağında, karşılıklı güven, diyalog ve işbirliği olması sosyal sermayenin kentsel alanlarda artmasını sağlar. Bu yüzden, kentteki kişiler arasında, ilişkiler ağının güçlendirilmesi gerekmektedir. Kentsel kamusal alanlarda bireylerin birbirleriyle göz teması şeklinde kurulan kısa iletişim dahi önem arz edebilmektedir (Karakurt, 2008: 82). Çünkü en küçük iletişim dahi sosyal güvenin işareti olarak karşı tarafa yansımakta ve bireysel, psikolojik sorunlar başta olmak üzere diğer sorunların çözümüne katkı sağlayabildiği düşünülmektedir.

Sosyal sermayenin bir unsuru olan iletişim ağlarının önemi işsizlik sorununda karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar bir şeyi istediklerinde öncelikle güvendikleri tanıdıklarıyla bağlantı kurarak buna karar vermektedir. Bireylerin ortak bir yerlere üye olmaları ya da aynı değerleri paylaşmaları, diğer bireyler tarafından istihdam edilmelerinde kendini gösterebilmektedir (Field, 2008: 3-4). Kişilerin öncelikle akrabalık bağları sonra arkadaşlık ilişkileri istihdamda önem gösterebilmekte veya aynı hemşeri derneğine mensubiyet ya da aynı okuldan mezun kaynaklı dernekler işe yerleşme konusunda yardımcı olabilmektedir.

Yaşanılan yerlerde toplumsal ilişkilerin, komşuluğun, sosyal, kültürel ve duygusal etkileşimin önemi konusundaki duyarlılığın yüksek seviyede olması şiddet ve suç sorunlarının azalmasında etkili olacağı söylenebilir. Bireylerin, parçası olduğu topluma karşı gerçek ve içten oluşacak bir bağlılık duygusu, yaşam alanlarındaki sorunlara karşı bireysel ve toplumsal direncin sağlam olduğu yönünde bir güven atmosferi meydana getirir. Bu sosyo-psikolojik durum bireysel ve toplumsal anlamda sorunlarla başa çıkılabileceğine dair bir özgüven sağlar. Ancak bunun için bireylerin

yaşadığı çevre ve toplumla bütünleşmesi, barışık olması gerekmektedir. Bu noktada bireylerin karşılıklı anlayış ve güven duygusu önemlidir. Güven duygusu ilk anlamıyla dürüstlük ve doğruluk değerleri ile ilgili bir kavram olup en az iki taraf arasında oluşan duygusal ve zihinsel bir durumdur. Karşındaki kişiye inanma, kişilik değerleri, söz ve davranışları konusunda emin olma durumudur. Güven duygusu insanların kent yaşamında bir arada yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu en temel sosyal sermaye unsurlarından biridir. Sosyal sermaye muhabbet, ilgi, sevgi, saygı, iletişim, birlikte olarak hareket edebilme yeteneğidir. Sağlıklı iletişim ve güven duygusu olan toplumlarda, sorun çözme ile sorunlara karşı direnç gösterme yeteneği gelişmektedir. Birey, aile, sivil toplum örgütleri, özel ve kamu kurum ve kuruluşlar çerçevesinde gerçekleştirilebilecek oluşumlar ile sorunların çözümü konusunda önemli çalışmalar yapılabilir (Geleri, 2014a: 120-121).

Zamanla kentsel alanlarda farklı mekânsal farklılıklar oluşmakta ve bu farklılıklarda bireyler arası güvensizlik duygusu ortaya çıkarmaktadır. Oluşan güvensizlik ve yanında getirdiği yalnızlık, bireyler arası ağların güçlendirilmesi yoluyla azaltılabilir. Aynı zamanda sosyal sermayenin, kişiler arası köprü oluşturma fonksiyonu bulunmaktadır. Nitekim sosyal sermaye literatüründeki ‘güçlü bağlar’ ve ‘zayıf bağlar’ ayrımı bize bu durumu şu şekilde açıklar; benzer özelliklere sahip bireylerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler güçlü bağlar yoluyla olurken; zayıf bağlar, çeşitli sosyal ve kültürel geçmişe sahip bireyleri bir araya getirir. Bu noktada kentteki kişiler arasındaki iletişimin canlandırılması ve işbirliğinin artırılması amacına, sosyal sermaye literatüründeki zayıf bağlar daha çok hizmet edebilmektedir. Sosyal sermayenin kentsel güvenliği sağlayabileceği de iddia edilmektedir. Buna göre bireyler arası ağlar ve güven güçlendirilirse, kentlerdeki suç oranlarında azalma oluşmaya başlayabilir. Çünkü sosyal sermaye, kentlerde suç sorunu ortaya çıkmadan bireylere gerekli güveni ve saygıyı vererek, kişilerin topluma entegre olmalarını teşvik eder, özgüven ve statü duygusu kazandırarak, bireylerin şiddete yönelme ihtimallerinin ortadan kalkması sağlanabilir (Karakurt, 2008: 87-88).

Sosyal sermaye içinde barındırdığı güçlü bağlar aracılığıyla sosyal bütünleşmeyi sağlamakta ve toplumsal problemlerin çözümünü kolaylaştırmaktadır. Toplumsal bütünleşmenin az olduğu ve bireyler arası güvenin zedelendiği toplumlarda, sosyal problemler daha ağır atlatılabilmektedir. Bu durumlardan biri

intihar olaylarıdır. İntihar olaylarında kişisel problemlerin yanı sıra sosyal ayrışma da önemlidir. İntihar sebepleri üzerine yapılan çalışmalarda, intihar oranlarının birbirine sıkıca kenetlenmiş yani sosyal sermayesi yüksek toplumlarda düştüğü sosyal bozulma ve ayrışmanın yaşandığı toplumlarda ise yükseldiği görülmektedir. Aynı zamanda bireylerin sağlık durumları ile sosyal bağların pozitif ilişkide olduğu yönlü kanılar oluşmuştur. Yapılan çalışmalarda toplumsal eşitsizliğin, istikrarı azaltarak sosyal iletişim ağlarını kademeli olarak yok ederken, yüksek düzeyde stres ve kaygı bozukluklarına yol açtığı gözlenmiştir (Tüysüz, 2011: 44).

Kentleşme sürecinde ortaya çıkan yoksulluk sorunu için sosyal sermayenin bakışı; öncelikle kentteki bireyler için ulaşımın rahat olduğu, okul ve sosyal tesislerinde bulunduğu güvenilir yaşam alanı sağlanmalı. Bireylere günlük yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan çalışma zamanı dışında da zaman verilmeli. Aynı zamanda bireylerin aile, arkadaşlık, komşuluk gibi toplumsal ilişki ağlarının canlı tutmaları gerekmektedir. Yoksulluk açısından da sivil toplum örgütlerinin varlığı, toplumun ortak çıkarları için güç birliği oluşturulması yönünden önemlidir (Açıkalın, 2013: 335). Sosyal sermaye, toplumda toplumsal duyarlılığın artmasına yol açarak, yoksulların refah düzeylerinin artmasına yardımcı olabilir (Altay, 2007: 343). Yoksulluğu azaltan bir unsur olarak görülen sosyal sermaye, içerisinde barındırdığı iyi yönetim ile yönetimlerde, saydamlığı ve yönetimlere katılımı esas almaya çalışmaktadır. Yapılan düzenlemeler ile vatandaşların bilgiye, krediye ve yerel yönetimlere ulaşabilmeleri kolaylaşmakta, bireylerin risk almalarına yardım edilerek, kendi ayakları üzerinde durmaları sağlanmaya çalışılmaktadır (Akkaş ve Tekir, 2013: 85).

Sorunların çözümünde sivil toplum kuruluşlarının önemi daha önce yapılan çalışmalarda kendini göstermektedir. Grooteart'a (1998: 11-12) göre; yerel dernekler ve ağlar yerel kalkınma ve hane halkının iyileştirilmesinde olumlu etkileri var. Hindistan'da yapılan çalışma da sivil birliklerin çalışmalarıyla, yoksulların kaynaklarını etkili şekilde tahsis edebilme becerilerini kazandıkları ve tehlikelere karşı dirençlerinin arttığı görülmüştür. Yine yerel derneklerin özellikle ortak mülkiyet kaynaklarının gözetildiği çevresel yönetimlerde bulunmaları ayrı bir çalışmadır. Bu konuda örnek Fildişi Sahillerinin bakım sorumluluğunun, su dağıtım şirketinden su grupları topluluğuna bırakılması ve sonrasında kırsal su kaynaklarının

önemli ölçüde gelişmesi gösterilir. Aynı zamanda çevre eksenli ormanlar ve diğer ortak kullanım alanları diğer örneklerdir. Görülmektedir ki kentleşme sürecinde çıkan sorunların çözümünde sivil toplum örgütlerine çok önemli bir roller düşmektedir.

Sivil katılımın birçok sorunu çözmedeki başarısı Putnam'ın (1995: 66-67) çalışmasında da belirtilmektedir. Eğitim, kentsel yoksulluk, işsizlik, suç ve uyuşturucu kontrolü gibi alanlarda çalışan araştırmacıların, başarılı sonuç elde ettiği yerler sivil katılımın yoğun olduğu topluluklardır. Yine Amerika'daki farklı etnik gruplar üzerine yapılan çalışmada, her grup içinde görülen toplumsal bağların işe yerleştirme durumundan diğer pek çok ekonomik davranışlara kadar önem gösterdiği belirtilmiştir. Sivil katılım ve sosyal bağlar sonuçları itibariyle, daha iyi eğitim, daha hızlı ekonomi, daha az suç ve daha etkili yönetimin oluşmasını sağlar.

Sivil toplum örgütleri güven oluşumunun ve iletişim ağlarının güçlendirilmesi açısından önem gösterir. Çünkü sivil toplum örgütleri harekete geçirdiği ağlar ile sosyal ve ekonomik olanakları uyarır, böylece dezavantajlı yerleşim bölgelerindeki sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve politik katılımın yükseltilmesini sağlayarak bu bölgelerde sosyal sermayenin güçlenmesini sağlayabilir. Sivil toplum örgütlerinin, merkezi yönetime ve yerel yönetime baskı yaparak sosyal politikanın üretilmesinde de önemli katkıları vardır. Ancak azgelişmiş ülkelerde STÖ'ler yeterince güçlenme konusunda zorlanmakta, bu yüzden sürdürülebilir bir kentsel yaşamın hayata geçirilebilmesi için, gerek ulusal gerek yerel düzlemde sivil toplum oluşumlarını güçlendirecek siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal mekanizmaların işlerlik kazanması gerekmektedir (Karakurt, 2008: 94).

Kent alanlarında sosyal sermayeyi etkin bir biçimde kullanabilmek için, beşeri sermayeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin bilgi ve beceri düzeyi olarak değerlendirilen beşeri sermaye ile sosyal sermaye birbirini tamamlayıcı iki önemli olgudur. Çünkü toplumsal sermayenin olmadığı ve buna bağlı olarak toplumsal sorumluluğun gelişmediği bir toplumda beşeri sermaye, toplumsal menfaatler lehine değil, bireysel menfaatlerin veya ilgili toplumun aleyhine kullanılabilmektedir. Bu sebepten beşeri sermayenin varlık koşulları ile sosyal sermayenin var olma şartlarının iyi tahlil edilmesi gerekebilmektedir (Karagül ve Dünder, 2006: 65).

Kentleşmenin birçok kurumda değişim ve dönüşüm meydana getirdiğini daha önce açıklamıştık. Bu kurumlardan biri olan din kurumunun güveni arttırarak, sosyal sermayenin sorunları çözmesinde yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Aydemir ve Tecim'in (2012: 50) belirttiği üzere; din, toplumda bir arada olabilmeyi ve işbirliğini arttırmakta böylelikle komşular ve akrabalar etkin bir iletişime girebilmektedir. Kaybolan topluluk anlayışı açığa çıkarılarak, topluluk duygusu yeşertilebilir. Yardımlaşma ekseninde ortaya çıkan STK'lara öncülük sağlanabilir, ortak hafıza oluşturulabilir. Aynı zamanda sosyal ve ahlaki davranışlarda - kürtaj, uyuşturucu kullanımı, boşanma oranlarına etkisi gibi- etkiye sahiptir. Elbette bu olumlu durumların yanında, mezhepçilik, hoşgörüsüzlük, nefret ve şiddet de doğabilir.

Tablo 11
Kentleşme Sürecinde Sosyal Sermaye Sorunları

KENTLEŞMEDE SOSYAL SERMAYE SORUNLARI
Kendi Kabuğuna Çekilen / Aile
Başkalarına Güvenmeme
Kendi Benzerleriyle, Tek Tip Yapıda İlişki Ağı Geliştirme
Dar ve Kısa Vadeli Biz Anlayışı / Grup Aidieti
Kısa Vadeli ve Sonuç Odaklı İlişki Kurma
Kurala Dayalı Uzun Vadeli İlişki Kurma Azlığı
Sivil Toplum Örgüt Üyeliği Az
Sadece Seçimle Sınırlı Olan Katılım Anlayışı
Toplumsal Sorunlarla İlgilenmeyen Anlayış
Eğitim, Bilgi ve İlgi Düzeyi Düşüklüğü
Düşük Ekonomik Profil ve Vizyon Eksikliği
Kaderci Anlayış Varlığı
Kutuplaşmacı Zihniyet ve Ortam
Birey Anlayışının Oluşmaması
Özgür Düşüncenin Gelişmemesi
Eşitlik Anlayışının Gelişmemesi
Hak ve Hukuk Anlayışının Gelişmemesi
Hoşgörü Olmaması
Liyakatin Esas Alınmaması
Çapsız İnsanlar / Güven Yarıcağı

Kentleşme sürecinde oluşan yetersizliklerin ve sorunların çözümü için sosyal sermayeyi kullanmak istediğimizde, sosyal sermayeyi zayıflatan sorunlar karşımıza çıkabilmektedir. Bu sorunlarda Tablo 11 de görüldüğü gibi kentleşme

sürecinde oluşan sorunların sonuçlarını hatırlatmaktadır. Bu durum aslında kentleşme süreci ve sosyal sermayenin olumlu ya da olumsuz olarak birbiriyle sıkı bir etkileşimde olduğunun işaretleri olarak görülebilir.

Tablo 11'de biraz daha ayrıntılı belirtilen sorunların bir kısmı Field'in (2008: 105-106) belirttiği şekilde sosyal sermayenin karanlık tarafı olarak görülebilir. Farklı ağlara ulaşım olanaklarının eşitsiz olması sosyal sermaye eşitsizliğini de ortaya çıkarır. Bireyler kendi menfaatleri için bağlantılarını kullanır ancak diğer bireylerin bağlantıları daha değerli ise burada daha değerli bağlantısı olan tercih edilir. Aynı zamanda güç sahibi gruplar daha güçsüz olanların sosyal sermayesini sınırlayabilir.

Fukuyama'ya (2001: 8-9) göre sosyal sermaye içeren gruplarda bir güven çapı mevcuttur. Güven çapının dar veya geniş olması ise dışsallıkla ilişkili gösterilmiştir. Eğer bir grubun sosyal sermayesi pozitif dışsallık üretiyorsa güven çapı grubun kendisinden daha büyüktür. Örneğin Weber tarafından açıklanan, kişinin sadece aile ve kardeşlerine karşı değil tüm insanlara ahlaklı davran, şeklindeki Protestanlığın emri pozitif dışsallıktır. Ancak güven çapı pek çok büyük şirkette ve grupta, üyelerinin ve liderlerinin ötesine geçmeden negatif dışsallık sağlayarak dar kalmıştır.

Kentleşme sürecinde oluşabilecek sosyal yapının çökmesi sosyal sermaye kaynağını zayıflattığı gibi ekonomik büyümeyi de olumsuz etkileyebilmektedir. Toplumda etnik, dini, mezhepsel ayrımcılığın yaygınlaştırılması toplumun parçalanmasına neden olduğu gibi zamanla bu parçalanma sermaye türlerinin de, yalnızca toplumsal kesimlerin kendi çıkarlarına hizmet etmesine ve sosyal sermayenin tükenmesine sebep olacaktır. Toplumdaki farklılıkların artması ve bu farklılıklara bireylerce vurgunun yoğunlaşması, bireyler arası güvene dayalı ilişkileri ve işbirliğini zayıflatarak siyasi istikrarsızlığı arttırarak, yoksulluk ve yolsuzluk nedenleriyle de mafya tipi örgütlenmeleri ortaya çıkabilir (Akkaş ve Tekir, 2013: 218). Sosyal sermaye açısından bu sorunlar o kadar birbirine yakın ki, bir eksikliğin ya da sorunun olması diğerini oluşturabiliyor. Çünkü kendi kabuğuna çekilen bireyin; güvensizliğe, yalnızlığa düşmesi, ilişkilerini yüzeysel tutması, toplumsal sorunlarla ilgilenmemesi ve sonuç odaklı anlayışı birbiri ardına oluşmaktadır. Bu durum devamında bireyde ve doğal olarak da toplumda hoşgörü anlayışını yok ettiği

gibi tahammülsüzlüğü ve kutuplaşmacı zihniyetleri ortaya çıkarabileceğini düşünmekteyiz.

3.5. Sosyal Sermaye Açısından Kent Yönetimlerine Düşen Görevler

“Yönetim birimleri, sosyal hayatın düzenlenmesinde büyük öneme sahip olduğu için, bireylerin sosyalleştiği ve yaşamlarını sürdürdükleri tüm alanlardaki egemenliğinden dolayı sosyal sermayenin meydana getirilmesi ya da yok edilmesinde önemli bir güçtür” (Fukuyama, 2000:199). Bu önemli güç, kentsel alanlarda en etkili olan yerel yönetim birimlerine, sosyal sermayenin artırılması noktasında önemli görevler vermektedir. Bu görevler, yerel ihtiyaçlara cevap verebilen, sorumluluklarını yerine getiren ve yönetimde şeffaflığın sağlayan bir yönetim olması ile başlamaktadır. Yönetimlerce, yoksullukla mücadele stratejisine uygun, bölgesel yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi, bölgesel kurullar – konseyler kurulması yoluyla bölgede yerel halkın katılımının desteklenmesi, yerel basının önemli bir ortak olarak kabul edilmesi ve ortak projelerin yapılması, kentlilerin yönetim süreçlerine daha aktif bir şekilde dâhil olmalarını engelleyen yönetsel, siyasi, teknik ve sosyo – kültürel unsurları azaltacak çözüm önerilerinin geliştirilmesi, kentteki bireylerin ortalama yaşam sürelerini arttıracak sağlık politikalarının geliştirilmesi, kentteki sosyo – ekonomik ve fiziksel olarak dezavantajlı kişilerin kentteki diğer kişilerle eşit haklardan yararlanmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması, kentteki çöküntü bölgelerinin iyileştirilmesi, kentte yeni istihdam olanaklarının yaratılması şeklinde sıralanabilmektedir. Tabi ki yerel yönetimlerin bunları tek başına yapması zor olabilir. Bu noktada yine sivil toplum örgütleri ile güven ve toplum temelli işbirliğinin sağlanması, hem kentsel gelişim politikaları açısından hem de kentlerde kutuplaşma ve dışlanma süreçlerinin ortadan kaldırılması yönlü faaliyetler açısından önemlidir (Karakurt, 2008: 92-93). Kent yönetimlerinde belediyelerin planlı hareket etmesi, halkın görüşlerine önem vermesi, demokratik kitle örgütlerinin kararlara katılımı ve önce halk, bakış açısına sahip anlayışın varlığı gerekmektedir (Tek ve Güneş, 2009: 209). Aynı zamanda farklı kesimlerin bir arada yaşamlarını mümkün kılan ayrışmamış kentsel ortamları arttırmak; sosyal ve kültürel birikimlerin paylaşılmasını sağlamak oldukça önemlidir. Ekonomik yönlü çalışmalarda ise, piyasa merkezli özelleşmiş ihtiyaçlar yerine daha ortak ve kamusal nitelikli ihtiyaçları karşılamak doğru hareket olacaktır.

Girişimcileri çekmek için yapılan vergi kolaylıkları yerine, yaşayan yoksul kesime yönelik kira politikaları gibi destekler önemlidir (şen, 2013: 301-302). Sosyal yardımların arttırılarak istihdamın düzenlenmeye çalışılması, taşeronlaşmaların kaldırılması, denetimlerin arttırılması kent yönetimlerine düşen bir diğerk görevlerdir.

Kent yönetimlerine kentteki sosyal sermayenin arttırılması için düşen görevleri şu şekilde de sıralayabiliriz: Kentteki toplumsal iletişimi güçlendiren, kentin imkânlarından tüm bireylere eşit yararlanma hakkı sunan, yaya dolaşımını kentin her noktasına yayan bir alan kurgusunun oluşturulması; kent halkının yerel hizmetlere erişimi, bu hizmetlerden yararlanma biçimi ve hizmet kalitesi hakkında görüşlerinin alınması ve değerlendirilmesine yönelik organizasyonların kurulması; yerel yönetim ve halk iletişiminin güçlendirilmesi, iletişimin, yalnızca bilgilendirme çalışmalarından öte, projeler hakkında görüş alma ve değerlendirmeyi de kapsamasına yönelik organizasyonların kurulması; yerel birimlerin ve iletişimin güçlendirilmesi örneğin, muhtarlar ve apartman yöneticileri işbirliğine dayalı bir sistem kurulabilir; sivil toplum kuruluşlarının gücünden yararlanılması; yerel yönetimler, dernekler, sendikalar, vakıflar ve eğitim kuruluşları işbirliği ve iletişiminin güçlendirilmesi; güvenli ve korunmuş yaşam çevrelerinin oluşturulması için kaza risklerinin azaltılması, sokakta saldırı olasılığının azaltılması ve aidiyet sahiplenme duygusunun güçlendirilmesi, şeklindeki çalışmalar sosyal sermaye için önemlidir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2007: 53-57).

Kent yönetimleri üniversitelerin, kamu kuruluşlarının, yerel yönetim birimlerinin, sivil organizasyonların işbirliği ile kente yeni gelenlerin ve kentte yaşayanların günlük sorunlarına projeler geliştirerek çözüm üretmelidirler. Yetişkin bireylerin eğitimi, meslek edindirme, sağlık taramaları, psikolojik yardım, özürlü yurttaşları etkin hale getirme, çevre kirliliğini azaltan uygulamaları destekleme gibi hizmetlerin üretilmesi kentte yaşayanların kentlileşmesini hızlandırarak sosyal sermayenin artmasını sağlar (Bal, 2006: 221).

Kent yönetimlerince toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi ve sivil inisiyatiflerin harekete geçirilmesi oldukça önemlidir. Yerel yönetimlerce, komşuluk ve hemşerilik anlayışı içinde, aynı yerde yaşayan bireylerin toplumsal duyarlılıklarını geliştirmelerine öncülük etmelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Kentsel çelişkilerin

azaltılmasında, halkın, sivil inisiyatiflerin, yerel karar alma süreçlerinde etkili olmasını beklemekle birlikte, sürecin zengin sınıflar lehine kullanılma olasılığı, katılımın önemli bir çekincesini oluşturmaktadır. Nitekim zengin sınıfların, kentleri kendi mantıklarına uygun bir şekilde dönüştürerek, süreci etkileri altına almaları ve genelin temsilinin sınırlanması riski gözden kaçmamalıdır (Yüksel, 2007: 295).

Sosyal sermaye için kent yönetimlerinin demokratik ortamı sağlaması gerekmektedir. Kentte yerleşmiş demokrasi olmadan, insanların kendilerini ifade etmesi ve geliştirebilmesi mümkün olamamakta, yeni ağlara katılımın sağlanması ve birlikte hareket ederek sosyal ağların güçlendirilmesi zorlaşmaktadır. Demokratik ortamın tesisinden sonra, kent yönetimlerince gelir dağılımındaki adaletin sağlanması için çalışmaları önemlidir. Çünkü bu toplumda çatışmaların yaşanmaması ve güveninin tesis edilmesi için önemlidir. Bu noktada doğrudan müdahale alanlarından birisi olarak, yoksul kesimin gelirini artırıcı ve üst gelir grubu ile alt gelir grubu arasındaki uçurumu kapatıcı ekonomi politikalarının uygulanmasıdır. Diğer bir durum ise sosyal birlikteliklerin finansal açıdan desteklenmesi yoluyla düşük gelire sahip halkın sosyal ağlara katılımının teşvik edilmesidir. Aynı zamanda kent yönetimlerince etnik ve sınıfsal ayrımcılığın azaltılması ve toplumda birlik, beraberlik olgusunu yerleştirme çalışmaları yapılabilir. Toplumsal farklılıkların tehdit olarak algılanmaması önem arz etmektedir. Yönetim birimlerine düşen diğer bir görev ise adalet sisteminin etkinleştirilmesi yoluyla sosyal barışın sağlanmasıdır. Toplumda haksızlığa uğrayan bireylerin güvenebilecekleri ve haklarını arayabilecekleri otorite adli makamlardır. Doğru işleyen bir adalet sistemi, kişilerin haklarını arayabilmelerini ve kendilerini yaşadıkları topluma ve siyasi sisteme bağlı hissetmelerini sağlayacaktır. Bu durumun tersi olması durumunda ise, toplumda sosyal sermaye için gerekli olan güven ortamının kaybolmasını takiben, bir dizi sosyal çözümlerle karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır (Tüysüz, 2011: 26-27).

Kent yönetimlerinin, bireylere ve gruplara sosyal sermayelerini geliştirmeleri için siyasal, ekonomik ve kültürel fırsatlar tanınması gerekmektedir. Bu kapsamda örneğin; kalkınma ajansları, sendikalar, gönüllü kuruluşlar ve yerel örgütler gibi sosyal ve ekonomik yapıyı oluşturan birimler arasında koordine sağlayarak güven temeli oluşturulabilir. Yönetim birimleri, ağ ilişkileri yoluyla bireylerin bilgilenmelerini ve bilinçlenmelerini sağlayarak, yönetime güvene dayalı

bir anlayışın yaygınlaştırılmasına katkıda bulunabilirler (Akkaş ve Tekir, 2013: 124). Yönetim birimleri oluşturacakları projelerin işlerliği için dernekleri çağırabilir, onlara görevler verebilir. Yönetimce yapılan bu faaliyetlerin, amaçlanan faydayı yükseltme, proje maliyetlerini azaltma ve sürdürülebilirliği artırma potansiyeli ile birlikte sosyal sermaye de büyümüş olur. Kent yönetimlerince mülkiyet haklarına saygı, adaletin sağlanması, yetkili ve şeffaf bürokrasi varlığı, ekonomik ajanslar arasındaki çatışmayı giderecek ve iletişimi arttıracak mekanizmaların oluşturulması sosyal sermaye için önemlidir (Grooteart, 1998: 19).

Kentlerdeki tüm kamusal ve sivil aktörleri bir araya getiren kent konseyleri platformunun verimli çalışmasının sağlanması için kent yönetimlerince gereken desteğin verilmesi gerekmektedir. Özellikle belediyelerin vesayetinden ve tahakkümünden kurtulmasını sağlayan resmi çalışmalar önemlidir (Tuna, 2014b: 204). Çünkü kent konseyleri, kendi yönetmeliğinde de belirttiği üzere amacı; kent hayatında, kent bakışının ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kent hakkının korunması, çevreye duyarlılığın sağlanması, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın varlığı, açıklık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yönetim kurallarını hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu amaçlar ise istenen sosyal sermayenin de özellikleriyle paralellik gösterdiği düşünülmektedir.

Kent yönetimlerince yoksul insanların örgütsel kapasitelerine yatırım yapılmalı, topluluklar ve sosyal gruplar arası köprü kurulması desteklenmelidir. Kurulacak köprü ile farklı menfaat ve kaynaklara sahip kişiler arasında bir uzlaşma sağlandığı gibi sosyal etkileşim kolaylaşır. Farklı tarafların açık iletişim kurarak ortak dil geliştirmesi ekonomik kalkınma içinde çok önemlidir. Yönetim birimleri, vatandaşların bilgili olmasını ve kamu aktörlerinin hesap verebilirliğini teşvik etmelidir. Kent birimlerince dolaysız ilişkilere dayalı sosyal iletişimi sağlamak için gruplar arasındaki etkileşimi ve bilgi alışverişini teşvik eden fiziksel ortamlar sağlanmalı (Woolcock ve Narayan, 2000: 242).

Kent yönetimlerinin evsizler ve hassas durumda bulunan kişilerin sosyal ve kültürel bütünleşmesini sağlayarak ve ayrımlaşmayı önleyerek, toplumun farklı gelir gruplarının uygun fiyatlı yaşamlarını sağlayabilecekleri konut imkânı sağlaması önemlidir. Bunun yanında toplum içerisinde barışçıl, katılımcı bir yapı inşa

edebilmek ve bir arada yaşamayı sağlayarak, bağlantılı bir sosyal ortam tesis edebilme amacıyla tasarlanan caddeleri, kaldırımları, bisiklet yollarını, park ve meydanları güvenli, kapsayıcı, ulaşılabilir, farklı kültürler arası iletişime ve etkileşime imkân tanıyan mekânlar olarak yapılmasını sağlayabilirler. Yönetim birimlerinin kentlerde farklılıkları kucaklayarak sosyal uyumu, kültürlerarası diyalogu ve anlayışı, hoşgörüyü, karşılıklı saygıyı, cinsiyet eşitliğini sağlaması gerekmektedir.

Toplumsal ortak değerlerin üretilmesi, ekonomik, sosyal ve politik değerlerin paylaşarak güven unsurunun her türlü ilişkinin temeli haline getirilmesi ile sosyal sermayenin artırılması söz konusu olabilecektir. Çünkü sosyal sermaye birikimi bir toplumun sahip olduğu ekonomik gelişme ve fiziki ve beşeri sermaye düzeyi ile demokrasi kültürünün en önemli göstergesidir. Özellikle beşeri sermayenin temel değişkenlerinden eğitim ve sağlık düzeyi ile yaşam kalitesini yükselten yerel ve ulusal kalkınma kurumları, AR-GE düzeyi, alt-yapı yatırımları ve hizmetleri, teknolojiye yararlanma ve kullanma seviyesi, enerji ve su kullanımı, anne ve çocuk sağlığı, okullaşma oranı, işgücünün eğitim düzeyi ve istihdam –eğitim ilişkisi, ulaştırma hizmetleri, internet kullanımı, seyahat imkânlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için sosyal sermayenin kamu ekonomisi, sivil toplum ve özel sektör ile ortaklaşa üretilmesi gerekmektedir (Altay, 2007: 348).

Kent yönetimince, yerel halk ve sivil toplum örgütlerinin de ortak katılımıyla bir kent sözleşmesi hazırlanabilir. Böyle bir sözleşme; her kenti kendine özgü değer ve dinamikleriyle anlaşılmasını sağladığı gibi ortak akıl oluşmasını sağlayabilir. Böylece ekonomik ve sosyal bütünleşme sağlanır, patronaj ilişkisindeki belediyeçilik anlayışından uzaklaşarak gerçek ihtiyaçların belirlendiği belediyeçilik önem kazanır, siyasal iktidar yarışları somut kent çıkarları üzerinden gerçekleşebilir, farklılıklar üzerinden birlikte yaşama düşüncesi oluşarak kentte güven duygusu gelişebilir (Tek ve Güneş, 2009: 211-215).

Sosyal sermaye açısından kent yönetimlerine düşen bir görev de kurallı toplumun meydana gelmesi için çalışmasıdır. Kurallara uyanların kaybettiği algısı maalesef genel bir kabul halini almış görülmektedir. Kural tanımayanların karlı çıktığı bir süreçte nasıl bir düzen tesis edilebileceği yönetim birimleri açısından

büyük bir soru işaretidir. Aynı zamanda getirilen ceza, vergi, imar gibi aflarla sürekli kurallara uymayanlar teşvik mi ediliyor ayrı bir sorudur. Bu soru ve sorunların aşılması için öncelikle düzen tesisi gerekmektedir. Tesis edilen düzen kurallara bağlı olacağından kurallı toplumu inşa etmeye başlamış olacaktır. Burada kurallara öncelikle yöneticilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının uyması sağlanacaktır. Hesap verme sorumluluğunun olduğu yönetimler; kentlinin bilgi edinme, sorgulama, eleştiri ve protesto gibi haklarını gözetmelidir. Kent yönetiminde bulunan seçimle iş başına gelmiş siyasi partilerin, yönetim konumuna gelme sürecinde olduğu gibi yönetim sürecinde de nefret ve ayrımcılık söylemlerinde bulunmamaları sosyal sermayenin kent genelinde arttırılması için önemli davranışlar olduğunu düşünmekteyiz.

Kent yönetimlerinde yönetim; etkinliği, eşitliği, katılımı, halkın süreçlere katılmasını ve güvenliği içinde barındırarak demokratik bir planlama amacındadır (Şen, 2013: 301). Ancak günümüzde yönetim anlayışını benimseyen yerel yönetimler, emeğin yeniden üretiminde üstelendikleri rolleri ikinci plana atarak sermayenin desteklenmesine yönelik davranışlara yönelmişler ve bu anlayış çevresinde örgütlenmeye başlamışlardır. Ancak bu politikalar endüstriyel büyümeyi hedefleyen sermayenin sınırlılığı nedeniyle batıdakine benzer yerel yarışmacılık yerine; rant merkezli bir kentsel gelişme anlayışını güçlendirmiştir. Yani herkesin katıldığı bir yerel yönetim iddiası var iken, yönetim uygulamaları belli grupları dışarıda bırakarak, rant merkezli bir anlayışı benimseyerek sermaye ve finans çevrelerine hizmet eden hale gelmiştir (Güllüpınar, 2013b: 273-274). Bu noktada kent yönetimleri sadece işveren dernekleri değil, kentteki tüm gruplar temsil edilebilmeli aynı zamanda katılım sağlayan grupların rant paylaşımına girmesine müsaade edilmemeli.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye'de kentleşmenin hız kazandığı 1950'ler sonrasında, hızlı bir gelişim süreci yaşanmış, kırsal alandan kentlere farklı sebeplerle gelen kişiler kentte çeşitli değişim ve dönüşümlerin olmasına yol açmıştır. Özellikle sanayileşmenin olduğu bazı kentlerde bu hareketlilikler daha yoğun gerçekleşmiştir. İlk zamanlardaki ekonomik nedenli göçlerin ve 1980 sonrası meydana gelen zorunlu göçlerin tamamının kentsel alanlara yönelmesi ve bu yönelme ile paralel bir sanayileşme hızının sağlanamaması, kentlerde değişim ile birlikte ekonomik temelli bir çok sorunun da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sorunlar işsizlik, barınma sorunu, yoksulluk şeklinde başlamış; aynı zamanda kentleşme ile kentlileşememenin aynı hızda oluşamaması yüzünden kentliler ile kente yeni gelenler arasında uyumun ve bütünleşmenin sağlanamaması şeklinde devam etmiştir.

Kentleşme sürecinde artan nüfusun, istihdam edilememesi sonrasında enformel sektörler olduğu gibi, barınma ihtiyaçlarının karşılanamaması sonrası ise bireylerin kendi başlarının çaresine bakarak kent merkezi dışında gecekondu olmuştur. Bu durum kentlerde altyapı, ulaşım, çevre gibi birçok sorunun da artmasına zamanla neden olabilmektedir. Sadece fiziki olarak bu sorunlar değil aynı zamanda kent içerisinde mekânsal farklılaşmaların, kentsel eşitsizliklerin de meydana gelmeye başlamasıyla sosyal sorunlar da kendini göstermeye başlamıştır.

Kentsel alanlar ekonomik temelli sorunların yanında sosyo-psikolojik olarak birey ölçeğinde farklı değişimler meydana getirmiştir. Değişim ile gelen yenilikler bazı belirsizlikleri ve beraberinde güvensizliği ortaya çıkarmıştır. Gerçekten de kent havası bireyi özgür kılmış ancak; bu özgürlük bireyi yalnızlık, başkalarına güvenmeme ve sorumluluk almama gibi duygulara sürüklemiştir. Birey; artık tek ya da çok küçük çekirdek aile şeklinde varlığını süren, kırsal alanlardaki akrabaları ile ilişkileri kopmuş, komşuları ile de ilişkileri oldukça yüzeysel ve sınırlı, uygar ilgisiz olarak hayatını sürdürmektedir. Birey ölçeğindeki bu sorunlar bireyin yaşadığı mekânlara göre bireyi suç, mafyalaşma ve şiddete teşvik edebileceği gibi bireyde daha farklı psikolojik etkiler yaratarak intihara da yönlendirebilir. Bireyde oluşan bu sorunlar daha genişlediğinde toplumsal sorun olmakta ve sosyal dayanışmanın

eksikliği, yoksulluk, kuralızsızlık, suç vb. şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Sosyal bir varlık olan birey yaşamak için yalnızlığını gidermek ve güvende olmak isteyecektir. Bireyin bu ihtiyaçlarını giderebilecek ailesi, akrabaları, hemşeri yakınları, gönüllü kuruluşlar olduğu gibi dini cemaatler ya da daha farklı olarak suç örgütleri de olabilir.

Kentleşme sürecinde karşılaşılan çözölemeyen eksikliklerin, bireyin ve toplumun karşılaştığı sorunların aşılmasında sosyal sermayenin oldukça önemli bir araç olarak karşımıza çıktığını düşünüyoruz. Sosyal sermayenin yeterli düzeyde olduğu kentlerde yaşayan bireyler, yüksek güven düzeyine sahip, toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket eden, gönüllü kuruluşlarla birliktelikler oluşturup örgütlenen, işbirliğine, dayanışmaya önem veren ve kişisel menfaatlerinden ziyade toplumsal yararı ön planda tutan yapıdadırlar. Çünkü hareket noktası insan ilişkileri olan sosyal sermayenin içinde barındırdığı güven, norm, iletişim ve katılım unsurları ile sorunların kaynağına inilebileceği kanısındayız. Sosyal sermaye; güven, bağ kurma, ilişkilerin sürdürülebilirliği, yeni ilişkilere zemin hazırlama, karşılıklı anlayış ve iyiniyet sayesinde sorunları önleme, sorunları çözme, konuşma ve uzlaşma ortamı oluşturma, var olan ve benimsenen ortak değerler çerçevesinde bireylerin diğer bireylere, gruplara, örgütlere ve kurumlara dönük olarak davranışlarında olumlu ve verimli rol oynayan değer ve dinamikler bütünüdür. İnsanlar bireysel ve kolektif hedeflerine bu kaynak ve ilişki ağları sayesinde daha rahat ve kolay ulaşabilirler. Bireyler diğer insanları engel olarak değil toplumsal bir paydaş ve işlerinde işbirliği yapabileceği potansiyel bir aktör olarak görürler. Bu bakış sayesinde hem bireysel sorunlar daha kolay çözülebilecek hem de toplumsal sorunlar daha kolay aşılabilecektir. Kentleşme sürecinde kentlerde meydana gelen kurumsallaşma, değerler ve ilkeler sosyal sermayede bir nitelik değişikliğine yol açsa da sosyal sermayeyi ortadan kaldırmamıştır. Bu durumda sosyal sermaye kentlere özgü yapıya uygun, kentsel aidiyetin, sahiplenmenin, katılımın olacağı bir biçime de girmiştir. Kentteki bireylerden beklenen kendini kente ait hisseden, kentli yaşam kalıplarını benimseyen, kentine sahip çıkan, kentsel karar mekanizmalarına katılan ve kentini ilgilendiren konulardaki kararlara iştirak eden, kentini içselleştiren birey olmasıdır. Kırsal kesimden yeni gelenlerin kent kültürüne ve kent yaşamıyla bütünleşebilmesi ve sorunların çözümü için bireylerin, sivil grupların, kent yönetimleriyle birleşerek sosyal sermayeyi arttırmaları oldukça önemli olacaktır. Aksi halde bireylerin

birbirlerine güveni oluşturulmadığında, karşılarındaki bireyleri ve grupları da iyiniyetli olarak görmezler. Bu durumda bireyler ve gruplar kötü niyetli olarak değerlendirilir. Bu varsayımda ilişkiler sağlıklı olduğu gibi yeni ilişkilerin oluşturulmasının ve geliştirilmesinin de önünde engel olacaktır. Her bireyin sadece kendi faydasına yoğunlaştığı düşünce egemen olmaya başlar. Artık dar düşünmeye başlayan bireyler ise kamusal sorunların konuşulması ve çözüm üretilmesi önünde de engel olmaya başlayacaklardır.

Kentleşmede sosyal sermayeyi etkin kullanmak demek sosyal sermayenin güven, norm, katılım, iletişim ağları şeklindeki unsurlarıyla; sosyal sermayenin aile, akrabalık, sivil toplum örgütleri, kamu sektörü, etnik ve dini sosyal gruplar şeklindeki kaynaklarını kent içinde bütünleştirmek demektir. Bunun için ilk olarak, bireylerin diğer bireylere, komşularına, kamu görevlilerine, toplumdaki gruplara, değişim ve dönüşüme girmiş olan sosyal kurumlara, mahkemelere, kent yönetimlerine güvenin oluşturulmasıdır. Bu noktada farklılıkların bir tarafa bırakılarak ortak paydada buluşulması, pozitif dışsallık söylemleriyle güven çapının geniş tutulması, güvenin oluşup yerleşmesi için önemli basamak olacağı düşünülmektedir. Sosyal sermaye daha çok işbirliği ve dayanışma çerçevesinde karşılıklı iyi niyet ve güven temelinde toplumsal değerlerin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesine hizmet eder. Yani bir anlamda pasta paylaşımına değil de var olan pastanın büyütülmesine ve çeşitlendirilmesine odaklanır. Böylelikle oluşturulan güven, sahiplenme duygusunu, aidiyeti arttırarak katılımın ve sosyal sermayenin oluşmasına yol açabilecektir.

İkinci olarak toplumsal yaşamdaki ödev ve sorumluluklar ile davranışları belirleyen normların, yani toplumsal kuralların belirlenmesini sağlamak, belirlenmiş kuralların ise herkes için geçerli olmasını kentte içselleşmesinin sağlanmasına çalışılmalıdır. Böylece tüm bireylerin düzenli olarak uyduğu, adaletin var olduğu, belirsizlikler yüzünden azalan güvenin sağlamlaştığı, kurallı bir toplum meydana gelir. Kuralların oluşum sürecine katılan bireyler hem kendilerini daha değerli hisseder, hem kente aidiyet duyguları güçlenir hem de varolan kurallara bağlı kuvvetlenir.

Üçüncü olarak; kentte iletişim ağlarının da güçlendirilerek bilgi akışı sağlanması, güven ve işbirliğini meydana çıkaracağı için kentsel sorunların

aşılmasında iletişimin önemli olduğu kanısındayız. Öncelikle bireylerin yakınlarıyla iletişiminin artırılması, kentleşme sürecinde kaybolan akrabalık ilişkilerinin tekrar canlanmasını sağlayacak geleneklerin yaşatılması gibi davranışlar önemli olabilir. Aynı zamanda kentte oluşturulan güven ve normların, iletişim ağları aracılığı ile kent bütünündeki tüm bireyler, gruplar ve kurumlar arasında var olduğu bilincini gerçekleştirmek önemlidir.

Dördüncü olarak kentteki tüm unsurların kent konularına ilgi ve katılımının sağlanmasıdır. Normlar ve katılım, sosyal sermaye birikiminin ve bununla birlikte demokratik değerlerin artırılması noktasında da önemlidir. İletişim kanallarının açık tutulması ve ortak katılımların oluşturulması keyfiyetten uzak kurallı bir toplum ve kent olma yönünde büyük adım olacaktır. Katılım noktasında sosyal sermayenin önemli bir kaynağı olan sivil toplum kuruluşları önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü sosyal sermaye açısından zengin olarak nitelenen toplumlarda sivil toplum ve gönüllü birlikteliklerin nicel olarak daha fazla ve nitel olarak daha sağlam ve kalıcı olduğu dile getirilebilir. Sivil toplum örgütleri kent yönetimleri ile toplum arasında köprü vazifesi görerek sorunların aşılması için gerekli iletişim kanallarını ve katılımı aktif tutabilirler.

Kentleşme ile sosyal sermaye bir etkileşimde olduğu gibi, sosyal sermayede barındırdığı unsurlarla kendi içinde birbirlerine bağlı ve etkileşim içerisindedirler. Bir unsurun zayıflaması diğer unsura etki edebilmekte ve bu etki kent ölçeğinde kendisini gösterebilmektedir. Güvenin oluşturulamaması kentteki sosyal sermayeyi temelden yıkıma uğrattırırken, iletişim ağlarının, kuralların ya da ilgi ve katılımın sağlanamaması güven unsuruna zarar vereceği için zaman uzasa da yıkımı gerçekleştirecektir. Yani güven oluşturan koşulları oluşturmak için yine güvenin kendisinin kullanılması gerekmektedir. Bu yüzden kentleşme sürecinde sosyal sermayenin tüm unsurlarının var edilmesi hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu noktada sosyal sermayenin unsurlarıyla kentte güçlü hale getirilmesi için kentte yaşayan bireylere ve sivil oluşumlara önemli görevler düşse de kent yönetimlerinin bu alandaki çalışmaları daha da büyük öneme sahiptir. Çünkü kentlerdeki yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve bireyleri de dahil ederek kentte yaptıkları çalışmalar ile kişilerin birbirlerine güvenmelerini ve birlikte çalışmalarını sağlayabilirler. Kent yönetimlerince, kentteki sosyal sermayenin istenilen seviyelere ulaşabilmesi için, toplumsal güven seviyesini arttıracak çalışmaların yapılması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Açıklalın, Neriman (2013). "Kent Yoksulluğu". (Ed.:Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2978. s. 312-346.
- Adler, P.S. and Kwon, S.W. (2002). "Social Capital: Prospects for a new concept". *Academy of Management Review*, 27(1), 17-40.
- Akdoğan, A. Argun (2006). "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar". *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 162-187.
- Aktay, Yasin (2014). "Geleneksel Modern ve Postmodern Toplumlarda Din/ İşlevsel Dönüşüm". (Ed.: Yasin Aktay). *Din ve Toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2991. s. 196-221.
- Akkaş, Hasan Hüseyin ve Tekir, Osman (2013). *Demokrasinin Gelişmesi ve Sürdürülebilirlikte Sosyal Sermaye*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Altay, Asuman (2007). "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi". *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 337-362.
- Anadolu Ajansı (2019). "Dünyada Seçimlere Katılım Düşük Seyrediyor". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-secimlere-katilim-dusuk-seyrediyor/1462264>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Aslanoğlu, Rana A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Aydemir, Mehmet Ali (2011). *Sosyal Sermaye*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydemir, Mehmet Ali ve Tecim, Erhan (2012). "Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 43-59.
- Aydın, Mustafa (2014). "Modernleşme Bağlamında Din ve Sekülerleşme". (Ed.: Yasin Aktay). *Din ve Toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2991. s. 170-195.

- Bağlı, Mazhar ve Binici, Abdulkadir (2005). *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*. Ankara: Bilim Adamı Yayınları.
- Bal, Hüseyin (2006). *Kent Sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bal, Hüseyin (2003). *Kentsel Yapı ve Kentlileşme Süreci*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Başaran, İsmail (2008). *Kent ve Yerel Yönetim*. İstanbul: Okutan Yayınları.
- Başaran, İsmail (2007). "Sağlıklı Kentler Kavramının Gelişiminde Sağlıklı Kentler Projesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3).
- Bayraktar, Ulaş (2013). "Yerel Yönetimler". (Ed.: Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2978. s. 116-141.
- Bilgin, Vedat (1991). "Yapısal Özellikleri İtibariyle Ailenin Görünümü". *Türkiye Aile Yıllığı*. Ankara: T.C. Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Bilgin, İhsan (1998). "Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı". (Ed.: Yıldız Sey). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınlar. s. 255-272.
- Black, Cyril E. (1986). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*. (Çev.: Fatih Görmüş). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Boockin, Murray (1999). *Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. (Çev.: Burak Özyalçın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2011). "The Forms of Capital". *Cultural Theory An Anthology*. (Ed.: Imre Szeman and Timothy Kaposy). UK: Wiley-Blackwell. pp.81-93.
- Bulut, Yakup (2005). *GAP Bölgesinde Kentleşme: Sorunlar ve Çözümlere İlişkin Yaklaşımlar*. İstanbul: Nobel Kitabevi.
- Cohen, Don ve Prusack, Laurance (2001). *Kavrayamadığımız Zenginlik: Kuruluşların Sosyal Sermayesi*. (Çev.: Ahmet Kardam). İstanbul: MESS Yayınları.

- Coleman, S. James (2000). "Social Capital In The Creation of Human Capital". *Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications*. (Ed.: Eric L. Lesser). Boston: Butterworth-Heinemann. pp. 17-41.
- Çetin Beklan, Oya (2013). "Gecekondu ve Toplumsal İlişki Ağları". (Ed.:Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2978. s. 228-250.
- Çetin Beklan, Oya (2011). "Çevre ve Toplum". (Ed.: Nadir Suğur). *İnsan ve Toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2387. s. 82-98.
- Çevik, Savaş ve Turan, Erol (2007). "Devletin Kurumsal Dönüşümü: Orta Asya Cumhuriyetleri Perspektifinden". *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 205-224.
- Çezik, Asuman (1982). *Kentleşme Yerleşme Sektörel Raporu*. Ankara: D.P.T.-S.D.D. Yayını.
- Demir, Ömer ve Acar, Mustafa (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Deutsche Welle (2019). "Almanya'da Seçimlere Katılım Oranı Azalıyor". <https://www.dw.com/tr/almanyada-se%C3%A7imlerekat%C4%B1l%C4%B1m-oran%C4%B1-azal%C4%B1yor/a-4603602>, (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1995). *Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Yayın No:1839.
- Dolu, Osman (2014). "Suç ve Sapma Teorileri". (Ed.: Aytekin Geleri). *Suç Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2886 s. 2-21.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2007). *Yerleşme- Şehirleşme Özel İhtisas Raporu*. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. T.C. Başbakanlık Yayın No: DPT: 2708. Ankara.
- Ercoşkun, Özge Y., Akünel, Ebru V., Öcalır-Akünel, Yenigül, S. Bahar, ve Alkan, Leyla (2016). "Kentlilik Bilincini Oluşturan Göstergeler ve Kentlilik

Bilincini Geliştirme Yolları". *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(3).

Erdentuğ, Nermin (1972). *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fak. Yayınları. Ankara.

Erdoğan, Özcan (2016). "Kentsel Yaşam ve Yozlaşma". *ABMYO Dergisi*, (41), 13-33.

Ergur, Ali (2012). "Kültürün Önemi". (Ed.: Ali Ergur ve Emre Gökalp). *Kültür Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2318. s. 2-23.

Erkal, Mustafa (1999). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*. İstanbul: Der Yayınları.

Erkan, Rüstem (2004). *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilim Adamı Yayınları.

Erkut, Gülden (1991). "Kentlileşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu". (Ed.: Hande Suher). *Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları*. Ankara: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Erol, M., Özdemir, N. ve Nair, G. (1997). "Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri: Sivas Örneği". *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, 20-22 Kasım 1996, (s. 339-349). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

Erselcan, Feray (2009). "Disiplinler arası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2), 248-256.

Ertürk, Hasan ve Sam, Neslihan (2009). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Eşki Uğuz, Hülya (2010). *Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım Sosyal Sermaye*. Ankara: Orion Kitabevi.

Es, Muharrem (2008). "Kentlilik Bilinci ve Yerel Siyaset". *Yerel Siyaset Dergisi*. İstanbul: Okutan Yayınları.

- Es, Muharrem ve Ateş, Hamza (2004). "Kent Yönetimi, Kentleşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, GÜGF Yayını, Sayı:48.
- Esmer, Yılmaz (1999). *Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler*. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Yayın 7. ISBN: 975-8112-09-0. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Ferguson, Kristin M. ve Mindel, Charles H. (2007). "Modeling Fear of Crime in Dallas Neighborhoods: A Test of Social Capital Theory". *Crime & Delinquency*, 53, pp. 322-49.
- Field, John (2008). *Sosyal Sermaye*. (Çev.: Bahar Bilgen ve Bayram Şen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fine, Ben (2011). *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı*. (Çev.: Ayşegül Kars). İstanbul: Yordam Kitap.
- Fukuyama, Francis (2005). *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Artırılması*. (Çev.: Ahmet Buğdaycı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2001). "Social Capital, Sivil Society and Development". *Third World Quarterly*, 22 (1), 7-20.
- Fukuyama, Francis (2000). *Büyük Çözülme: İnsanın Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden İnşası*. (Çev.: Zeynep Avcı ve Aslı Telli Aydemir). İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Geleri, Aytekin (2014a). "Suç Korkusu". (Ed.: Aytekin Geleri). *Suç Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2886 s. 106-133.
- Geleri, Aytekin (2014b). "Organize Suçlar". (Ed.: Aytekin Geleri). *Suç Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2886 s. 166-194.
- Geleri, Aytekin (2014c). "Terörizm". (Ed.: Aytekin Geleri). *Suç Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2886 s. 196-220.
- GENAR (2006). *Konya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*. Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları 3. Konya Büyükşehir Belediyesi. İstanbul.

- Gençtan, Engin (1997). *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gerni, Mine G. (2013). *Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, Anthony (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev.: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giritlioğlu, C. (1991). "İçgöç ve Kentleşme". (Ed.: Hande Suher). *Kentleşme ve Kentleşme Politikaları*. 49-57. İstanbul: TÜSES Vakfı Yayınları.
- Gökçe, Birsen (2012). "Türk Toplumunda Aile Yapısı". (Ed.:Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2306. s. 50-82.
- Görmez, Kemal (1997). *Kent ve Siyaset*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Görmez, Kemal (1992). "Türkiye'de Kentleşme ve Çevre Sorunları". *Karınca Dergisi*, 58 (663).
- Görmez, Kemal (1991). *Şehir ve İnsan*. Ankara: MEB Yayınları.
- Grooteart, Christiaan (1998). "Social Capital: The Missing Link?". *Social Capital initiative Working Paper, No: 3*. The World Bank Social Development Family Environmentally and Socially Sustainable Development Network.
- Güçlü, Sevinç (2002). *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Gül, Hüseyin (2014). "Kentleşme, Çevre, Yerel Politika ve Sürdürülebilirlik". (Ed.: Muammer Tuna). *Çevre Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2482. s. 155-183.
- Güllüpcinar, Fuat (2013a). "Kent Kuramları". (Ed.:Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2978. s. 50-83.
- Güllüpcinar, Fuat (2013b). "Türkiye'de Kentleşme Deneyimi-2: 1980 Sonrası". (Ed.:Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2978. s. 252-282.

- Güneş, Fatime (2014). "Enformel Sektör/ Ekonomi". (Ed.: Veysel Bozkurt ve Fatime Güneş). *Ekonomi Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2303. s. 67-93.
- Güneş, Fatime (2012). "Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane". (Ed.: Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2306. s. 28-48.
- Güneş, Fatime (2011). "Kentleşme". (Ed.: Nadir Suğur). *İnsan ve Toplum*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2387. s. 58-81.
- Güney, Emrullah (2002). Türkiye Çevre Sorunları. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Gündüz, Mustafa ve Yıldız, M. Cengiz (2008). "Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), 123-138.
- Hamamcı, Can (1992). "Çevrenin Uluslararası Boyutları". (Yay. Haz.: Ruşen Keleş). *İnsan, Çevre, Toplum*. Ankara: İmge Yayınları, No:46.
- Harris, John and Paolo De Renzio (1997). "Missing Link' or Analytically Missing ? : The Concept of Social Capital". *Journal of International Development*, 9 (7) 919-937.
- Holton, R. J. (1999). *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*. (Çev.: Ruşen Keleş). Ankara: İmge Kitabevi.
- Huot, Jean L., Thalmann, Paul ve Valbelle, D. (2000). *Kentlerin Doğuşu*. (Çev.: Ali Bektaş Girgin). Ankara: İmge Kitabevi.
- Işık, Şevket (2005). "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri". *Ege Coğrafya Dergisi*, (14), 57-71.
- İnal Çekiç, Tuba (2012). "Türkiye'de Sosyal Sermaye ve Sivil Toplumun Bölgesel Yapısı". *Megaron Journal*, 7 (3), 181-190.
- İspir, Eyyüp G. (2014a). "Kentleşme ve Kentleşmenin Nedenleri". (Ed.:Bülent Açma). *Kentleşme ve Konut Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2552. s. 2-29.

- İspir, Eyyüp G. (2014b). "Çevrekentleşme". (Ed.: Bülent Açma). *Kentleşme ve Konut Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:2552. s. 104-118.
- İspir, Eyyüp (1991). *Şehirleşme Meseleleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- İspir, Eyyüp (1982). *Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Karadoğan Doruk, Ece (2009). *Sosyal Sermaye*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Karagül, Mehmet (2012). *Sosyal Sermaye Kapitalizmin Kör Noktası*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karagül, Mehmet ve Dünder, Süleyman (2006). "Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (12), 61-78.
- Karakurt, Elif. (2008). "Sürdürülebilir Bir Kentsel Yaşam Açısından Sosyal Sermayenin Önemi". *'İş Güç' Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), 76-100.
- Karakaş, Mehmet (2006). "Küreselleşme, Postmodernizm ve Kent". *Sosyoloji ve Coğrafya*. (Ed.: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Karkıner, Nadide (2015). "Türkiye'de Aile Kurumu ve Nüfusla İlgili Sorunlar". (Ed.: Zerrin Sungur). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2665. s. 62-83.
- Karkıner, Nadide (2013). "Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm". (Ed.:Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2978. s. 176-199.
- Kartal, Nazım ve Demirhan, Yılmaz (2014). "Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2), 135-154.
- Kartal, Kemal (1987). *Kentleşme ve İnsan*. Ankara: TODAİE Yayınları.

- Kartal, Kemal (1992). *Ekonomik ve Sosyal Yöniyle Kentlileşme*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Kartal, Bilhan ve Göktuna Yaylacı, Filiz (2013). "Hukuk, Suç ve Toplum". (Ed.: Nadir Suğur). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2551. s. 170-200.
- Karpat, H. Kemal (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. (Çev.: Abdulkerim Sönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kavruk, Hikmet (2002). *Anakent'e Bakış*. Ankara: Hizmet İş Sendikası Yayınları.
- Kaya, Erol (2003). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Kaya, Erol, Şentürk, Hulusi ve Danış, Osman (2007). *Modern Kent Yönetimi-1*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Kaya Projesi (Kamu Yönetimi Araştırması) (1992). *Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Keleş, Hatice Necla (2012). *Sosyal Sermaye*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Keleş, Ruşen (2014). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keleş, Ruşen (2008). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, Ruşen (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, Ruşen (1974). "Şehirleşmede Denge Sorunu". *Mimarlık Dergisi*, 4 (37).
- Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can (2005). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kentleşme Şurası (2009). *Kentsel Teknik Altyapı ve Ulaşım Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.
- Keskin, Enes Battal, Sağocak, Mehtap, ve Vural Arslan, Tülin (2015). "Kentlilik Bilinci Çalışmaları İçin Bir Model Önerisi: Bursa'da Kentlilik Bilinci Araştırması". *Paradoks: The Journal of Economics, Sociology & Politics*, 11(1).

- Kılıçbay, M. Ali (2000). *Şehirler ve Kentler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, Mübeccel (2003). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, Mübeccel (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayınları 134.
- Kıray, Mübeccel (1987). *Örgütlenemeyen Kent İzmir*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Koçak Turhanoglu, F. Aysin (2013). "Türkiye'de Kentleşme Deneyimi-1: 1923-1980". (Ed.:Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2978. s. 200-225.
- Koçak Turhanoglu, F. Aysin (2012). "Aile ve İlişkiler Ağı". (Ed.: Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2306. s. 186-210.
- KOSGEB (2005). *Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü*. Ankara: Ekonomik Araştırma Raporları.
- Koyuncu, Ahmet (2009). "Küresel Kentte Komşuluk". *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 23-42.
- Laborit, Henri (1990). *İnsan ve Kent*. (Çev.: Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Lin, Nan (1999). "Building a Network Theory of Social Capital". *Connections*, 22(1), 28-51.
- National Statistics (2001). "Social Capital A Review of the Literature". *Social Analysis and Reporting Division Office for National Statistics*. October.
- Norris, Pippa (2001). "Making Democracies Work: Social Capital And Civic Engagement in 47 Societies". *Harvard University: John F. Kennedy School of Government. Working Paper Series*, pp. 1-35.
- Orta, Nermin (2007). "Türkiye'de Yaşanan Sosyal Olaylar ve Türk Sinemasına Yansımalar". *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, (18), 125-143.

- Osmay, Sevin (1998). "1923'ten Günümüze Kent Merkezlerinin Dönüşümü". (Ed.: Yıldız Sey). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınlar. s. 139-154.
- Öğüt, Adem ve Erbil, Cihat (2009). *Sosyal Sermaye Yönetimi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ökmen, Mustafa ve Yılmaz, Abdullah (2015). "Kentleşme Sürecinde Yerel Yönetimlerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre". *Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler*. (Ed.: Mustafa Ökmen). Bursa: Ekin Yayınevi, s. 459-478.
- Özel, Mehmet (2005). "Kentsel Gelişme ve Kentleşme Sürecinde Niğde". *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2).
- Özensel, Ertan (2017). "Kentleşme ve Suç". (Ed.: Köksal Alver). *Kent Sosyolojisi*. s. 343-357. Çizgi Kitabevi. Konya.
- Özer, İnan (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Öztürk M., Altuntepe N. (2008). "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması". *Journal Of Yaşar University*, 3(11), 1587-1625.
- Özyakışır, Deniz (2013). *Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Portes, Alejandro (1999). "Capital Social: Sus Origenes y Aplicaciones en la Sociologia Moderna". *De igual a igual. El desafio del Estado ante los nuevos problemas sociales*. ISBN: 950-557-302-2243-266. Impreso en Brasil.
- Prakash, Sanjeev and Selle, Per (2004). *Investigating Social Capital: Comparative Perspectives on Civil Society, Participation and Governance*. Sage Publications, New Delhi & Thousand Oaks, London.
- Print, M. and Coleman D. (2003). "Towards Understanding of Social Capital and Citizenship Education". *Cambridge Journal of Education*, 33 (1), 123-149.

- Pirene, Henri (1994). *Ortaçağ Kentleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Putnam, Robert (1995). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital". *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.
- Sağlam, Serdar (2006). *Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme*. Ankara: Türkiye Araştırmaları.
- Sallan Gül, Songül (2014). "Kent Yoksulluğu ve Çevre". (Ed.: Muammer Tuna). *Çevre Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2482. s. 130-153.
- Sencer, Yakut (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sey, Yıldız (1998). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi". (Ed.: Yıldız Sey). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. s. 25-39.
- Sezal, İhsan (1992). *Şehirleşme*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Simmel, Georg (2009). *Bireysellik ve Kültür*. (Çev.: Tuncay Birkan). Metis Yayınlar: İstanbul.
- Suher, Hande (1991). *Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları*. İstanbul: Tüses Yayınları.
- Sungur, Zerrin (2015). "Türkiye'de Kültür ve Kültürel Değişim". (Ed.: Zerrin Sungur). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2665. s. 28-60.
- Susmaz, Hilal ve Ekinci, Cevdet Emin (2009). "Sağlıklı Kentleşme Süreci Esasları". *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4 (1).
- Şan, Mustafa Kemal (2008). "Kent Kültürü ve Kente Aidiyet Bilincinin Oluşturulması Süreçleri". *Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 3. Yöresel Kültürler Fuarı ve Sempozyumu: 27 Haziran- 4 Temmuz 2008 Kentlileşme ve Kentlilik Bilinci* s.1-9.
- Şen, Besime (2013). "Kentsel Dönüşüm". (Ed.: Fatime Güneş). *Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2978. s. 284-310.

- Şen, Beyazlı, Dilek ve Aydemir, Şinasi (2008). "Kentlilik Bilinci ve Mekan: Trabzon Kenti Örneği". http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d3019b856147c17_ek.pdf. (Erişim Tarihi: 01.03.2019).
- Şenyapılı, Önder (1981). *Gecekondu Çevre İşçilerin Mekâmı*. Ankara: ODTÜ Yayını.
- Şenyapılı, Tansı (1998). "Cumhuriyet'in 75. yılı, Gecekondunun 50. Yılı". (Ed.: Yıldız Sey). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları. s. 301-316.
- Taş, Levent (2017). "Kentsel Eşitsizlikler- Normallik ve Adaletsizlik Arasında Kentsel Eşitsizlikler". (Ed.: Köksal Alver). *Kent Sosyolojisi*. s. 395-413. Çizgi Kitabevi. Konya.
- Tatlıldil, Ercan (1989). *Kentleşme ve Gecekondu*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınlar.
- Tek, Murat (2010). "Kent Hakkı Üzerine Bir Çözümleme: 'Toplama Kampı Deneyimleri' ve 'Kentleşme Deneyimleri' Arasında Paralel Bir Okuma Denemesi". *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 4(8-9-10), 95-118.
- Tek, Murat ve Güneş, Muharrem (2009). *Antakya Kent Sorunları ve Çözüm Arayışları*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Tekeli, İlhan (2007). "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler". (Der.: Ayhan Kaya-Bahar Şahin). *Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 448-473.
- Tekeli, İlhan (1998). "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması". (Ed.: Yıldız Sey). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınlar. s. 1-24.
- Tezcan, Mahmut (1995). *Sosyolojiye Giriş ve Temel Kavramlar*. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Tolan, Barlas (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Adım Yayıncılık.
- Tolan, Barlas (1977). *Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış*. Ankara: Aitia Yayını.
- Tomambay, İlhan (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi.

- Töremen, Fatih ve Ersözlü, Alpay (2010). *Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetimi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Turan, Feryal (2012). "Aile ve Değişme". (Ed.:Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2306. s.236-253.
- Turan, Selahattin (2013). "Eğitim Felsefesi ve Çağdaş Eğitim Sistemleri". (Ed.: Adnan Boyacı). *Eğitim Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2278. s. 71-92.
- Tuna, Muammer (2014a). "Çevre Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı ve Çevre-Toplum İlişkilerinin Tarihsel Evrimi". (Ed.: Muammer Tuna). *Çevre Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2482. s. 2-24.
- Tuna, Muammer (2014b). "Kent Konseyleri ve Çevre". (Ed.: Muammer Tuna). *Çevre Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2482. s. 184-204.
- TÜİK (2019a). "Yaşam Memnuniyet Araştırması 2018 " <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30702> , (Erişim Tarihi: 01.03.2019).
- TÜİK (2019b). "İstatistiklerle Aile 2018". <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30726> , (Erişim Tarihi: 10.05.2019).
- Tümertekin, Erol ve Özgüç, Nazmiye (2002). *Beşeri Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türk, Seçil Mine (2015). "20. Yüzyıl Kent Kuramları". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 41-59.
- Tüysüz, Nurettin (2011). *Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2827.
- OECD (2001). *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. Centre for Educational Research and Innovation. OECD Publishing, Paris.

- Woolcock, Michael and Narayan, Deepa (2000). "Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy". *World Bank Research Observer*, 15 (2), 225-249.
- Woolcock, Michael (1998). "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework". *Theory and Society*, 27 (2), 151-208.
- Yalçın, Cemal (2010). "Türkiye'de Kentlileşme Sorunları Üzerine Bir Tartışma". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 225-245.
- Yavuz, Elif Damla (2012). "Türkiye'de Kültür Olgusu". (Ed.: Ali Ergur ve Emre Gökalp). *Kültür Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2318. s. 182-201.
- Yıldırım, Neşide (2006). *Ailenin Yapısı ve Problemleri*. Yeşerim Bilim-Araştırma Dizisi, İstanbul.
- Yılmaz, Öznur (2017). "Türkiye'de Modernleşme, Popüler Kültür ve Arabesk". *The Journal of Academic Social Science Studies*, (58), 511-522.
- Yörükan, Ayda (2006). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*. (Derleyen: Turhan Yörükan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yüksel, Fatih (2007). "Sosyal Devletin Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimlerin Yeni İşlevleri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62 (1), 279-298.